Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Türk Uygarlığı Araştırma ve Uygulama Merkezi

JOURNAL OF TURKIC CIVILIZATION STUDIES

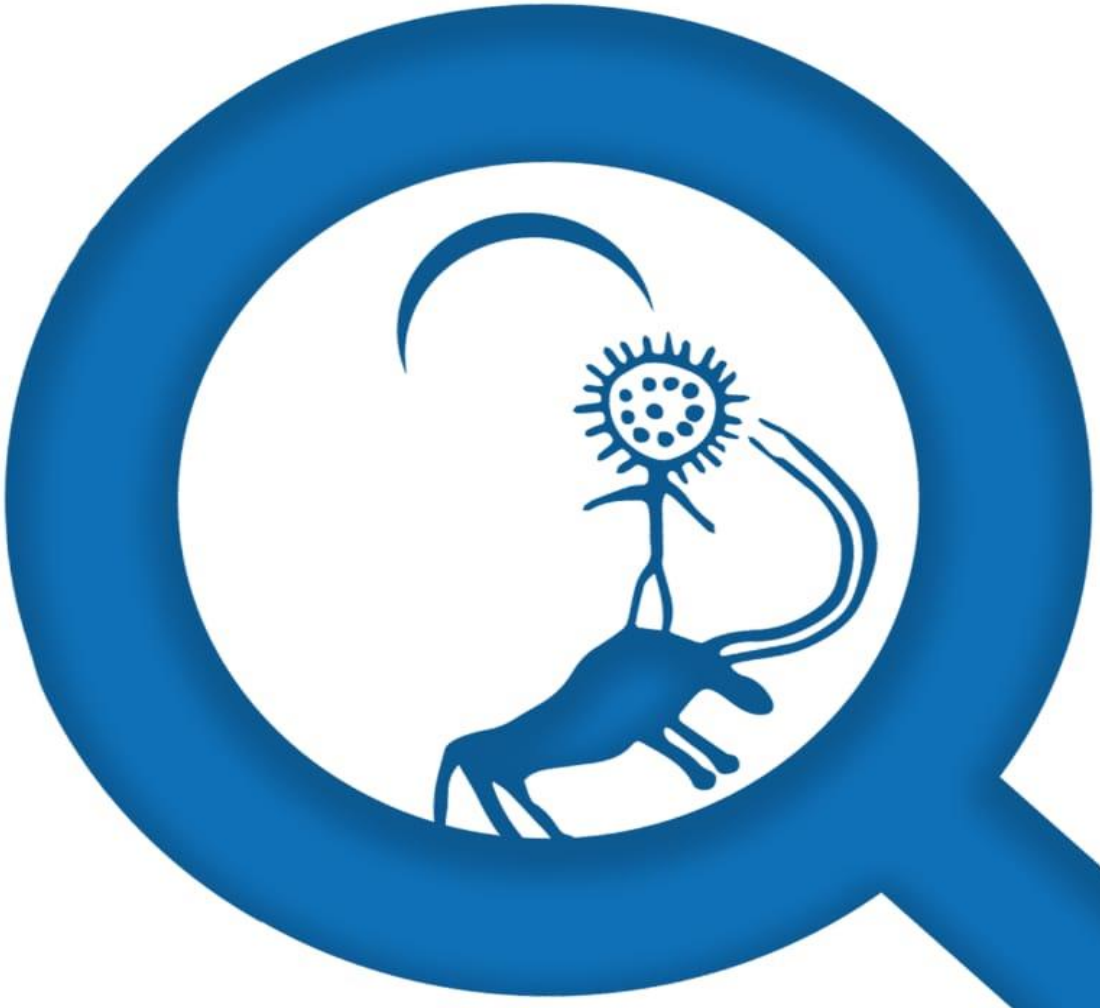

ISSN: 1694-5409

Journal of Turkic Civilization Studies

International, Peer Reviewed Scientific Journal

e-ISSN/ISSN: 1694-5409

Yayın Sıklığı	Yılda iki kez (Haziran, Aralık)
Publication Frequency	Two times annually in June, and December
Yayın Türü	Yaygın Süreli
Publication Type	Serial, Quarterly
Yayın Dili	Türkçe, İngilizce, Kırgızca ve Rusça
Publication Language	Turkish, English, Kyrgyz and Russian

SAHİBİ **OWNERS**

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi *adına* *on behalf of* Kyrgyz-Turkish Manas University

Rektör / Rector – Prof. Dr. Alpaslan CEYLAN

Rektör Vekili / Pre Rector – Prof. Dr. Asılbek KULMİRZAEV

BAŞ EDİTÖR **EDITOR IN CHIEF**

Prof. Dr. Mehmet Arif ÖZERBAŞ, *Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan*

EDİTÖR **EDITOR**

Dr. Leyla BABATÜRK, *Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan*

YAYIN KURULU **EDITORIAL BOARD**

Prof. Dr. Mehmet Arif ÖZERBAŞ

Prof. Dr. Alpaslan AŞIK

Prof. Dr. Ozan YILMAZ

Doç. Dr. Nezahat CEYLAN

Yrd. Doç. Dr. Mirzat RAKIMBEK UULU

BİLİM DANIŞMA KURULU EDITORIAL ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU, *Ankara University, Türkiye*
Prof. Dr. Ahmet BURAN, *Fırat University, Türkiye*
Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL, *Yeditepe University, Türkiye*
Prof. Dr. Ahmet YİĞİT, *Muğla Sıtkı Koçman University, Türkiye*
Prof. Dr. Alpaslan AŞIK, *Kyrgyz - Turkish Manas University, Kyrgyzstan*
Prof. Dr. Anıl YILMAZ, *İzmir Katip Celebi University, Türkiye*
Prof. Dr. Anvarbek MOKEEV, *Kyrgyz - Turkish Manas University, Kyrgyzstan*
Prof. Dr. Bülent BAYRAM, *Kırklareli University, Türkiye*
Prof. Dr. Cevat ÖZYURT, *Ankara Yıldırım Beyazıt University, Türkiye*
Prof. Dr. Dulam SENDENJAV, *National University of Mongolia, Mongolia*
Prof. Dr. Fevzi ERSOY, *Ankara Hacı Bayram Veli University, Türkiye*
Prof. Dr. Hakan TAŞ, Marmara *University, Türkiye*
Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ, *Ankara Hacı Bayram Veli University, Türkiye*
Prof. Dr. İbrahim YULDAŞEV, *Medeniyet ve Sanat Enstitüsü*, Uzbekistan
Prof. Dr. Kubat TABALDİEV, *Kyrgyz - Turkish Manas University, Kyrgyzstan*
Prof. Dr. Kürşad YILMAZ, *Kyrgyz - Turkish Manas University, Kyrgyzstan*
Prof. Dr. Layli UKUBAYEVA, *Kyrgyz - Turkish Manas University, Kyrgyzstan*
Prof. Dr. Leyla KARAHAN, *TOBB University of Economics and Technology, Türkiye*
Prof. Dr. Marufjon YULDAŞEV, *Özbekistan Devlet Sanat ve Medeniyet Enstitüsü*, Uzbekistan
Prof. Dr. Mehmet AYDIN, *Ondokuz Mayıs University, Türkiye*
Prof. Dr. Muhammed Bilal ÇELİK, *Sakarya University, Türkiye*
Prof. Dr. Muhsin MACİT, *Anadolu University, Türkiye*
Prof. Dr. Nizomiddin MAHMUDOV, *Özbekistan Bilimler Akademisi*, Uzbekistan
Prof. Dr. Oğuzhan DURMUŞ, *Ankara Sosyal Bilimler University, Türkiye*
Prof. Dr. Orhan Kemal TAVUKÇU, *Recep Tayyip Erdoğan University, Türkiye*
Prof. Dr. Ömür CEYLAN, *İzmir Katip Çelebi University, Türkiye*
Prof. Dr. Üçler BULDUK, *Ankara University, Türkiye*
Prof. Dr. Yavuz KARTALLIOĞLU, *Ankara Hacı Bayram Veli University, Türkiye*
Prof. Dr. Zayabaatar DALAİ, *National University of Mongolia, Mongolia*
Doç. Dr. Ajar ŞALDARBEKOVA, *L. N. Gumilyov Eurasian National Unıversity, Kazakhistan*
Doç. Dr. Gülsine UZUN, *Muğla Sıtkı Koçman University, Türkiye*
Doç. Dr. Nezahat CEYLAN, *Atatürk University, Türkiye*
Doç. Dr. Nikita PETROV, *Russian Presidential Academy of National Economy and Public Administration, Rusia*
Doç. Dr. Oktay ÖZGÜL, *Atatürk University, Türkiye*
Dr. Ankhbayar DANUU, *National University of Mongolia, Mongolia*
Dr. Zemine ZİYAYEVA, *Khazar Universyty, Azerbaijan*

REDAKSİYON	REDACTION
Türkçe Dr. Semih BABATÜRK Buğra İNALÖZ Ali ÜNAL	**Turkish** *Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan*
Kırgızca Dr. Cıldız ALİMOVA Rahat ASKAROVA	**Kyrgyz** *Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan*
İngilizce Dr. Nurgül KARIBEKOVA Dr. Gülnur CUMALİEVA	**English** *Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan*
Rusça Dr. Leyla BABATÜRK Mukaddas SABİROVA	**Russian** *Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan*
TEKNİK DESTEK	**TECHNICAL SUPPORT**

YAZIŞMA ADRESİ	CORRESPONDENCE ADDRESS
Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Cengiz Aytmatov Caddesi 56, 720044, Bişkek/Kırgızistan	Kyrgyz-Turkish Manas University 56 Chyngyz Aitmatov Avenue, 720044, Bishkek, Kyrgyzstan

İLETİŞİM **CONTACTS**

journal_of_tuaum@manas.edu.kg

tuaum@manas.edu.kg

WEB SAYFASI **WEB PAGE**

https://tuaum.manas.edu.kg/journal

Journal of Turkic Civilization Studies

e-ISSN / ISSN: 1694-5409

https://tuaum.manas.edu.kg/journal

Yıl / Year	Cilt / Volume	Sayı / Issue
2022	3	2

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makalesi / Research Article

Yazar / Author	Başlık / Title	Sayfa / Page
Kemal POLAT	**Kırgız Türklerinde Misafirperverlik ve İlgili İnanışlar** Hospitality in Kyrgyz Turks and Related Beliefs	63 – 72
Obitjon KARİMOV, Muhittin GÜMÜŞ	**Rauf Parfi'nin Şiirlerinin Öğretiminde Disiplinler Arası Yaklaşımdan Yararlanma Yolları** Ways of Using an Interdisciplinary Approach in Teaching Rauf Parfin's Poems	73 – 82
Semih BABATÜRK	**Kırgız Atasözlerindeki Dil ve Söz Kavramları Üzerine Bir İnceleme** Analysis of Proverbs Related to the concepts of Language and Word in Kyrgyz and Turkish	83 – 94
Mehmet Arif ÖZERBAŞ, Mehmet KOÇ	**Türkiye'de Cumhuriyetten Günümüze İlkokul Eğitim Programlarının İncelenmesi** Study of Primary Education Programs in Turkey from the Republic to the Present	95 – 105
Топчугүл НАРМАМАТОВА, Зеки ОКЙАЙ	**Түрк Мамлекеттер Уюмунун Мүчөсү Кыргызстандагы басма Сөздүн Электрондук Форматка Өтүүсүндөгү Маселелер** Issues Related to the Transition of the Press to Electronic Format in Kyrgyzstan, A Member of the Organization of Turkic States	106 – 117

Journal of Turkic Civilization Studies
ISSN: 1694-5409
2022
Cilt / Volume: 3 Sayı / No: 2

Research Paper / Araştırma Makalesi

Kırgız Türklerinde Misafirperverlik ve İlgili İnanışlar

Kemal POLAT[1]

Öz

Misafirperverlik, Türk töresinin önemli bir parçasıdır. Tarih boyunca Türkler, misafirperverliğin çok güzel örneklerini sergilemişlerdir. Atalarımız, misafire verdiği önem gereği yolcuları ağırlamak için yol üzerlerinde kervansaraylar kurmuşlardır. Bu makalenin amacı, Türk kültüründe misafirperverliğin en güzel örneklerini tarihten günümüze kadar sürdüren ve günümüzde de yaşatan Kırgızların; misafirperverlik, sofra adabı ve bunlarla ilgili örf-âdet ve inanışlarını ortaya koymaktır. Böylece Kırgız Türklerini daha iyi tanıma ve değerlendirme imkânı sunulacaktır. Kırgız Türklerinin asırlardan beri sürdürdükleri örf âdet ve geleneklerinden biri de misafirperverliktir. Kırgızların en güzel özelliği misafirperver olmalarıdır. Eskiden konar-göçer hayat yaşarlarken olduğu gibi günümüzde de onların kapıları misafirlere her zaman açıktır. Hemen her gün evde misafir ağırlamaktan mutluluk duyar, misafirlere büyük bir saygı ile muamele ederler. Kırgız kültüründe misafirperverliğin en güzel örneklerini ve bunlarla ilgili halk inanışlarını bulmak mümkündür. Makalede Kırgızların misafirlikle ilgili gelenek ve inanışları ele alınmış, fenomenolojik olarak yorumlanmış, zaman zaman Anadolu'daki uygulamalarla karşılaştırmalar yapılmıştır. Konu ele alınırken Yazılı literatür yanında saha çalışması verilerinden de istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Misafirperverlik, Kırgız, Örf-âdet, Sofra, İnanış

Hospitality in Kyrgyz Turks and Related Beliefs

Abstract

Hospitality is an important part of Turkic tradition. Turks have demonstrated great examples of hospitality throughout history. Our ancestors created roadside caravan tents to accommodate travelers because they attached great importance to guests. The article aims at studying and revealing the hospitality, table manners and related customs, traditions and beliefs of the Kyrgyz, who have maintained the most beautiful examples of hospitality in the Turkic culture from the past to the present. This will provide an opportunity to better understand and appreciate the Kyrgyz Turks. One of the customs and traditions of the Kyrgyz Turks for centuries has been hospitality, which is their most beautiful feature. As it was in the past when they were living a nomadic life, today their doors are still always open to guests. They are happy to host guests at home almost every day and treat them with great respect. It is possible to find the best examples of hospitality and related folk beliefs in the Kyrgyz culture. This article discusses Kyrgyz traditions and beliefs related to hospitality, and interprets them phenomenologically, occasionally making comparisons with practices in Anatolia. In addition to written literature, field research data was also used in addressing the topic.

Key Words: Hospitality, Kyrgyz, Customs and traditions, Table, Beliefs

Atıf İçin / Please Cite As:

Polat, K. (2022). Kırgız Türklerinde misafirperverlik ve ilgili inanışlar. *Journal of Turkic Civilization Studies,* 3(2), 63-72.

Geliş Tarihi / Received Date: 15.03.2022 **Kabul Tarihi / Accepted Date:** 25.05.2022

[1] Prof. Dr. - Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, kemal.polat@manas.edu.tr

GİRİŞ

Günümüzde Türk kültürünün iki önemli kaynağı mevcuttur. Müslüman bir toplum olmamız hasebiyle biri İslam dini, diğeri de tarihin en kadim ve köklü bir milleti olmamızdan dolayı ecdadımızın örf-âdet, gelenek-görenek ve uygulamalardır. Ecdadımız hem İslam dinine hem de misafire ve misafirliğe büyük ehemmiyet vermiştir. Bu yüzden de misafirperverlik, Türk töresinin önemli bir parçası olmuş; tarih boyunca Türkler, misafirperverliğin çok güzel örneklerini sergilemişlerdir. Ecdadımız, misafire verdiği önem gereği yolcuları, kimsesizleri ağırlamak ve onların sırtlarını sıcak, karınlarını tok tutmak için yol üzerlerinde kervansaraylar, hanlar ve hamamlar kurmuşlardır.

Bu araştırmada, Türk misafirperverliğinin en güzel özelliklerini sergileyen, yaşatan ve günümüzde de uygulayan Kırgız Türklerinin misafirperverlikleri, sofra adapları mümkün olduğu kadar etraflıca incelenecektir. İnceleme sırasında örf âdet ve gelenekler, fenomenolojik olarak yorumlanacak; ilgili halk inanışlarına değinilecek ve zaman zaman Anadolu'daki uygulamalarla karşılaştırmalar yapılacaktır. Konu ele alınırken Yazılı literatür yanında saha çalışması verilerinden de istifade edilecektir.

KIRGIZ TÜRKLERİNDE MİSAFİRPERVERLİK

Kırgız Türklerinin **"Asırları kocaltan (Kılımları karıtkan)"**, örf-âdet, edep-ahlak ve geleneklerinden biri de misafirperverliktir (Alimbekov, 1998: 48). Dolayısıyla Kırgızların en güzel özelliği misafirperver olmalarıdır. Eskiden konar-göçer hayat yaşarlarken olduğu gibi günümüzde de onların misafirlere kapıları her zaman açıktır ve hemen her gün evde misafir ağırlamaktan mutluluk duyar, misafirlere büyük bir saygı ile muamele ederler. Şöyle ki misafire evdeki her şeyin en kalitelisi verilir. Örneğin bir yandan en lezzetli yemekler ikram edilirken diğer taraftan rahat uyuması için altına en iyi yatak serilir. Bu yüzdendir ki Kırgızların başka milletlerden misafirperverlikleriyle ayrıldıkları, genellikle bu özellikleri ile tanındıkları vurgulanmaktadır (Abdesov, 1997: 3). Kırgız halkında "**Konok**" (misafir), **"Allah'ın bir adı"** olarak düşünülmekte, bu nedenle misafir ağırlama da yüce ve kutsal bir vazife sayılmaktadır (Taşmamatov, 1991: 8). Sadece özel olarak çağrılanlar değil, yolculuk yaparken kapıya gelen insanlar da "Kuday-Konok" (Tanrı misafiri) kabul edilmektedir (Misirov, 1994: 10; Polat, 2002: 554-556).

Kırgızlarda üç çeşit misafir söz konusudur. Bunlardan birincisi düğün ya da cenaze dolayısıyla gelen "görevli misafirler"dir. Bu misafirleri ağırlamak, başta ev sahibinin akrabaları olmak üzere bütün mahalle veya köy halkının görevidir. İkincisi, akrabalardan ya da yakın arkadaşlardan, dostlardan oluşan ve "Akraba Ziyaretleri" için gelen konuklardır. Bunlar akraba oldukları için ilişkiler de daha serbest ve karşılama uğurlama da diğerlerine göre rahattır. Üçüncüsü "Tanrı misafiri"dir. Genelde barınmak, konaklamak için gelen misafirlerdir. Kırgızlara göre bir misafir gün battıktan sonra gelirse yiyecek-içecek ve barınak hizmeti mutlaka sunulur. Ev sahibinin buna imkânı yoksa akrabaları onlara yardım eder. Misafirler için Kırgız ailelerin evlerinde, obalarında ya da geleneksel çadır kamplarında konar-göçer hayatın otantik ve nostaljik özelliğini yaşama, hissetme imkanı sağlanmaktadır. "Boz üy", keçe örtülü ve ahşap çerçeveli ev, Kırgızların toprak ile bağlantılarını temsil eder. Geleneksel kilimler (şırdak) ve el sanatları ile süslenmiş boz üy, serin olan akşamlarda sıcak ve konforlu barınma hizmeti sunar (https://mfa.gov.kg/tr/dm/posolstvo-kyrgyzskoy-respubliki-v-tureckoy-respublike/news/5115 (04.12.2022).

Kırgız Türklerinde misafir karşılama ve ağırlama birçok bakımdan Anadolu ile benzerlik gösterse de bazı âdet ve uygulamalarda farklılıklar da göze çarpar. Örneğin Türkiye'de birisini yemeğe davet etme başkadır, çaya/akşam oturmasına davet ayrı şeydir. Diğer bir ifadeyle Türkiye'de eve misafir davetleri "yemeğe" veya "çaya almak" şeklinde ikiye ayrılır. Fakat Kırgız Türklerinde misafiri yemeğe davet etme ifadesi yoktur. Kırgızlarda "çaya almak" tabiri kullanılır ve bu ifade yemeğe davet anlamına gelir. Çünkü çaya çağrılan misafire oldukça cömertçe hazırlanmış yemekler de ikram edilir. Yani çay davetinin içinde yemek de vardır. Kırgızlar yemeğe davet etmekten utanırlar. Bu durumu kendisi de folklor konularında araştırma yapan akademisyen bir

kaynak kişimiz "Biz Kırgızlar yemeğe davet etmekten utanırız, 'Akşam bir çay içelim.' deriz. Ama bu, akşam yemeği yiyelim anlamında bir davettir. Çünkü içinde istediğin her şey mevcuttur. Aslında kelli felli bir akşam yemeğidir." diye ifade etmiştir (Abdimuttalip Murzakmetov, 1965, Kızıl Senir Ayılı, Suzak Rayonu - Calalabat, üniversite mezunu, öğretim görevlisi, evli, dört çocuk sahibi). Hatta sadece davetli misafire de değil geçerken yol sormak için kapıya gelen bir misafir de olsa patır nan denen meşhur Kırgız ekmeği yedirilmeden salınmaz. İkram edilen bu ekmekten bir lokma da olsa yememek de ekmek ikram edilmemek kadar ayıp sayılır; bu tür bir davranış, görgüsüzlük ve âdet bilmemek olarak nitelendirilir. Kırgız örf-âdet ve inanışlarına göre ev halkı dışında eve giren herkes misafirdir. Gelen misafire en kıymetli yiyecekleri ikram etmek ise ev sahibinin milli bir görevidir. Çayın yanında muhakkak ekmek, tatlı, reçel ve kuruyemiş de ikram edilir. Özel bir şekilde ağırlanacak misafire ise kesinlikle koyun, keçi vb. kesilmeli veya et satın alınarak ikram edilmelidir (Alima Murzakulova, 1937, Selo- Murdaş Ayılı, Alay Rayonu, lise mezunu, aşcı, evli, dört çocuk sahibi).

Halk arasında misafir gelmesi konusunda çeşitli halk inanışları bulunmakta, dolayısıyla bazı durumlar misafir geleceğine dair işaret sayılmaktadır. Şöyle ki sinek, yemek ya da çayın üzerinde döner giderse; 1-3 yaşlarında bir çocuk bacaklarının arasından arkaya bakarsa; kedi, yüzünü yalarsa eve o gün misafir geleceğine inanılmaktadır. Gelen misafirin kadın mı erkek mi veya yaşlı mı, genç mi olacağı; uzaktan mı yoksa yakından mı geleceği, da merak konusu olmakta, bu merakı ise birtakım halk inanışları gidermektedir. Örneğin, Boz-üy'ün (Kırgız Çadırı) üstündeki açık yerden (Tündükten) herhangi birböcek düştüğünde misafir geleceğine yorulmaktadır. Büyük bir örümcek düşerse yaşlıların, küçük örümcek düşerse gençlerin misafir geleceği şeklinde yorumlanmaktadır (Polat, 2019: 55). Eğer bir kişinin elinden bulaşık kap, kaşık vb. düşerse misafirin yakın bir yerden geleceği şeklinde değerlendirilerek kısa zamanda hazırlık yapılmaktadır. Kişinin elinden bıçak düştüğünde misafirin erkek, kaşık düştüğünde ise kadın olduğu şeklinde hükmedilmektedir (Akmataliyev, 200: 273).

Misafirperverlik geleneği ve erdemine günlük hayattaki fonksiyonu açısından baktığımızda, misafirlikle ilgili bu tür halk inanışlarının oluşması, misafir ağırlama geleneğinin milli hâle gelmesi, Kırgızlar Türklerinin Müslüman bir toplum olması yanında eski konargöçer hayat şartlarıyla da yakından ilgilidir. Zira onlar, yayladan köye, köyden yaylaya göç edip dış dünyayla bağlantıları kesilmiş durumdaydı, dış dünyadan ve çevreden de pek haberleri olmuyordu. Dolayısıyla kendilerine gelen misafirler onlar için önemli bir haber ve bilgi kaynağı oluyordu. Bunun için onlar gelen misafirleri kutsal sayar, özel misafir kabul ederek, onlara en iyi yemekleri yedirir, onları güzelce ağırlar yola vururlardı (Polat, 2002: 554-556). Göçmenlerin misafirlere gösterdiği bu özel saygı nesilden nesile aktarılarak günlük hayatta millî bir gelenek hâline gelmiştir. Böylece insanlara hürmetle, saygı ve özenle davranmak, Kırgız halkının manevi kültürünün ve edep-ahlakının temel simgeleri kabul edilmektedir (Alimbekov,1998: 48-51). Misafirperverlik, insan ilişkilerini düzene sokan, manevi ihtiyaçlarını karşılayan özel bir fenomen kabul edilmektedir.

Kırgız halkına göre, günlük yaşamda misafirlik çok önemlidir. Ev sahibi yanında misafir için de son derece faydalıdır. Çünkü özenle ve samimiyetle misafir ağırlama misafirin de ev sahibinin de manevi dünyasını iyi yönde geliştirir. Farklı milletlerden olan misafir ve ev sahibi nin, dostluk ve kardeşlik bağlarının kuvvetlenmesine katkı sağlar. Kırgızların misafirperverlik geleneğinden, Kırgızistan'da ikamet eden araştırmacı ve seyyahlar övgüyle bahsederler. 1845 yılında meşhur Rus coğrafyacısı P. P. Semenov, "Ben kara Kırgızların misafirperverlik geleneğini kutsal saydıklarına, misafire tazim gösterdiklerine tüm kalbimle inandım" diye yazmaktadır. Aali Tokambayev ise şöyle der: "Asırlardan beri Kırgızlar, misafirperverlikle diğer toplumlardan ayrılıp gelmiştir. Boz-üye gelen misafir, kutsal sayılıp ona en iyi yemekler verilirdi. Yayla şartında misafir son haberlerin kaynağı olurdu (Alimbekov,1998:49-50). Kırgız Türklerinin ruhi yapısındaki misafirperverlik geleneğinin değerini meşhur Şair Alıkul Osmanov şöyle dile getirmektedir:

Gönlüm kaba, başım tuman kengirep

Üçgün boldu bizge meyman kelelek

Copçumun bul kandayça şıldını

Daamı coktay, cegen tokoç cegen et

Sıylap berer, belen Kırgız daamı bar

Ey Coldaş bizdikine kele ket (Topciyev ve Koçkor, 1985: 4).

Burada şair kendilerine üç gündür misafir gelmediği için gönlünün sıkıntılı, başının dumanlı olduğunu belirterek, yedirecek yemeği, içirecek suyu olduğunu vurgulayarak evine misafir çağırmaktadır.

Kırgızlar, gelenek gereği ister davetli, isterse davetsiz gelsin misafiri çok sıcak karşılar, adres sormak gelen yolcuyu bile önce eve alıp ona sıcak çay, kımız ikram eder, sonra gideceği yeri gösterirlerdi (Birmin, 2000: 102). Çünkü Kırgız halk inanışlarına göre eve gelen bir misafir asla boş çıkarılmamalı, hiç olmazsa bir lokma ekmek ikram edilmelidir. Buna "Nan oğuz tiyuu" (Ağza bir lokma ekmek alma) denir (Polat, 2002: 554-556).

Kapıya gerek adres sormak için gerekse misafirlik için gelen bir kişiye evin genç kızı, üst üste konmuş birkaç ekmeği, büyük bir saygı ve nezaket içinde misafirin önüne getirir. Misafir de o ekmekten bir lokma keserek yer, dua ve teşekkür eder. Eve gelen bir insanın ikramsız çıkmaması gerektiği inanışı bir atasözünde şöyle dile getirilmektedir: "Körgö kirgen tiruu çıkpayt, üyge kirgen kuru çıkpayt" (Kabre giren diri çıkmaz, eve giren kuru (ikramsız) çıkmaz). Birisinin misafir geldiği ev kut düşmüş gibi kabul edilir; yedi adam misafir gelse birinin Hızır olduğuna (Akmataliyev, 2000: 62-63), bir eve ne kadar ayakkabı girerse o kadar kut gireceğine inanılarak bu durum, "Bir üyge kanca but kirse o şonday kut giret." sözü ile ifade edilir. Misafirin eve bereket getireceğine inanılır (Esengeldiyev, 1969: 19). Kırgızlarda bu inanış, atasözleriyle dile getirilir. Nitekim. "Konok kirse eşikten, ırısı kiret teşikten (Misafir eşikten girse, kısmeti de delikten girer." şeklindeki atasözü halk arasında çokça söylenir (Abdimuttalip Murzakmetov, 1965, Kızıl Senir Ayılı, Suzak Rayonu-Calalabat, Üniversite mezunu, öğretim görevlisi, evli, dört çocuk sahibi). Eve gelen kişiye bir şeyler ikram etmeme Kırgızlarda utanç sebebidir. Nitekim bir atasözünde "Bargança meyman uyalat, bargan son üy eesi uyalat" (Gidene kadar misafir utanır, gittikten sonra ev sahibi utanır) denerek bu hususa işaret edilmektedir (Birmin, 2000: 102).

Kırgızların misafirperverliği hakkında bir Kırgız araştırmacı tezinde şu bilgileri vermektedir: "Kırgızlarda misafirperverlik çok önemlidir. Kırgızların en güzel özelliği konuksever olmalarıdır. Misafirliğe gelen kişiye evdeki her şeyin en kalitelisi verilir. Örnek verecek olursak gelen misafire evdeki en iyi yatağı en iyi yemekleri verilir. Tanrı misafirine Kuday konok denir. Konoktor ise konaklamaya çağırılmış kişiye verilen isimdir (misafir). Eski zamanlarda Kırgızistan'da çadıra doğru yaklaşan biri görüldüğünde o kişi mutlaka karşılanır o kişiye soğuk içecek ikram edilirdi. Kırgızlarda aniden gelen misafire neden geldiği kesinlikle sorulmaz. Kırgızlarda gelen misafire mutlaka uyuyacağı bir ortam verilir. Öte yandan gelen misafir iyi karşılanmaz kalacak yer verilmez ise misafir çadırı terk edip köye döndüğünde herkese çadır sahibi tarafından kötü karşılandığını anlatır ve çadır sahibi bütün köy tarafından kınanırdı. Kırgızistan'da konukseverlik ile ilgili bir atasözü vardır bu söz misafir evin bereketidir (Konok bar üydö kut bar). Kırgızlarda misafirlik sırasında birbirlerine hediye verme geleneği de vardır buna belek denir. Misafirliğe gelen kişi ziynet eşyası müzik aleti, kamçı gibi hediyeler getirir buna karşın iadeyi ziyarette daha değerli bir hediye ile karşılık verilirdi." (Makkambaeva, 2019: 48)

Misafiri ağırlama, ona hürmet gösterme, onun atını almakla başlar. Gençler, gelen misafir attan inince atı hemen alarak bir yere bağlarlar ve karnını doyururlar. Ev sahibi misafiri kapıda karşılayarak boz üyün kapısını açıp eve girmesini nezaketle rica eder. Gerek eve girerken gerekse çıkarken misafire kapı açma ve buyur etme ona gösterilen saygının hürmetin ve gelişinden duyulan

memnuniyetin bir ifadesidir. Misafirin ayakkabıları düzeltilirken, ön kısımlarının kapı tarafına gelmeyecek şekilde koyulması gerekir. Eğer ayakkabıların önü eve doğru değil de dış kapı tarafına bakıyorsa misafirin erkenden gitmesi isteniyor şeklinde bir anlam çıkarılır ki bu saygısızlık olarak addedilir (Abdesov, 1997: 3).

Misafir eve girerken ya da girip oturulduktan sonra evden genç birisi sağ eline su leğeni, sol eline çaydanlık veya güğüm, omuzuna havlu almak suretiyle misafirin ellerine su döker. Bu uygulamaya "Kolgo su Beruu" (Ele su verme) denir.

Ele su vermenin belli başlı kuralları vardır. Şöyle ki, yemeğe kadar sağ taraftan, yemekten sonra ise sol taraftan başlanarak, suyu etrafa sıçratmadan ve şarıldatmadan dökmek gerekir (Abdesov, 1997: 3). Ele su dökme, Kırgız sofrasının edep kurallarından biridir. Kırgızlarda bu gelenek çok eskiden beri sürdürülmektedir. Bu âdeti gerçekleştirmek evin en küçük çocuklarına düşer. Sofraya oturmadan ya da yemeğe başlamadan önce misafirlere ve evdeki aile bireylerinin ellerine su dökmek çocuklara ahlakı, edebi misafirperverlik ve tevazu sahibi olmayı öğretir. Bu esnada elini yıkayan kişi, çocuğun bahtının açık, geleceğinin aydınlık olmasını, sağ salim büyümesini, temiz, huzurlu ve mutlu bir hayat geçirmesini dileyerek samimiyetle ona dua eder. O yüzden su dökme uygulamasını evdeki çocuklar kendileri isteyerek, hatta birbirleriyle yarışarak yerine getirirler. Çocuklara en çok söylenen dua, "Ömürün suuday uzun, taza bolsun / Ömrün su gibi temiz ve uzun olsun.", "Tilegen tilegine cet/ Dileklerin yerine gelsin" vb. su dökme uygulaması, çocuğun omzunda havlu, sağ elinde ibrik, sol elinde legenle yapılır. Havlu, leğen ve ibriğin temiz, üzeri kapalı olmasına, elini yıkayan kişinin rahatsız olmamasına özen gösterilir (Manas Uulu, 2019: 83-84).

Ellerine su dökülen misafir, başköşeye oturtulur. Geleneğe göre herkes "Omiyn" (Âmin) diyerek ellerini yüzüne sürer. Bundan sonra misafir, "Biz geldik kaza-belâ gelmesin." der; Ev sahibi de "Aytkanız gelsin." (dediğiniz gerçekleşsin) şeklinde cevap verir. Hâl hatır sorulduktan sonra hemen "Dastarkon" serilip yemekler getirilmeye başlanır. Misafirin kendi rızkıyla geldiğine inanan Kırgızlar, geniş nezaket sahibi cömert insanlardır. Misafirden hiçbir şeyi esirgemez, böylece sofralarının zenginliği ile tanınırlar (Abdesov, 1997: 3).

Misafir Sofrası, İkramlar ve İlgili İnanışlar

Her milletin, her ülkenin veya toplumun sosyo-kültürel yapısı ve ekonomik durumuna, tarihi kimliğine, damak zevkine, beslenme alışkanlıklarına, tarımsal üretim ve yapısına göre şekillenmiş bir mutfağı vardır (Sürücüoğlu ve Özçelik, 2007:1289). Kırgız halkının yemek kültüründeki zenginlik ve sofranın kendine has kuralları hem taşrada hem de şehirlerde hâlâ sürdürülmektedir. Kırgızların sofralarını genellikle çorba, beşbarmak, mantı, pilav, dımdama, kuurdak, mastava çorbası, borsok, kırmıçık, çak-çak gibi yemekler süslemektedir(Manas Uulu, 2019: 83-84). Kırgızistan'da ana yemek çeşitleri olarak et, çorbalar, hamur işleri ve süt ürünleri gelir. Türk damak tadına uygun ve oldukça lezzetli yemeklerdir. Ayrıntılı olarak incelenen Kırgız sofrası hakkında Şu bilgiler verilmektedir: "Kırgız dastarkonunda (sofrasında) ortada **"nan"** denilen ekmeğin etrafını, **"borsok"** denilen yağda pişirilmiş şekersiz lokma tatlısı benzeri yiyecekler ve içleri soğanlı etle dolu hamur işi **"samsa"**lar süslemektedir. Yemek başlamadan önce misafirlerin sohbetine vesile olan fıstık, badem, çekirdeksiz kara üzüm, kaysı kurusu, ceviz, çeşitli meyveler, bal, kaymak ve tereyağı gibi yiyeceklerden sofrada kaşık koyacak yer bile bulmak oldukça güçleşmektedir. Çok uzun süren Kırgız sofrasının belli başlı yemekleri et ve hamur işlerinden oluşmaktadır. Kesilen kurbanın et suyundan oluşan çorbayı, kemiklerinin kırılmadığı, on iki misafire göre ayarlanmış koyun eti, misafirlerin ağırlık durumuna göre uyluktan başlamak üzere takdim edilmektedir. Bunu, kemikleri kırılmamış birer dilim kaburga kemiği, suda pişirilmiş kuyruk yağı ve karaciğer birlikte izlemektedir. Yemeğin en dikkate değer kısmı, kesilen kurbanın kafasının sofranın Aksakalına takdim edildiği andır. Aksakalın önüne konulan kafanın kulağından bir parça keserek başlattığı ikram, çeşitli sağlık, birlik ve ahlaki dua içeren temennilerle sofrada bulunanlara dağıtılmaktadır"(Polat, 2002: 555-556). Örneğin kulağı parçalayıp orada bulunanlara ikram ederken kulağınız her daim güzel, sevindirici,

müjdeli haberler duysun. Dilini ikram ederken diliniz hep güzel sözler söylesin, tatlı dilli insanlarla karşılaşın. Gözünü bile çok küçük parçalara ayırıp ikram ederek daima görüşelim göz göze gelelim, dostluğumuz sürsün vb. gibi güzel dua ve dileklerde bulunurlar.

Kırgız sofrasının ikinci kısmını ağırlıklı olarak hamur işi yemekler oluşturmaktadır. Mantı, çuçpara (Kayseri mantısı), lağman, beşparmak gibi milli yemekler aş (etli, havuç karışımlı pirinç pilavının) gelmesiyle zirveye ulaşmış olur. Sofraya en son gelen pilavın yenmesi ve Âmin diyerek herkesin ellerini yüzlerine sürmesiyle sofra sona ermektedir (Erdem, 2000: 238-239).

Kırgızlarda misafire verilen yemekler ve sunulan ziyafet aynı zamanda güç gösterisi özelliği de taşımaktadır. Çünkü ev sahibi ikram ettiği yemekler ve sunum şekliyle toplumsal statüsü ve gücünü göstermenin yanında töreye bağlılığını, cömertliğini, geleceğe dair vizyonunu ve hayata bakışını da yansıtmış olur (Yüce, 2021: 121-122).

Kırgız geleneklerine göre, misafire sofrada "Kana algın" (Hadi alınız) diye tez tez söyleyerek sıkıştırmak gerekmez, belirli vakit aralıklarıyla üç kere söylemek yeterlidir. Misafir sofradan kalkınca eline yine su dökülür. Misafirin eline su döken gence misafirler: "Dileğini versin!", "Var ol!", "Ömürlü ol!", "Düşündüğün fikre, dilediğin maksadına yet1", "Büyük atalarının yolunu yol edin!", "Peygamber-Sahabiler seni korusun!" diye dua ederler (Akmataliyev,2000: 70). Misafir gitmek üzere izin isteyip yerinden kalktığında kapıya kadar geçirilir, sağ selamet gitmesi için hayırlı dualar edilir vedalaşılır (Polat, 2002: 554-556).

Hayatta insanların birbirleri hakkında iyi dilekte bulunması, birbirlerine hayır dualar etmesi, insanlar arası ilişkileri pekiştiren güzel geleneklerden biridir. Âdete göre gerek misafir sofrasına gerek normal yemek üstüne bir Kırgız geldiğinde evvela selam vererek, "Tamağınızdar Tattuu bolsun" (Yemeğiniz tatlı olsun, iştahınız açılsın.) diye dilekte bulunur, yemek yiyenler ise "Siz menen koşoo bolsun." (Sizinle beraber olsun.) diyerek onu yemeğe çağırırlar. Eğer bir insan, yemek yenirken sofra kalkmadan gelir, sofraya yetişirse o kişinin yemek yiyenler ve o ailenin iyiliği için çalışan, onlara dua eden, hep iyiliklerini dile getiren, daima onların lehinde söz söyleyen birisi olduğu kabul edilir. Yemek yemeye yetişemeyen, sofra kalkarken gelen birisi ise onların kötülüğünü isteyen, aleyhlerinde söz söyleyen biri olarak görülür. Pişmekte olan yemeğin üzerine gelen birinin ise rızık, bereket getirdiğine inanılır (Akmataliyev, 2000: 259).

Her toplumda olduğu gibi Kırgızlarda da yemek adabı belirli kurallara bağlanmıştır. Buna göre, Kırgızlar yemek yemeden önce zorunlu olarak sofra sererler. Yemekler yerde yenmez. Sofra serildikten sonra sofraya yüz çevirerek ayaklar sofraya doğru uzatılarak oturulmaz. Ayrıca sofra tersinden serilmez, üzerinden geçilmez, atlanmaz ve serilmiş sofranın etrafında dönülmez. Kırgızların sofraya oturma düzeninde de belli kurallar mevcuttur. Mesela, sofranın en üst tarafına büyükler veya evin yöneticisi otururlar. Ondan sonra yaşına, cinsiyetine, statüsüne, ilmine göre oturma düzeni gerçekleştirilir. Bu düzen düğünlerde ve diğer iyi-kötü günlerde uygulanır. Sofrada yemeğe önce büyükler başlar, herkes kendi önünden yer, büyüklerden önce sofradan kalkılmaz, sofrada eller çeneye veya yere dayanarak oturulmaz (Misirov, 1994: 7-8). Ayrıca eve misafirler geldiğinde sofranın en üst kısmına oturtulur. Buna Kırgızlarda "törü" denir. Kırgızların sofrayla ilgili inanışları da vardır. Buna göre Kırgızlar yırtık sofra bezi sermezler. Çünkü halk arasında sofranın içinde Allah'ın rızkı ve nimetinin olduğuna inanılır. Eğer yırtık sofra bezi kullanılırsa Allah'tan gelen nimetin yırtık yerden uçup gideceğine inanılır. Ayrıca Kırgızlar serilecek sofranın rengine dikkat çekmiş ve özellikle beyaz ve açık renkte olmasına özen göstermiştir. Kırgızların inanışına göre sofranın siyah renkli olması, yapılan duanın kabul edilmeyeceğine işarettir.

Kırgızlar gelen misafire veya evdeki aile üyelerine yemeği veya herhangi bir içeceği sunarken, "Yer misiniz/içer misiniz?" diye sormaz. Çünkü böyle sormak Kırgızlara göre ayıp sayılır. O yüzden bu tavrı sergileyenlere "Surap bergençe, urup ber/Sorarak vereceğine döverek verseydin." ifadesi kullanılır. Ayrıca gelen misafirlere yemek veya içecek verirken kenarları, ortası kırık piyale ve tabaklar kullanılmaz. Çünkü kırık tabaklardan yemek yiyenlerin ve kırık piyale ile su, çay, kımız içenlerin rızkının az, ömrünün kısa olacağına ilişkin inanışlar mevcuttur (Moldokulova, 2016: 68-

69). Aynı şekilde Kırgızların yemek adabı olarak yerken çok konuşmaz, yanındaki insanları rahatsız edici tavırları sergilemez, önündeki yiyecek-içecekleri alır, büyüklerin tabaklarına el atmaz, ağzı yemek ve suyla doluyken gülmez, konuşmaz, uzanıp yatarak veya sebepsiz ayağını uzatarak yemek yemez. Yemeğe rahman ve rahîm olan Allah'ın adıyla başlanır, sağ elle yenir ve bunun sünnet olduğuna inanılır. Bu adap kuralı, ailede çocuğa verilen terbiyede büyük önem taşır. Yemek bittikten sonra eller açılarak dua edilir. Ayrıca bazı ailelerde yemek bittikten sonra Kur'an okuyup evin en küçük çocuğuna dua ettirilir. Kırgızlar eve gelen misafiri Allah'ın konuğu olarak ağırladıkları için, onların gönlünün kırılmamasına, kötü düşüncelere kapılmamasına dikkat edilir. O yüzden Kırgızlar eve misafir geldiğinde kendi çocuklarına bağırıp çağırmaz, onları ağlatmaz. Eğer bu tavır sergilenirse eve gelen misafiri sevmemenin belirtisi olarak algılanır. Yine evdeki köpeğin havlaması veya kedinin rahatsız edici davranışlar sergilemesi durumunda hiçbir zaman kovulmaz, "git" demez, sadece önüne yiyecek konur (Manas Uulu, 2019: 83-86).

Yemekten yenilince sofradaki pilavın kabı, demir sahan, bıçak vb. kaldırılarak dua edilir. Çünkü bunların sofrada bulunmasının duanın kabulüne engel olacağına inanılır (Seydaliyev, 1997: 46-47). Birisine yemek verilecekse sağ elle uzatılır. Bu davranış, hem yemeğe hem de misafire hürmet ve edebin işaretidir. Pişen yemek, yenmeden bırakılıp gidilmez; zira bu davranış rızkı tepmek, yemeğe nankörlük anlamına gelir (Akmataliyev, 2000: 260).

Kırgız sofrasının vazgeçilmez en önemli nimetlerinden birisi de nan(ekmek)dır. Ekmeksiz bir sofra düşünülmemektedir. Güney Kırgızistan'da daha yaygın olmak üzere ekmeklerin sofraya konuluşu ve süslenmesi adeta bir şölen havasındadır. Ekmeğin navvay, patır, katlama, gıcdalı, şırmay, abı, laçira vb. çeşitleri mevcuttur. Ayrıca soğanlı, etli, kuyruklu, susamlı ekmekler de vardır. Ekmeğin sofraya konuluşu büyük önem taşır, örneğin ekmek sofraya asla ters konmaz. Çünkü uğursuzluk getireceğine inanılır. Sofrada misafirlerin yemek yemeğe başlaması, ekmeğin kesilmesiyle gerçekleşir. Şöyle ki sofradaki en saygın ve yaşlı kişinin ekmeği besmeleyle kesip herkese birer dilim dağıtmasıyla yemek yemeğe başlanır (Yüce, 2021: 259-260).

Kırgızlarda, rızık anlayışına bağlı olarak ekmekle ilgili birçok halk inanışı karşımıza çıkmaktadır. Buna göre Ekmek belden aşağı tutulmaz, sofrada ters çevrilmez, tek elle kesilmez (Seydaliyev,1997: 46-47). "Askere giden bir gence bir ekmek ısırttırılır, kalanı duvardan asılır. Böylece duvara asılı ekmeğin, askere giden gencin rızkını eve çekeceğine ve sağ selamet yuvasına dönmesine vesile olacağına inanılır. Çocuk korkmasın, ağlamasın, birden uyanmasın diye, yatarken yastığının altına ekmek konur. Gece yalnız başına yolculuğa çıkan birinin, şayet yanına ekmek alırsa başına kaza bela gelmeyeceğine inanılır. Kanaatimizce ekmekle ilgili bütün bu inanışlar, Kırgız halkında ekmeğin kutsal kabul edilmesinden ve koruyucu özelliğe sahip olduğu inanışından kaynaklanmaktadır" (Polat, 2002: 556).

Misafire hazırlanan sofranın başköşesinde genellikle **Kırgızların önemli bir millî yemeği** olan "**beşbarmak**" yer alır.

Kırgızistan'da misafire ikram edilen yemeğin lezzeti, tadı ve kokusu kadar sunumu da çok önemlidir. Kişi sayısına göre kemikler haşlanarak pişirilir ve et hazır olduğunda misafirler davet edilir. Tabaklara öncelikle et suyu konur. İnek, Koyun veya atın kemikleri misafirlerin cinsiyetine, yaşına veya ona verilen değere göre ikram edilir. İkram sırasında herkesin uyması gereken birtakım âdetler vardır. Bu âdetleri bilmeyenler, gülünç bir duruma düşerek mahcup olabilirler. Mesela koyun başı en yaşlı ve o gün içindeki en saygın misafire, yanında bir başka etli kemikle birlikte sunulur. Koyunun başı, kesinlikle kadınlara verilmez. (https://turktoyu.com/kirgiz-turklerinde-misafir-agirlama-ve-milli-yemek-kulturu/ (03.04.20023).

"Kırgızların yemek gelenekleri, sürdürdükleri tam veya yarı göçebe hayatına sıkı şekilde bağlıdır. Kırgızlar, günlük yaşamlarında en çok et ve sütlü ürünleri tüketirler. Et ve sütlü ürünlere ek olarak da buğday, Tibet arpası ve sebze de yenir. Kırgızlar, yaz ve sonbahar günlerinde taze süt, peynir ve tereyağı ile et ve undan yapılan yemekleri, kış ve ilkbahar günlerinde ise et, peynir ve tereyağı ile undan yapılan yemekleri yerler. Sütlü çay, at etiyle at bağırsaklarından yapılan

yemekler ise Kırgızların dört mevsimde en sevdikleri yemekler arasındadır. Bunun yanı sıra, at sütü Kırgızların konukları ağırlamak için sofraya getirdikleri en değerli içecek olarak kabul edilir". (http://turkish.cri.cn/1781/2017/12/03/1s187048.html (06.04.2023).

SONUÇ

Bu makalede Kırgız Türklerinin misafirperverliği ve ilgili inanışlar incelenmiştir. Görülmektedir ki, Kırgızların en önemli ayırt edici özelliklerinden biri de misafirperverliktir. Onlar misafir ağırlamaktan mutluluk duymaktadırlar**.** Kırgızlarda sofra kurma ve yemek yemeden maksat sadece karın doyurmak değildir. Dolayısıyla Kırgızlarda Sofranın aynı zamanda dostluğun, muhabbetin, saygı ve sevginin gösterildiği bir kültür platformu olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü Kırgızlar sofrada sadece yemek yememekte, karın doyurmamakta adeta bir "kültür ziyafeti" sunmaktadırlar. Sofra aynı zamanda zenginliğin, cömertliğin de bir göstergesi olabilmektedir. Kırgızların başka milletlerden misafirperverlikleriyle ayrıldıkları, genellikle bu özellikleri ile tanındıkları görülmektedir. Kırgızlar, Türk misafirperverliğinin en güzel örneklerini günümüzde de canlı olarak yaşatmaktadırlar.

ETİK BEYAN

"Kırgız Türklerinde Misafirperverlik ve İlgili İnanışlar" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

ÇATIŞMA BEYANI

Araştırmacının diğer kişi veya kurumlarla herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

Abdesov, N. (1997). "Meyman Kütüü Azemin Bilesiz bi", *Ene Til*, No: 3 (5), Fevral.

Akmataliyev**,** A. S. (2000). *Kırgızdın Köönörbös Döölöttörü*, Şam Basması, Bişkek.

Alimbekov, A. (1998). "Kırgız Elinde Tarbiya Saltı Kanday Ele", *El Agartuu* 5-6/98.

Birmin Kırgız Elinin Makal-lakeptarı, Bişkek 2000.

Erdem, M. (2000). *Kırgız Türkleri, Sosyal Antropoloji Araştırmaları*. Ankara.

http://turkish.cri.cn/1781/2017/12/03/1s187048.htm (06.04.2023)

https://mfa.gov.kg/tr/dm/posolstvo-kyrgyzskoy-respubliki-v-tureckoy-respublike/news/5115 (04.12.2022)

https://turktoyu.com/kirgiz-turklerinde-misafir-agirlama-ve-milli-yemek-kulturu/ (03.04.20023)

Manas Uulu, T. (2019). *Kırgızların sosyal, kültürel ve dinî hayatında hadis ve sünnetin yeri* (Yüksek Lisans Tezi). Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu.

Misirov, A. (1994). *Irım-Cırımdar, Tuş Coruu, Uyku*, Oş.

Moldokulova, D. (2016). Kırgızdardın Salttık Cürüm-Turum Madaniyatı. Bişkek: İşenalı Arabaev Kırgız Devlet Üniversitesi.

Polat, K. (2002). "Kırgız Türklerinin Günlük Hayatında Gelenekler ve Halk İnanışları", *Türkler*, c.19, Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 554-556.

Seydaliyev, K. (1997). *Eldik Pedagogikanın Bulaktarı*. Oş.

Sürücüoğlu, M. S. ve Özçelik, A. Ö. (2008). *Türk Mutfak Ve Beslenme Kültürünün Tarihsel Gelişimi*. 38. İcanas Kongresi. (10- 15 Eylül 2007/Ankara). Bildiriler Maddi Kültür III. Cilt. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları:4/3. s.1289-1310, Korza Yayıncılık Basım San. ve Tic. Ltd. Şti. Ankara.

Taşmamatov, T. (1991). Çev. *Oy Güldörü (Eldık Çıkarma)*, Bişkek.

Topciyev, A. (1985). Kalılov Koçkor, "Eldik Salttar Cana, Dini Irım Cırımdar", *Lenin Colu*, 21 Fevral.

Yüce, M. (2021). *Sosyo-Ekonomik Yönüyle Kırgızistan ve Kırgız Türkleri*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.

EXTENDED SUMMARY

Dergiye gönderilen her makalede "Kaynakça" kısmından sonra 750-1000 sözcükten oluşan bir GENİŞ ÖZET bulunmalıdır. Makalenin dili Türkçe ise geniş özet İngilizce, İngilizce ise Türkçe olmalıdır. Geniş özetler alt başlık (örneğin, GİRİŞ) içermemeli, tek sütun halinde ve belirtilen uzunlukta olmalıdır. Geniş özetler "Candara" yazı karakteri, 11 punto büyüklüğünde, tek satır aralığı, önce ve sonra 6 nk aralık bırakılarak" yazılmalıdır.

The most beautiful characteristic of the Kyrgyz is their hospitality. As it was in the past when they lived a nomadic life, today their doors are still always open to guests and they treat them with great respect. They are served the tastiest food first, and then they have the best blankets made for them to sleep comfortably in. It is known that the Kyrgyz are distinguished from other nations by their hospitality and are generally known for this very characteristic.

There are three types of guests in the Kyrgyz culture. The first is "Guests on Duty" who come for weddings or funerals. It is the duty of the entire village, especially the host's relatives, to host these guests. The second type consists of relatives, close friends, and acquaintances that come for "Kin Visits". In relationships with these guests, there is a more relaxed approach based on the degree of kinship, and the ways to welcome and farewell are easier compared to others. The third type is generally the "Guest of God" who comes to stay. In Kyrgyz tradition, food, drink, and accommodation are always provided for this guest. If the host family is not wealthy enough to provide these services, their relatives will help them.

When a person comes to the door, the young girl of the house brings a few flats of bread stacked in front of the guest with great respect and courtesy. The guest breaks off a piece of bread, eats it, blesses and thanks. There is a tradition and belief that a person who comes to a house should not leave empty-handed. It is believed that just as a person who enters a grave cannot come out alive; a person who enters a home should not leave without being offered hospitality. It is believed that if a guest comes to a house, blessings will come to that home. If seven guests come to a house, one of them is believed to be Khidr; and the more shoes enter a house, the more blessings come.

Although welcoming and hosting guests in Kyrgyz Turks is similar to Anatolia in many respects, there are also differences in some customs and practices. For example, in Turkey, inviting someone to dinner is different from inviting him or her to a tea/evening gathering. However, in Kyrgyz Turkic culture, the term "to invite for tea" is used instead of inviting the guest to a meal, and this phrase means inviting them to dinner as well. Because generously prepared meals are also served to guests invited for tea. In other words, the tea invitation also includes food.

When we look at the daily function of the hospitality tradition, the formation of these beliefs related to hospitality and the fact that hospitality traditions have gained such intensity and become a national tradition is closely related to the Kyrgyz being a Muslim society and also having characteristics of the old nomadic life. Because they migrated from village to village and from pasture to pasture, the Kyrgyz people had little contact with the outside world and were largely unaware of events beyond their immediate surroundings. For this reason, guests who came from near or far were a source of news and information for them. Therefore, they considered their guests to be sacred and treated them as special guests, serving them the best food and treating them kindly before having them go. According to the Kyrgyz people, hospitality is very important in everyday life. It is extremely beneficial for both the host and the guest. Genuine hospitality improves the character and manners of both the guest and the host. If the guest and the host are from different nations, it strengthens the friendship and brotherhood between the two nations.

Various beliefs related to the arrival of guests are found among the people, and some situations are considered signs of the arrival of guests. Accordingly, it is believed that if a child

between the ages of 1-3 bending down, looking backwards between the legs, or if a fly spins around food or tea, or if a cat licks its face, a guest comes. Whether the guest comes from far away or from nearby places, whether they are male or female, old or young, it also becomes a topic of curiosity, and certain beliefs serve to satisfy this curiosity. For example, if a bug falls from the open space (Tündük) on top of a Boz-üy (Kyrgyz tent), it is believed that a guest is coming. If the fallen bug is a big spider, it is interpreted as an old person coming as a guest, and if it is a small spider, then it is a young person coming as a guest. If a person drops a dish, spoon, or similar item, this is interpreted as a sign of good things to come, meaning that a guest will come soon from a nearby place. If a person drops a knife, it is interpreted as a male guest coming, and if a spoon is dropped, a female guest is coming.

In the Kyrgyz culture, setting a table and eating is not just about satisfying hunger. Therefore, it can be said that the table is also a cultural platform where friendship, affection, respect, and love are shown because Kyrgyz people not only eat at the table but also provide a "Cultural feast" in a way. The table can also be an indicator of wealth and generosity.

As in every society, there are certain rules for table manners in Kyrgyz culture. Accordingly, the Kyrgyz necessarily first cover the floor/ table with a tablecloth before eating. Meals are not eaten on the bare floor. Once the tablecloth is set, one does not sit with their feet stretched facing the floor/table, and one does not sit on the tablecloth or step over it. Kyrgyz people also have certain rules for seating at the table. For example, elders or the head of the household sit at the top of the table. Then, the seating order is arranged according to age, gender, status, and wisdom. This order is followed at weddings and other events. Elders start eating first at the table, everyone eats from their own plate, and one does not leave the table before the elders. Also, one does not sit at the table with their hands on their chin or the ground.

One of the beautiful traditions that strengthen human relationships is people wishing each other and praying for good. Kyrgyz people also pray before leaving the table.

Journal of Turkic Civilization Studies
ISSN: 1694-5409
2022
Cilt / Volume: 3 Sayı / No: 2

Research Paper / Araştırma Makalesi

Rauf Parfi'nin Şiirlerinin Öğretiminde Disiplinler Arası Yaklaşımdan Yararlanma Yolları[1]

Obitjon KARİMOV[2], Muhittin GÜMÜŞ[3]

Öz

Makalede Özbekistan'daki genel orta öğretim okulları ve akademik liselerdeki (Fen ve Anadolu Liseleri) edebiyat derslerinde Rauf Parfi'nin şiirlerinin öğretilmesi sürecinde disiplinler arası yaklaşımdan yararlanmanın yeri ve öğretim usulleri konusunda somut örnekler sunulmuştur. Disiplinler arası yaklaşım günümüzde yaygın biçimde kullanılan bir terimdir. Orta öğretim edebiyat derslerinde problem çözme, eleştirel düşünme, bilişsel düşünme ve becerilerini kazanmalarını kolaylaştıran disiplinler arası yaklaşım, öğrencilerin farklı bakış açılarını tanımalarında ve değerlendirmelerinde, ilgilerini çekmede ve motivasyonlarını artırmada etkili olduğu dikkate alındığında entegre bilgiler yoluyla işlenecek konuya çoklu açılardan bakarak yorumlama ve değerlendirme imkânına kavuşur. Edebiyat derslerinde öğrencilerin belli başlı şairlerin ve yazarların edebî kişiliklerine, eserlerinin mesajlarına, hayal ettikleri durumlara daha bütüncül bir yapıda bakabilme yetisini nasıl kazanacakları üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rauf Parfi, Disiplinler arası yaklaşım, İletişim teknolojileri, Yağmur tasviri, Görsel yayınlar, Edebî tahlil, Geribildirim, Söz sanatları

Ways of Using an Interdisciplinary Approach in Teaching Rauf Parfin's Poems

Abstract

The article presents specific examples of the place and teaching methods of using the interdisciplinary approach in teaching Rauf Parfi's poems in literature courses in secondary and high schools (Science and Anatolian High Schools) in Uzbekistan. The interdisciplinary approach is a widely used term today. Considering that it facilitates the acquisition of problem-solving, critical thinking, cognitive thinking and skills in secondary education literature courses, it is effective in recognizing and evaluating different opinions of students, attracting their interest and increasing their motivation. Students will be able to interpret and evaluate the subject from multiple perspectives through integrated information. In literature courses, the focus is on how students can gain the ability to look at the literary personalities of well-known poets and writers, reveal the messages of their works, and the situations they imagine in a more holistic structure.

Key Words: Rauf Parfi, Interdisciplinary approach, Communication technologies, Rain depiction, Visual publications, Literary analysis, Feedback, Rhetoric

Atıf İçin / Please Cite As:

Karimov, O. ve Gümüş, M. (2022). Rauf Parfi'nin şiirlerinin öğretiminde disiplinler arası yaklaşımdan yararlanma yolları. *Journal of Turkic Civilization Studies, 3*(2), 73-82.

Geliş Tarihi / Received Date: 11.06.2022 **Kabul Tarihi / Accepted Date:** 20.07.2022

[1] Bu makale, 12.11.2022'de Özbekistan Namangan Devlet Üniversitesi tarafından düzenlenen "Замонавий ўзбек адабиёти ривожида Усмон Носир ижодий меросининг ўрни ва аҳамияти" *Çağdaş Özbek Edebiyatının Gelişmesinde Osman Nasır'ın Edebî Mirasının Yeri ve Önemi"* adlı uluslararası sempozyumda yazarları tarafından sunulan kısa tebliğin genişletilmiş biçimidir. Özbekçe yazılan kısımlar Muhittin Gümüş tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

[2] Doç. Dr. - Namangan Devlet Üniversitesi Özbek Edebiyatı Bölümü, k_obitjon@mail.ru

[3] Öğr. Gör - Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Mütercim-Tercümanlık Bölümü muhittin.gumus@manas.edu.kg

GİRİŞ

Özbek halk şairi Rauf Parfi, 20. yüzyıl Özbek edebiyatı tarihinde benzersiz şiirleriyle hak ettiği yere sahip olmuş, edebiyatseverlerin sevdiği şair olma bahtına erişmiş söz sanatkârlarından biridir. Rauf Parfi, 27 Eylül 1943'te Taşkent vilayeti, Yeniyol ilçesi Şoralisoy köyünde Muhammed Emin Parfi (1893-1955) ve Sakine İsabekkızı (1913-1995) çiftinden dünyaya gelmiştir. İlk ve orta öğrenimini Şark Yulduzı (1-7. sınıflar), Şoralisoy 53 Numaralı Okul, 8-9. Sınıflar) da eğitim gördü. 1960-1965 yıllarında Taşkent Devlet Üniversitesinde okudu. Devlet Sinema komitesi ve Gafur Gulam Edebiyat ve Sanat Neşriyatında çalıştı.

Rauf Parfi, "Sır şairi" unvanıyla şiir dünyamızın sahibidir. Bizim bilgilerimiz, şiir dünyasının zahiri kısmını anlamaya ancak yeterlidir. Çünkü onu bölümler halinde kesin bir biçimde kalıplara sığdırmak sıradan bir araştırmacı için çok zor bir iş olacaktır. Bilindiği üzere her şairin bir tercüme-i hâl vardır. Kısaca ifade edecek olursak Rauf Parfi'yle ilgili ilmi çalışma yapmak kolay değildir; çünkü onun kendine has şair olduğunu, zaman ve mekâna sığmadığını, henüz onu bütün yönleriyle araştıracak kimse var mıdır acaba diyebiliriz.

Rauf Parfi'nin şiirlerinin en temel mevzusu şahsi iradesi, vatanın bağımsızlığı ve Türkistan ve Türk dünyasının birliğidir; 20. Yüzyıl Türk insanının ebedi şuurunu, keskin irade ve ruh halini kutsal Türk dilinde ifade etmeye azmetmiş ve bu murada ermiş cesaretli şiirlerdir.

İlk şiirleri 1950'li yılların sonlarında yayınlanırken 1960'lı yıllarda daha çok tanındı. O yıllarda klasik Sovyet şiirinden çok farklı olan ve sonraki yıllarda bu farklılığı daha da belirginleşen bağımsızlık ve hürriyet düşüncesini yansıtan, bir nebze sembolizmi hissettiren ve suskunluk döneminin ardından "Yeni Özbek Şiiri" olarak bilinen çağdaş Özbek şiirinin öncülerinden sayılır.

Çevirmenlik yapmış ve Byron, Şehriyar ve Nâzım Hikmet'in eserlerini Özbek okurlarına ulaştırmıştır. Uluslararası Kaşgarlı Mahmut Ödülü (1989) ve Türkiye Diyanet Vakfı Türk Dünyası Münacat Yarışması Büyük Ödülü (1996) aldığı önemli ödüllerdendir.

Jones'a (2009) göre "Disiplinler arası yaklaşım, modern müfredat içinde Avrupa Birliği'nde önemli ve bir teknik hâline gelmiştir. Disiplinler arası yaklaşım, birden fazla disiplini sentezler ve genel eğitim deneyimini zenginleştiren öğretmen ve öğrenci ekipleri oluşturur. Birçok araştırmacı, disiplinler arası çalışmaların dezavantajlarının yanı sıra birçok avantajı da olduğunu belirtir. Öğrenciler, yoğunlaşan geleneksel metotların niteliksiz pedagojisine maruz kalmıştır. Disiplinler arası yaklaşımın sağladığı pek çok fayda vardır: Bunların en başında da bir öğrencinin gelecekteki öğrenim hayatı için çok gerekli olan yaşam boyu öğrenme becerileri kazanması yer alır." Böylece disiplinler arası yaklaşımın ilkelerine uygun öğretim programları hazırlamanın önemi ortaya çıkmaktadır.

YÖNTEM

Konuyla ilgili kaynak taraması yapılarak konunun önemi tespit edildikten sonra Rauf Parfi'nin şiirleri ve hakkında yazılan makalelerden ve eserlerden edindiğimiz bulguları yorumlama yöntemlerine başvurulmuştur. Şiirlerinde yansıtmak istediği mesajların ve içeriklerin analizi yapılmıştır.

Örneklem

"Rauf Parfi'nin Şiirlerinin Öğretiminde Disiplinler Arası Yaklaşımdan Yararlanma Yolları" konusunda çalışma yapmadan önce şu eserlere göz atmanın yararlı olduğu görülür. Özbek edebiyatıyla ilgili çalışmalar arasında Yuldashev (2013; Çağdaş Türk Edebiyatları II, 3-4. Ünite), Korkmaz (2021) Özbekistan'ın Çağdaş Şairleri Üzerine Değerlendirme, Husanboyeva ve Niyozmetova (2022) Edebiyat eğitimi Metodu/Adabiyot o'qitish metodikasi, Qosimov (2004) Millî Uyanış Devri Özbek Edebiyatı/Milliy uyg'onish davri o'zbek adabiyoti, Rahmonov (2017) O'zbek adabiyoti tarixi, Karimov (2016) Yeni Özbek Edebiyatı/Yangi o'zbek adabiyoti tarixi, Mirzayev (2005) 20. Asır Özbek Edebiyatı/XX asr o'zbek adabiyoti, Bozorova (2021) The image of the human

psyche in rauf parfi poetru … vb. Çalışmaların çoğunda Özbek edebiyatının tarihi, dönemleri, öğretim yöntemleri ele alınmış olmakla birlikte şairlerin eserlerinin öğretimi üzerine çalışmaların az olduğu anlaşılmıştır.

BULGULAR

Rauf Parfi'nin Şiirlerinin Öğretiminde Disiplinler Arası Yaklaşımdan Yararlanma konusunda tespit edilen bulgular şunlardır:

1. Rauf Parfi'nin hayatı, dünya görüşü ve bunları şiirlerine yansıtma biçimi,
2. Şiirlerin Özbek edebiyatı derslerinde şiir inceleme yöntemleri üzerine düşünceler,
3. Şiir tahlilleri için edebiyat derslerinin süresinin ve niteliğinin arttırılması,
4. Şiirlerin tahlili için öğrencileri bağımsız ve yaratıcı düşünmeye yönlendirme,
5. Öğrencileri uygulamalı çalışmalarla ilgili temel sorulardan yararlanma imkânları,
6. Öğretmenin R. Parfi'nin mısraların içine gizlenmiş anlamları, mecazları kavramaları ve sanatlı sözleri bulmaları için öğrencilerin dikkatini çekmekle/güdülemekle başlaması gerektiği

Öğretim teknikleri içinde psikoloji, pedagoji, edebiyat tarihi, dil ve üslup bilgisi gibi alanlar arasında ilişkiler kurarak yeterliliklere sahip öğretmelere ihtiyaç duyulduğu tespit edilmiştir.

YORUM VE AÇIKLAMALAR

Eğitim ve öğretimde olduğu gibi neredeyse bütün bilim alanlarında bağımsız bir yaklaşımla yeni gelişmeler ve yeni buluşlar elde edilemez. Fizik bilim dalı için kimya ve biyoloji alanından yararlanmak ne kadar elzem ise edebiyat için de filoloji, dilbilim, dil ve üslup bilgisi, kültür, tarih ve sanat, retorik vb. disiplinlerden yararlanma o kadar elzemdir. Aksi durumlarda hiçbir disliplin içinde sağlıklı bir gelişme olmaz. İki ya da daha çok disiplinin tutarlı bağlantı ve ilişkilerle birbirine entengre edilerek bir bakış sunmakta olan disiplinler-arası yaklaşımın bütün eğitim sistemi içinde öğrencilerin ilgili, ilişkili ve bağlantılı alanlar arasında yeni bir anlam kurabilmesine destek olmak amacıyla ortaya çıktığı düşünülebilir. Disiplinler arası yaklaşımla orta öğretimde öğrencilerin eğitimini gördükleri derslerin bilim alanının temel ilkelerini, yöntem ve yaklaşımlarını günlük hayatlarına aktarmalarına yönelik çalışmaların daha sık ve etkili biçimde yapılması sağlandığında beklenen hedef davranışlara ulaşmaları daha kolay olacaktır. Öğrencilerin farklı disiplinler arasında bağlar kurabilmeleri için örnek çalışma ve uygulamalardan yararlanarak ileri sınıflarda -mesela edebiyat alanında- daha derin çalışmalar yapabilirler. Çünkü yalnızca ezberleyen, olduğu gibi kabul eden ve sorgulamadan içselleştirmenin sakıncaları bilindiğinden eğitimciler; sorgulayan, araştıran, bilimsel düşünme becerilerini kazanmış, bu becerileri hayatın içinde karşılaştığı meselelere ve durumlara göre icra edebilen ve yorumlayabilen, tahlil edebilen, edindiği bilgileri değişik alanlar için de uygulayabilen, davranış sergileyebilen bireyler yetişmesine destek olmak amacındadırlar. Disiplinler arası yaklaşımdan yararlanma yollarına girebilmek için her şeyden önce eğitim programları, ders araç gereçleri, sınıf ortamı, öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeyleri, öğrenmeye karşı tutum ve davranışları, öğretmen yeterlikleri vb. ile ülkenin eğitim anlayışındaki hedefler, insan yetiştirme amaçları bir bütün içinde dikkate alınması gerekir. Genel çerçeve içinde birbirinden kopuk sistemlerin, birbirini desteklemeyen veya engel olan etkenlerin giderilmesi de önemlidir.

Disiplinler arası yaklaşımın Jonesy'a göre (2009) "Öğrencinin bilime karşı tutumundan akademik başarısına, bilimsel okuryazarlık kazanmasından bütüncül yaklaşım sergileyebilmesine dek olumlu etkileri olan bu yaklaşımın uygulamada kendisine yer bulması kritik bir öneme sahip. Burada çok önemli bir nokta da "ya hep ya hiç" tavrını sergilemeden, disiplinler-arası yaklaşımı, sınıf düzeyi, konu uygunluğu, öğrenci seviyesi, okul kültürü, iş yükü izin verdiği oranca uygulamaya koyabilmek….". Bu yaklaşımla çalışma, öğrenciyle öğretmeni geliştiren bir çalışma süreci sağlar.

Özbekistan'daki genel orta öğretim okullarının edebiyat eğitimi programları esasına göre hazırlanan yönergeye göre 11. sınıfta onun hayatı ve eserlerini öğretmek için 2 saat ayrılmıştır.

(To'xliev, 2018) 2 saatlik dersin aşağıdaki gibi planlanması öğretim amaçları açısından uygun olacağını düşünmekteyiz:

1. Rauf Parfi'nin özgeçmişi, Özbek edebiyatının gelişmesindeki yeri, şiirleri, şiirlerinde işlenen konular, sanatsal ve edebî çalışmalarıyla tercüme faaliyetleri hakkında bilgi. *"Tong otmoqda/ Tan Atmakta" Yomg'ir yog'ar/Yağmur Yağar"* adlı şiirlerinin metin üzerinde çalışmalar, şiir tahlili, Bu çalışmaların süresi 1 ders saati.
2. "Yoz kechasi/Yaz Gecesi", "Yana qaytib keldim/Yine Dönüp Geldim", "Yurak/Yürek" adlı şiirlerinin metinleri üzerinde incelemeler ve şiir tahlili 1 ders saati.

Dersin ilk saatlerinden itibaren öğretmen, Rauf Parfi'nin özgeçmişini; nerede ve nasıl bir ailede dünyaya geldiğini, ilk ve ortaokulda okuduktan sonra yükseköğretimde okuduğu eğitim kurumunu ve nasıl bir eğitimden geçtiğini, devletin nüfuzlu yayınlarında çeşitli gazete ve dergilerde faaliyet gösterdiğini anlatır. Merak edilenler hakkında gerekli bilgileri aktarır. Şairin çalışmaları hakkında fikir yürütülür, düşünceler sunulur, onun "*Karvon yo'li / Kervan Yolu*" adlı ilk şiir kitabının 1968'de yayımlandığını, ardından "*Aks-sado/Aksiseda" (1970), "Tasvir" (1973), "Xotirot / Hatırat" (1975), "Ko'zlar / Gözler" (1977), "Qaytish/ Dönüş" (1978), "Sabr daraxti/Sabır Ağacı" (1986), "Sukunat/Sükûnet" (1989), "Tavba/Tövbe" (2000), "So'nggi vido / Son Veda" (2005), "Sakina/Sakine"* gibi şiir kitaplarının basıldığı, o eserlerde insan hakları ve özgürlüğü, vatanın bağımsızlığı, Türkistan ideali, muhabbet duygusu gibi temaları edebî temalarla aktardığı; bütün şiirlerinin yüksek sanat değerine sahip olarak görüldüğü; tercüman sıfatıyla Bayron'un *Manfed*, Nazım Hikmet'in *İnsan Manzaraları*, Carlo Kaladze'nin "*Dengiz hayoli/Deniz Hayali*", A. Duma'nın Uch *sarboz/ Üç Asker*", A. Tvardovski'nin "Zaytun navdosi/ Zeytin Türü" adlı eserleri ve daha birçok dünya edebiyatı temsilcilerinin şiirlerini Özbekçeye aktardığıyla ilgili bilgiler ifade edilir (Şairin hayatını ve eserlerini ayrıntılı biçimde ifade eden görsellerden ve slaytlardan yararlanılır ve ders daha dikkat çekici geçmesi sağlanır).

Dersin devamında*"Tong otmoqda/Tan Atmakta", "Yomg'ir yog'ar/Yağmur Yağar"* şiirleri anlamlı ve güzel okuma usulleriyle okutulur, yenilenmiş pedagojik düşünce eğilimleri (biçimden içeriğe) temelinde, M. Mirqosimova'nın ifadesiyle: *"Öğrencilere manzum eserleri ezberletirken genellikle bedii eser metni üzerinde çalışmaya yönlendirme yoluyla eserin bedii kudretini temsil eden özellikleri bedii usuller yardımıyla öğretilir* (Mirqosimova, 2006).

Şiirlerin tahlili için öğrencileri bağımsız ve yaratıcı düşünmeye, uygulamalı çalışmalara yönelten aşağıdaki sorular yöneltmek mümkündür:

1. Siz güneşin doğuşunu nasıl karşılıyorsunuz? Güneşin doğuşuyla oluşan duygularınızı anlatınız.
2. Şiirdeki *"tong o'qlar otar/tan oklar atar", "quyosh – zambarak/güneş-zemberek", "yashil chambarak/yeşil kuşak", "yuragini tutar odamlar/yüreğini tutar insanlar"* söz ve cümlelerin içeriği hakkında neler diyebilirsiniz?
3. İnsan ömrü, tan atması/şafak sökmesi ve güneşin nurunu saçması olaylarının karşılıklı ilişkisi nasıldır?
4. Siz, tabiatta yağmurun yağışını hiç gözlemlediniz mi? Bu süreci nasıl açıklarsınız?
5. Şiirde tasvir edilen lirik kahramanın durumunu nasıl değerlendiriyorsunuz? Siz de böyle bir hâle düştünüz mü?
6. Şair niçin *"Yomg'ir yog'ar, shig'alab yog'ar/ Yağmur yağar, sicim gibi yağar"* dizesini 6 kez kullanıyor?
7. *"Tomchilar tomchilar sochimga/ Damlar damlar saçıma"* mısraında yan yana getirilen damlalar sözü hangi anlamları ifade ediyor?
8. Yağmur konusunda yazılan başka hangi şiir ya da sanat eserlerini, işitsel ve görsel kaynakları hatırlıyorsunuz?

Öğretmen öğrencilerin düşüncelerini genelleştirip, ilginç hâle getirdikten sonra tahlil çalışmasını devam ettirir. *"Tong otmoqda/Tan Atmakta"* şiirinde şairin ümitleri, parlak duygularının

kendini ifade eder olması, bu fizik kanunlarına göre nurun zerreler hâlinde dağılması olayına muvafık olmasını, şairin tasavvur ettiği yer küre işte o zerreler akımı yani oklardan yansıtıldığı gibi hissedilişini anlatmaktadır. İnsanlar her gün tanla/şafakla hoş beş eder, buluşur. Tan; hayatın, günün başlangıcı, saflık ve temizliğin işareti olarak bilinir. Bu nedenle insanlar onunla buluşmaya çabalar, ondan şevk alarak yaşamaya çalışır. Buna bağlı olarak yaşantısının dopdolu geçmesine gayret ettiğini hayatî delillere dayandırarak izah etmektedir.

"*Yomg'ir yog'ar/Yağmur yağar*" adlı şiiriyle ilgili yorum sürecinde Yo'ldoshev'in (1996) şiir tahlili örneğinden yararlanıldığı takdirde, amaca uygun davranılmış olur:

Yomg'ir yog'ar, shig'alab yog'ar, / Yağmur yağar, sicim gibi yağar,

Tomchilar tomchilar sochimga. / Damlar damlar saçıma.

Yomg'ir yog'ar, shig'alab yog'ar, / Yağmur yağar, sicim gibi yağar,

Ham qayg'umga, ham quvonchimga... / Hem kaygıma hem kıvancıma…

Rauf Parfi'nin üç dörtlükten ibaret zevk veren şiiri, adeta ses taklidi biçiminde başlamakta ve şiirin tam yarısı "*Yomg'ir yog'ar, shig'alab yog'ar/ Şarıl şarıl yağan yağmur*" dizelerinin tekrarından ibarettir. Öğretmen, mısraların içine gizlenmiş cazibeyi bulmaya öğrencilerin dikkatini çekmekle/güdülemekle başlamalı. Sicim gibi yağan yağmur, yağmurla kâh ruhu mahzun, kâh hoşnut şair, saçlara damlayan damlalar, yağan yağmurun lirik kahraman kaygısına da kıvancına da birlikte damladığını tasvir etmesi öğrencilerin ruh hâllerinde huzursuzluk yaratır. Onlar yağmur dolayısıyla nazik bir lirik kahramanın hâlini hissederler. Onun deneyimlerini yağan yağmur gibi somut biçimde göz önüne getirirler. Şair yağmur yağdığını haber vermiyor, ancak yağmuru şairane tarzda göz önünde yağdırıyor. Öğrenci, yağmurun sonsuz hışırtısını, çarparak damlayan damlaları mısralara uygun hâle getirilen sözler arasından bulur. *" Yomg'ir yog'ar, shig'alab yog'ar, Tomchilar tomchilar sochimga... Yağmur yağar, sicim gibi yağar,/Damlar damlar saçıma…""* mısralarındaki "ch/ç" sesi çarparak damlayan damlaların ahengini yansıtmaktadır. Aynı zamanda yan yana gelen "damlar" sözü iki anlamda kullanılmıştır ve öğrenci niçin bir sözün (tomchilar/damlar) iki kez tekrarlanmasına dikkat ederken kelimenin iki anlam taşıdığını keşfeder. İlk olarak kullanılan "tomchilar/damlar" ad/isim kelime türüne girer, vurgu "i" sesine düşer, sonraki "tomchilar/damlar" sözü ise fiil türünde bir kelime olup vurgunun "o" sesinde olduğunu fark eder. Bir bakışta tamamıyla aynı biçimde yazılan iki sözün yan yana kullanılmasından sanatlı bir anlam bulabilme eylemi öğrencinin hayal âlemini genişletir, âlemin güzelliğinin de derinlemesine hissetmesine yol açar. "*Shig'alab yog'ayotgan yomg'ir Sicim gibi yağan yağmur*" sihirli biçimde verilip yağmuru unutan, onun sihirli musikisine esir olan şairin gönlü de yağmura dönüşür ve şiir sonunda işte böyle mısralar ortaya çıkar: "*Yomg'ir yog'ar, shig'alab yog'ar, Yog'a boshlar qog'ozga ko'ngil/ Yağmur sicim gibi yağar, Yağmaya başlar kâğıda gönül*". Şiir tahliline doğru yönlendirilen öğrenciler sanatlı sözlerin eserin şekline maharetle yerleştirildiğini bulabilirler ve bu onların yalnızca duyuşsal gelişimine değil aynı zamanda bilişsel gelişimlerine de tesir edeceği şüphesizdir. Demek ki, tahlilin şeklini keşfetmekle başlamak ondan çıkarımda bulunmanın mümkün olduğunu gösterir ve bu çalışmanın sanat değerine sahip eserin içeriğini değersizleştirmez, aksine onun tesir gücünü geliştirmeye katkı sağlar. (Konuya uygun seçilen disiplinler arası entegrasyona dayalı görsel-işitsel kaynaklar ve şarkı söylenmesi dersin estetik cazibesini geliştirme, öğrencilerin edebiyat ve sanata olan iştiyaklarını geliştirmeye katkı sağlar).

Dersin sonunda öğrencileri araştırma faaliyetlerine yönelten ödevler verilir. Böylece araştırma metotlarından yararlanmanın aşağıda yer verilen bazı talepleri dikkate almak gerekir:

1. Öğrenciye bağımsız çalışma ilk dikkate alınması gereken konudur, konuya ait ilmî, edebî, eleştirel makaleler, kaynak eserler kesinlikle tavsiye edilmelidir.
2. Öğrencilerin bağımsız araştırma yapmalarını geliştirmede öğretmen kesinlikle yardımcı olmalıdır.
3. Yazarın edebî kişiliğini ve faaliyetlerini öğrenmedeki önemli noktaları öğrencinin doğru

tespit edip etmediğini öğretmen gözlemlemelidir.

4. Araştırma sürecinde öğrenci, yazarın eserinin konusuna, edebî türüne, eserdeki toplumsal ve manevi sorunların hacmine ve önemine, yazarın bakış açısına özel bir önem vermesi gerektiğinin belirtilmesi şarttır.
5. Yazarın becerisine sanat eseri ve hakkaniyetli taleplerine dayalı bir değerlendirmenin ancak estetik tahlil rehberliğiyle mümkün olduğu anlatılmalıdır.
6. Öğrencinin edebî eserleri bağımsız öğrenme yoluyla bir müellifin millî edebiyata kattığı hisseyi tasavvur edebilmesi gerekir, edebî ürünün estetik değerini aydınlatabilme becerisine sahip olmalıdır (Mirqosimova, 2006: 87).

Ev ödevi aşağıdaki konulardan oluşturulabilir:

1. Değişik bilgi kaynaklarından veya internetteki kaynaklardan Rauf Parfi'nin şiirlerinin bulunması ve tabiat manzaralarını tasvir eden şiirlerinden örnekler ve bunların ezberlenmesi.
2. Şairin şiirlerinde kullandığı söz sanatları ve benzetme sanatlarından örnekler.
3. Yağmur temasında yazılmış başka eserlerin tespiti.
4. Yağmur tasviriyle ilgili bir resim, şarkı, görsel-işitsel yayın bulma.
5. Yağmurla ilgili sanatsal nitelikli bir metin yazma.
6. Özbek edebiyatında yağmur tasviri" temalı kısa bir araştırma.

İkinci ders saatinde öğrencilerin kısaca bireysel araştırmanın ne olduğu hakkında bilgilendirilmesiyle başlanır. Şairin şiirlerinden örnekler ezberden okunur, yazarın şiirlerinde yer alan sanatlı sözlerle benzetmelerden ibaret edebî sanatları slaytlar ve yaratıcı çalışmalar sunularak değerlendirilir. Bulunan şarkılar, görsel-işitsel yayınlardan örnekler sunulur; araştırma çalışmasında en başarılı öğrencinin çalışması okunur (Kısa araştırma tahlili "Genç icatkârlar topluluğunun çalışmalarının devamlılığının sağlanması için eserlerinin baskıya verilmesinin önerilmesi, okul yönetimi tarafından takdir edilmesi mümkündür). Düşüncemizin isabetli olması bakımından öğrencilerin bağımsız yaratıcılık çalışmalarından örnekler verelim.

Araştırılan kaynaklarda yağmur "*osmonning ko'z yoshlari/ gökyüzünün gözyaşları*", "*billur sevinch yoshi/billur gibi sevinç gözyaşı*","*dur donasi/inci tanesi/dürdâne*", "*g'amxo'r ona/şefkatli anne*", "*yipor (mushk)/misk*", "*baraka tomchilari/bereket damlaları*", "*marjon ko'z yoshlar/mercan gözyaşları*", "*oltin yomg'irlar/altın yağmurlar*", "*marvarid tomchilar/inci tanesi*" damlalar", "*yoqut marjon/yakut mercan*"gibi sanatlı sözlerden ve benzetme sanatlarından yararlanılarak yazıldığına tanık olmaktayız:

Ko'k parqusi bulutning / Mavi zemindir bulutun

Sevinch yoshiman billur. Sevinç gözyaşıyım billur.

Tabiatni erkalab, / Tabiatı nazlandırıp

Sochilaman misli dur. / Saçılırım inci tanesi gibi (O'ktamxon Xoldorova)

***

Yomg'ir yog'ar, go'yo yog'ilar / Yağmur yağar, güya yağdırılır

Issiq tuproq ustiga marjon. / Sıcak toprak üstünde mercan. (Rauf Parfi)

***

Baraka yog'adi bu oltin tuproqqa / Bereket yağdı bu altın toprağa

Bir zumda musaffo, ko'm-ko'k aylana. Bir anda tertemiz, masmavi çevre.

Jon kirmish yaproqqa, hatto tosh-toqqa, / Can girmiş yaprağa, dağa taşa,

Yomg'irjon yog' deyman, yog' yomg'ir yana. / Yağmurcuk yağ diyorum, yağ yağmur yine. (Mirtemir)

***

Biz de **teşbihâne** bir ifade de bulunduğumuzda **deniz**de (Özbek edebiyatında) **damla** (yağmur) tasvirini bulunuz:

Go'yo ko'kka chiqib dengizlar / Güya göğre çıkıp denizler

Suziladi ulug' g'alvirdan. / Süzülüyor ulu kalburdan.

Maqsud Shayxzoda:

Sho'x tomchilar zanjir bog'lashib, / Sicim gibi damlalar zincir bağlamış

Osilibdi bir ip singari. / Asılmış bir ip gibi.

Go'yo arqon uchidan ushlab, / Güya urgan ucundan tutup,

Tirmashilsa mumkin yuqori. / Tırmanmak mümkündür yukarı.

Soyga inib tushgan qatralar / Irmağa akıp giden katreler

Raqs etardi, ko'piklanardi, / Raks ederdi, köpüklenirdi

Cho'milardi suv ichra suvlar. / Çömülürdü su içinde sular.

O'ktamxon Xoldorova:

Yomg'ir quyar, / Yağmur yanar,

Qo'ziqorin – soyabonning / Kuzukarın (mantar); eyvanın

Tagida dovdir - / Dibinde güvercinler

Maysajonlar qiqirlashar / Yeşillikler haykırır.

G'ayrat Xudoynazarov:

Yomg'ir yog'ar shatur-shutur, / Yağmur yağar şarıl şarıl,

Osmon ko'ksi titroqda. / Mavi gökyüzü titremekte.

Yomg'ir hamon ezg'ilaydi / Yağmur hâlâ yağıyor

Osmon yuzi – qora, tim. / Gökyüzü kara, sessiz.

Ikrom Iskandar:

Yomg'ir yog'ar... / Yağmur yağar

Quloqlarga qochib kiradi / Kulaklara girer

Shitirlab, / Şırıl şırıl

Yomg'irda ivib ketgan / Yağmurda serpilir gider

Bir tovush. / Bir avaz.

Rauf Parfi:

Yomg'ir yog'ib chiqdi tun bo'yi, / yağmur yağdı gece boyu,

Tong oqardi, tinmadi yomg'ir. / Tan yeri ağardı, dinmedi yağmur.

Buzilgandek osmon uyi / Bozulmuş gibi semanın evi

Yerga qarab yig'laydi og'ir. / Yere bakarak ağlıyordu yavaşça.

Shuhrat:

Bulut - to'rva so'kilib ketdi, / Bulut; ağ gibi sökülüp gitti,

Marvaridlar to'kilib ketdi. / İnciler dökülüp gitti

Qancha tansiq, aziz bo'lmasin, / ne kadar çekici, aziz olursa olsun

Maysa beli bukilib ketdi. / Çimenlerin beli bükülüp gitti

Feruza Temirova:

Derazamdan boqsam: marjon ko'z yoshlar / Penceremden baktığımda; mercan gözyaşları

Bulutlar ko'zidan asta to'kilar. / Bulutlar gözünden sakince dökülür.

Kel, osmon, ikkimiz bo'lamiz sirdosh / Gel gökyüzü, ikimiz olalım sırdaş

Nedan sening ba'zan choking so'kilar. / Neden senin bazen gırtlağın sökülür

"*Yoz kechasi/Yaz Gecesi*", "*Yana qaytib keldim/Yine Dönüp Geldim*", "*Yurak / Yürek*" şiirlerinin metinlerinin incelenmesi, tahlil edilmesi örnekteki biçimiyle yapılır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Genel orta öğretim okulları ve akademik (Anadolu ve Fen Liseleri niteliğindeki) liselerdeki edebiyat derslerinde Rauf Parfi'nin edebî kişiliğinin anlatılması ve öğretilmesi sürecinde disiplinler arası yaklaşımdan yararlanma yoluyla öğrencilerin şairin bütün şiirlerindeki edebi sanatların farkında olmaları sağlanır. Kelimelerin anlamlarını; kullanılan teşbih ve sanatlı sözlerle ilgili teorik ve uygulamalı çalışmalarını güçlendirmeye, bilişsel becerilerini geliştirmeye, konuşma ve yazma becerilerini ilerletmeye katkı sağlar. Böylece edebiyat ve sanatın kudretini eşi benzeri olmayan niteliklere sahip olduğunu hissettirir, meraklarını giderir, bedii ve estetik duygularını olgunlaştırır, sanata, ana vatana, canımız tabiata sevgi ve iftihar duygularını geliştirir.

Edebiyat eğitimi içinde şiir tahlilleri özel bir öneme sahiptir. Rauf Parfi gibi hür ve bağımsız düşünebilen gençler yetiştirmek için halkın hürriyet, bağımsızlık, egemenlik kavramları çerçevesinde müstakil devlet olmanın önemini yansıtan şiirler aracılığıyla bilinçlendirilmesi gerekir. Bu bilinçlendirme yalnızca edebiyat derslerinde değil diğer alanlarda da gerçekleştirilmesi beklenir. Eğitim bilimlerinin öğretim alanıyla ilgili bütün imkânlarından yararlanmanın yanı sıra psikoloji, edebiyat tarihi, felsefe, üslupbilim ve yorumbilim alanlarından da mümkün olduğu kadar ilişkilendirmenin önemini kavratılmalıdır. Diğer disiplinlerin kavramsal çerçevesinde bağımsızlık, özgürlük/hürriyet, egemenlik kavramları yer almalıdır.

ETİK BEYAN

"*Rauf Parfi'nin Şiirlerinin Öğretiminde Disiplinler Arası Yaklaşımdan Yararlanma Yolları*" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI BEYANI

Makalenin hazırlanmasında iki yazarda aynı katkı oranına sahiptir.

ÇATIŞMA BEYANI

Araştırmacıların kendi aralarında veya diğer kişi veya kurumlarla herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

….. (2020). Meslek Liselerini Geliştirme Dairesi Başkanlığının faaliyetleri konusunda ek çare-tedbirler doğrultusunda hazırlanan Özbekistan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunun 18 Nisan 2020 tarih ve 240 sayılı kararı; Taşkent-Özbekistan

Bozorova, N.(2021). The image of the human psyche in rauf parfi poetru, Buhara Üniversitesi dergisi, O'zbekiston.

Husanboyeva, Q. ve Niyozmetova, R. (2022). Edebiyat eğitimi Metodu/Adabiyot o'qitish metodikasi.

Jones, C. (2009). Interdisciplinary approach - advantages, disadvantages, and the future benefits of interdisciplinary studies. *ESSAI, 7,* Article 26.

Karimov, O. (2016). Yeni Özbek Edebiyatı/Yangi o'zbek adabiyoti tarixi, Taşkent-Özbekistan.

Korkmaz, M. (2021). Özbekistan'ın çağdaş şairleri üzerine değerlendirme. *Milli Kültür Araştırmaları Dergisi,* 5(2), 85-98.

Mirqosimova, M. (2006). O'quvchilarda adaabiy tahlil malakasini shakllantirish va takomillashtirish asoslari. – T.: O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi "Fan" nashriyoti, – 112b. Toshkent- O'zbekiston

Mirzayev, S. (2005). 20. Asır Özbek Edebiyatı/XX asr o'zbek adabiyoti, Toshkent- O'zbekiston

Qosimov, B. (2004). Millî Uyanış Devri Özbek Edebiyatı/Milliy uyg'onish davri o'zbek adabiyoti, Toshkent- O'zbekiston.

Rahmonov, N. (2017). O'zbek adabiyoti tarixi, Toshkent, Özbekistan

To'xliev, B. (2018). Adabiyot [Matn]. 11-sinf: darslik-majmua. 2-qism. /B.To'xliev [va boshq.], - Toshkent: "O'zbekiston milliy entsiklopediyasi" Davlat nashriyoti, – 200b. Toshkent- O'zbekiston

Yo'ldoshev, Q. (1996). Adabiyot o'qitishning ilmiy-nazariy asoslari: Maktab o'qituvchilari, ilmiy xodimlar, talabalar uchun. – O'qituvchi,– 152b., Toshkent- O'zbekiston

Yuldashev, M. (2013). *Çağdaş Türk Edebiyatları-II.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.

EXTENDED SUMMARY

This article presents specific examples of the place and methods of using the interdisciplinary approach in teaching Rauf Parfi's poems in literature classes in secondary and high schools (Science and Anatolian high schools) in Uzbekistan. This approach is a widely used term today. It promotes the development of problem-solving, critical thinking, and cognitive skills in high school literature courses. It is effective in recognizing and appreciating students' different points of view, appealing to their interests, and increasing their motivation. In explaining and teaching the literary personality of Rauf Parfi in literature classes in secondary and high schools (Science and Anatolian high schools), students are taught the ability, through an interdisciplinary approach, to understand the literary art in all poems of the poet. It enhances their theoretical and practical knowledge of the meanings of the words, metaphors and literary expressions used, develops their cognitive skills, and improves their speaking and writing skills. Thus, it helps them feel that the power of literature and art has unique qualities, broadens their curiosity, and develops artistic and aesthetic feelings, perception of love and pride in art, the Motherland, and the beloved nature. The analysis of poems is of particular importance in literary education. For educating young people capable of thinking freely and independently, like Rauf Parfi, it is necessary to teach the public the importance of an independent state within the concepts of freedom, independence and sovereignty through poems reflecting the importance of an independent state. This awareness is to be implemented not only in literature classes but also in other areas. In addition

to using all the possibilities of the educational sciences related to teaching, the importance of psychology, literary history, philosophy, stylistics, and hermeneutics are to be explained as extensively as possible. The conceptual framework of the other disciplines should include notions of independence, freedom, and sovereignty.

Journal of Turkic Civilization Studies
ISSN: 1694-5409
2022
Cilt / Volume: 3 Sayı / No: 2

Research Paper / Araştırma Makalesi

Kırgız Atasözlerindeki Dil ve Söz Kavramları Üzerine Bir İnceleme[1]

Semih BABATÜRK[2]

Öz

Atasözlerinin ortaya çıkışları ile ilgili kesin bilgiye ulaşmamız mümkün olmasa da atasözleri her dilin sözvarlığının önemli bir parçasıdır. Atasözleri bir toplumun hayat felsefesini, hayat tecrübesini, maddî ve manevî kültürünü, zihniyetini ve dünyayı algılama özelliklerini yansıtan kalıplaşmış özlü sözlerdir. Atasözleri sadece dil araştırmaları için değil, kültür bilimi, sosyoloji, psikoloji gibi diğer disiplinler için de bilgi kaynağı oluşturmaktadır. Bu sebeple atasözlerinin disiplinler arası yaklaşım çerçevesinde bilimsel açıdan incelenmesi de son derece önemli ve gereklidir. Kırgız Türkçesi, makal-lakap olarak adlandırılan atasözleri bakımından oldukça zengindir. Kırgız atasözlerini kültür, zihniyet ve değerler ile ilgili bilgiler içerdiği için farklı başlıklar altında incelemek mümkündür. Bu çalışmada Kırgız Türkçesindeki dil ve söz kavramları ile ilgili atasözleri incelenmiş ve günlük hayattaki önemi ile bir iletişim aracı olarak görevleri değerlendirilmiştir. Bunun için atasözleri kendi aralarında taşıdıkları anlama ve üstlendikleri işleve göre sınıflandırılmıştır. Kırgız atasözlerinin anlamlarının doğru algılanması için Türkiye Türkçesindeki eşdeğerleri verilmiş, eşdeğeri bulunmayan atasözlerinin ise Türkiye Türkçesinde anlam açıklamaları verilmiştir. Kırgız atasözlerinin bilimsel açıdan incelenmesinde betimleme, karşılaştırmalı analiz, dağılım analizi gibi araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Yapılan araştırma neticesinde sadece Kırgız ve Türk topluluklarının kültürlerinde değil, atasözlerinde de azımsanmayacak kadar benzerlik tespit edilmiştir. Bu sebeple araştırma esnasında Kırgız atasözleriyle Türkiye Türkçesindeki atasözleri arasında birçok ortak ve benzer anlam ile işlevde kullanılanlara rastlanmıştır. Bu durum Türk topluluklarının ortak kültürel mirasa, benzer zihniyet yapısına ve değerler sistemine sahip olduğunu göstermesi açısından oldukça önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kırgız Türkçesi, Atasözleri, Dil, Söz

Analysis of Proverbs Related to the concepts of Language and Word in Kyrgyz and Turkish

Abstract

Despite the fact that it is impossible to trace the origin of proverbs, they are an integral part of every language. Proverbs reflect the philosophy of life, life experience, spiritual and material wealth of the people, their mentality and peculiarities of perception of the surrounding world. Proverbs are a source of information not only for linguistic research, but also for research in cultural studies, sociology, psychology and other disciplines. Therefore, the interdisciplinary study of proverbs is of particular importance. The Kyrgyz language is very rich in proverbs. They can be considered as separate groups that reflect the culture, mentality and values of the Kyrgyz people. This paper studied Kyrgyz proverbs of the concepts of language and word, defined their role in the daily life of the people and communicative functions. For this purpose, proverbs were classified according to their meaning and functions. The equivalents of Kyrgyz proverbs in the Turkish language were selected; also the meaning of non-equivalent proverbs was described. The research employed such methods of scientific research as descriptive, comparative and distributive analysis. As a result of the study, a significant similarity between the Turkish and Kyrgyz languages has been identified, not only in terms of culture, but also in terms of the existence of common proverbs with similar meanings. Also, many common and similar meanings and functional features of the two languages have been revealed. This fact can be regarded as evidence of a similar mentality, shared cultural heritage and values of the Turkic peoples.

Key Words: Kyrgyz language, Proverbs, Language, Word

Atıf İçin / Please Cite As:

Babatürk, S. (2022). Kırgız atasözlerindeki dil ve söz kavramları üzerine bir inceleme. *Journal of Turkic Civilization Studies*, 3(2), 83-94.

Geliş Tarihi / Received Date: 10.11.2022 **Kabul Tarihi / Accepted Date:** 15.12.2022

[1] Bu makale, 18-20 Ekim 2022 tarihleri arasında Bişkek'te yapılan 20. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresinde sözlü olarak sunulan bildirinin genişletilmiş hâlidir.

[2] Dr. - Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, semih.babaturk@manas.edu.kg

GİRİŞ

Atasözleri toplumların ortak değerlerini gelenek ve göreneklerini, örf ve âdetlerini, inançlarını, yaşam tarzlarını, dünya görüşlerini açık bir şekilde ifade eden, tüm topluma mâl olmuş dil ögeleridir. Atasözleri yüzyıllar süren tecrübeler sonucu oluşmuş unsurlardır. Toplumun bu tecrübelerinden doğduğu için sanki kutsalmış gibi etkilidir. Atasözlerinin insanları inandırma özelliği vardır. Atasözlerinde topluma ait dil ve kültürel ögeleri görmek mümkündür. Atasözleri, atalarımızın engin tecrübelerinin, düşüncelerinin sağlam bir mantık süzgecinden geçirildikten sonra, söze dönüştürülmesidir. Dilde var olan kelimeler en güzel şekilde söze dönüştürülerek; bu düşünceler, sezgiler millet hafızasına kaydedilir (Alkaya, 2001: 56). Zamanla toplum içerisinde bazı sosyal kalıplar da değişime uğramaktadır. Fakat atasözlerinde değişmesi çok zor olan, toplumun özünü oluşturan kavramlar görülür. Bu bakımdan değerlendirildiğinde atasözleri zaman içinde değişen kültür yapısının oluşturduğu farklı kültürel ve sosyal yapılardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Babatürk, 2018: 1002). Günümüzde atasözleri ile ilgili birçok tanım bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi Ömer Asım Aksoy'a aittir. Aksoy, atasözlerini "Atalarımızın, uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştıran ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş özsözler." olarak tanımlar (Aksoy, 2017: 37). Atasözleri, Türk Dil Kurumu'nun Güncel Türkçe Sözlüğü'nde "Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz, deme, mesel, sav, darbımesel"; Dilbigisi Terimleri Sözlüğünde (1972) "Eski kuşakların denemelerinden kalma yol gösterici, akıl verici yargı ve öğüt"; Gramer Terimleri Sözlüğü'nde (1992) "Anonim özellik taşıyan, atalardan kaldığı kabul edilen ve toplumun yüzyıllar boyunca geçirdiği gözlem ve denemelerden, ortak düşünce, tutum ve davranışlarıyla dünya görüşünden oluşan, genel kural niteliğindeki kısa, özlü, kalıplaşmış söz"; Halkbilim Terimleri Sözlüğü'nde (1978) "Halkın, doğal ve toplumsal olaylarla ilgili kanıtlarını belirleyen özlü, kısa, geleneksel halk anlatımı. (Bu anlatım genellikle uyaklı, benzer, karşıt anlamlı, eş sesli sözcüklerle sözcük oyunlarından oluşmaktadır.)" şeklinde verilmektedir. Atasözleri, kalıplaşmış sözlerdir. Bu yüzden, bir atasözünün söz dizimini değiştiremeyiz. "Dost kara günde belli olur" atasözünü, "Kara günde dost belli olur." diye değiştiremeyiz. Anlam aynı gibi görülse de söz diziminin değişikliği anlatımın bütünlüğünü bozar (Gökbayır, 2022: 256).

Çağdaş Türk Lehçelerinin bazılarında atasözleri "Azerbaycan Türkçesi: atalar sözü; Türkmen Türkçesi: atalar sözi ~ nakil; Özbek Türkçesi: maqól; Kazak Türkçesi: makal; Kırgız Türkçesi: makal; Altay Türkçesinde: kep sös; Hakas Türkçesi: söspek ~ adalarsözî; Tuva Türkçesi: üleger tomak" şeklinde adlandırılmaktadır. Kırgız Türkçesinde "makal-lakap", "makal" olarak adlandırılan atasözleri Kırgız kültürünün birçok özelliğini yansıtmaktadır. Kırgız kültürü; geçmişten günümüze kadar çeşitli siyasi, sosyal, ekonomik tesirlere maruz kalmıştır. Fakat buna rağmen Kırgızlar gelenek ve göreneklerini korumayı başarmışlardır. Bu durum kültürlerine bağlılıklarının bir göstergesi olarak görülebilir. Bu kültür bağlılığı ve kültürel korunma Kırgız atasözlerine açık bir şekilde yansımıştır.

Kırgız atasözleri ile ilgili ilk çalışma, Yudahin'in Kirgizsko Russkiy Slovar'dır (Moskova, 1940). Yudahin, tespit ettiği atasözlerini madde içinde Rusça çevirisiyle birlikte vermiştir. Gökbayır, 2022: 257). Bu çalışmada kaynak olarak İbragimov (2005), Sadıkulova (2013) Alseitov (2005), Dcapanov (2011), Orozbaev (2020) eserleri kullanılmıştır. Bu eserlerde geçen söz ve dil ile ilgili atasözleri belirlenmiş, kendi içinde sınıflandırılmış ve çalışmanın bulguları bu atasözlerinden elde edilmiştir. Tespit edilen atasözleri anlamsal açıdan incelenmiş ve içerdiği anlama uygun olarak Kırgız Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

Türk toplulukları oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Buna rağmen Türk boylarının atasözlerinde önemli benzerlikler göze çarpmaktadır. Birçok atasözü, küçük ses değişiklikleriyle, bazen bir iki sözcüğün farklılaşmasıyla diğer Türk lehçelerinde de bulunmaktadır. İncelediğimiz atasözlerinde de Kırgız Türkçesi atasözleri ile Türkiye Türkçesi atasözlerinde aynı veya benzer atasözlerinin olduğu görülmektedir. Bu benzerlikler Türk insanının aynı kökten çıktığının, aynı

kaynaklardan beslendiğinin en önemli kanıtıdır. Kırgız atasözlerindeki tutum ve davranışlar, kültürel unsurlar, hayatı algılayış biçimi Türk atasözlerinde de bulunmaktadır. Atasözleri duyguların, düşüncelerin söze dönüştüğü değerler bütünüdür. Bu değerler bütününün görüldüğü Kırgız atasözlerinde dil ve söz konusu çok geniş bir şekilde yer almaktadır. İncelediğimiz atasözlerinde dil ve sözün hangi amaçla kullanıldığı tespit edilerek "İnceleme" bölümünde maddeler verilmiştir.

İNCELEME

Doğru Söz / Yalan Söz

Kırgız Toplumunda "doğru söz" ve "yalan söz" ile ilgili birçok atasözü bulunmaktadır. Bu durum, Kırgız toplumunun doğruluk konusundaki hassasiyetini gözler önüne sermektedir. Söylenen sözün doğruluğu kişinin değerini göstermektedir. Kırgız atasözlerinde doğru söz söylenmesi teşvik edilmiş, yalan söz söylenmesi ise kınanmıştır. Atasözlerinde sadece doğru söyleyen kişilerin değerinden bahsedilmemiş, "doğru sözün" önemi de vurgulanmıştır. "Yalan sözün" ve yalan konuşanların kötülüğünden bahsedilmiştir.

Taamay söz tayaktan katuu. (Doğru söz, bastondan (sopadan) serttir.)

Tuura söz kılıçtan ötkür. (Doğru söz, kılıçtan keskindir.)

Çındık sözdün duşmanı köp. (Doğru sözün düşmanı çoktur.) 'Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar.'

Kalıs kep kardı eritet, kalp candı keyitet. (Doğru söz karı eritir, yalan canı üzer.)

Kalıs söz – tuugan, calgan söz – duşman. (Doğru söz dost, yalan söz düşmandır.)

Akıykat söz – koom üçün mürök suu. (Doğru söz, toplum için hayat suyudur.)

Calgan söz seni carıtpayt, çındık söz seni karıtpayt. (Yalan söz seni rahatlatmaz, doğru söz seni kocatmaz.)

Cüyölüü söz cüyösün tabat, cüyösüz söz eesin tabat. (Doğru söz, yerini bulur, yanlış söz sahibini bulur.)

Kalp söz – adamdın düşmanı. (Yalan söz, insanın düşmanıdır.)

Kalp söz – canga coo, ötkür bıçak – kınga coo. (Yalan söz cana düşman, keskin bıçak kına düşmandır.)

Calgan sözdön kut kaçat. (Yalan sözden bereket (kut) kaçar.)

Örneklerde de görüldüğü üzere bazı atasözlerinde "yalan söz" ve "doğru söz" tek başlarına ifade edildiği gibi, bazı atasözlerinde karşılaştırma yapılarak da verilmiştir.

Az Söz / Çok Söz

Kırgız Türklerinde az ve öz konuşmak olumlu bir davranış olarak karşılanırken, çok konuşmak ise olumsuz bir davranış şeklidir. Bu durum Kırgız atasözlerine de yansımıştır. Az, öz ve yararlı konuşmak teşvik edilir, çok konuşmak çeşitli olumsuz benzetmelerle karşımıza çıkar.

Sözgö sarañ – oygo tereñ. (Söze cimri, düşünceye zengin (ol).) / İnsan, çok söz söylemekten kaçınmalı, aksine çok düşünmelidir.

Köp söz – kömür, az söz – altın. (Çok söz kömür, az söz altındır.)

Az söz – saz söz, köp söz – çöp söz. (Az söz öz söz, çok söz boş söz.) Az söyle, öz söyle.

Az sözdö köp maani bar. Az sözde çok mana var.

Az süylö, köp tıñda. (Az söyle, çok dinle.)

Az süylögön adamdar asıl kelet. (Az konuşan insanlar, asil olur.)

Az süylöp, köp uk. (Az söyle, çok dinle.)

Bir süylö, eki uk. (Bir konuş iki dinle.)

Köp bil – az süylö. (Çok bil, az konuş.)

Sözdün barkı – kıskalığında. (Söz değeri kısalığındadır.)

Sözdün birin ayt, toguzun tıy. (Sözün birini söyle, dokuzunu tut.)

Sözüñ kıska bolsun, koluñ usta bolsun. (Sözün kısa olsun, elin usta olsun.)

Azıraak süylöp, köp işte. (Daha az konuşup çok çalış.)

Kep (söz) – bir, kulak – eki. (Söz bir, kulak iki.)

Sözün kümüş bolso, tek turuuñ – altın. (Söz gümüşse sükût altındır.)

Köp söz adamdı amaldayt. (Çok söz adama hile yaptırır.)

Köp söz iç köptüröt, boş muzoo süttü töktüröt. (Çok söz iç şişirir, boş buzağı sütü döker.)

Tatlı Söz / Acı Söz

Güzel söz söylemek, tatlı konuşmak her toplumda olduğu gibi Kırgız toplumunda da oldukça önemlidir. Güzel konuşan, tatlı dilli insanlar toplum içinde değer görür, sevilir. Acı sözler ise bir anlık öfke ile söylenmiş olsa bile insanı kırar ve bir ömür boyu akıldan çıkmaz, her zaman hatırlanır. Bazen bu sözlerin kırgınlığı uzun yıllar devam eder. Özellikle bu sözler sevilen, kıymet verilen kişiler tarafından söylendiği zaman etkisi daha çok olur. Kırgız atasözlerinde tatlı sözün güzelliğinden, insanın hoşuna gitmesinden, gönle huzur vermesinden bahsedilir. Acı, kırıcı sözün ise kolay kolay unutulmayacağından ve insanın iç dünyasını etkilemesinden bahsedilir. Tatlı söz ile ilgili atasözlerinin sayısı fazladır.

Aruu söz can tıyar, açuu söz can kıyar. (Hoş söz can verir, acı söz can alır.)

Açuu söz (til) – çılandın zarı, tattuu söz (til) – cürökkö darı. (Acı söz (dil) yılanın zehri, tatlı söz (dil) yüreğin şifasıdır.)

Söz başı açuu bolso, ayağı tattuu bolot. (Sözün başı acı olsa sonu tatlı olur.) / İlk başta sert başlanan sözlerin çoğu, sonra düzelir, yumuşar. Çünkü insan, genel olarak acı sözleri kendine en çok yakın olan, bağlı olduğu kişilerin iyiliği için söyler.

Cumşak aytkan mesel söz muz cüröktü eritet. (Yumuşak söz, buz gibi (katı) kalbi eritir.)

Cıldar karısa da, cıluu söz karıbayt. (Yıllar eskise (geçse) de tatlı söz eskimez unutulmaz.)

Cıluu söz çılandı iyinden çıgarat. (Tatlı söz yılanı deliğinden çıkarır.)

Cıluu söz muz cürmktü eritet. (Tatlı söz buz (katı) yüreği eritir.)

Cıluu sözdü cılan da bilet. (Tatlı sözü yılan da bilir.)

Cıluu sözdün taasiri da küçtüü. (Tatlı sözün tesiri de güçlü.)

Tattuu til – cürökkö darı. (Tatlı dil, yüreğe ilaçtır.)

Tattuu tilden canıñ cırgayt. (Tatlı dilden gönlün rahatlar.)

Tili cumşak aş ceyt, tili katuu muş ceyt. (Dili yumuşak olan kişi aş yer, dili sert olan kişi yumruk yer.)

Cıluu söz ayazda ısıtat, suuk söz ısıkta muzdatat. (Tatlı söz ayazda ısıtır, kötü söz sıcakta üşütür.)

Cıluu söz cılıtat, cuuk söz muzdatat. (Tatlı söz ısıtır, kötü söz üşütür.)

Anlamlı Söz / Boş Söz

Kırgız atasözlerinde anlamlı sözler kısa, ölçüp biçilip söylenen, içinde büyük anlamlar bulunan sözlerdir. Sözü çok uzatmadan kısa bir şekilde söylenmek istenilenin söylenmesi, gerektiği ifade edilir. Boş konuşmak ve boş sözler söylemek Kırgız atasözlerinde hoş karşılanmaz.

Danektüü bolsun söz, dalilge konsun söz. (Anlamlı olsun söz, delile konsun söz.)

Kımbat söz kıska aytılat. (Kıymetli söz, kısa söylenir.)

Kıska söz tüyündüü bolot. (Kısa söz anlamlı olur.)

Kıska sözdün maanisi uzun. (Kısa sözün anlamı uzun olur.)

Köptün köönün ergitken köröñgölüü söz bolot. (Çoğunluğun gönlünü rahatlatan, anlamlı sözdür.)

Boo sözdön çımçım iş artık. (Boş laftan azıcık iş daha iyidir.)

Cel söz canga darı bolboyt. (Boş söz cana ilaç olmaz.)

Kuru kepke kardıñ toyboyt. (Boş laf ile karın doymaz.)

Kuru söz kursak toyguzbayt, kuru añgeme kulak toyguzbayt. (Boş söz karın doyurmaz, anlamsız hikâye kulak doyurmaz.)

Ooz uçunan aytılgan söz – cel söz. (Ağzın ucuyla söylenmiş söz, boş sözdür. / Yürekten gelmeyen sözün değeri olmaz.)

Kuru söz adamdı cırgatpayt, birok köñüldü cubatat. (Boş söz insanı mutlu etmez ama gönlü avutur.)

Cel söz – bok söz, oroy söz – ok söz. (Boş söz bok söz, kaba (nezaketsiz) söz ok sözdür.)

Kuru sözdön may çıkpayt, kurumşudan ton çıkpayt. (Boş sözden yağ (fayda) çıkmaz, eskimiş keçeden kürk çıkmaz.)

Söz Vermek / Sözünde durmak / Sözünde durmamak

Kişinin toplum içerisinde değer kazanması verdiği sözü yerine getirmesine bağlıdır. Atasözlerinin hepsi sözün hayata geçirilmesini, ağızdan çıktığı gibi kalmamasını ve işle pekiştirilmesi gerektiğini öğütler (Alkaya, 2001: 62) Kırgız atasözlerinde söz vermek ve sözünü yerine getirmek kişinin borcunu ödemesi demektir. Eğer söz veren bir kimse sözünü tutmazsa toplumda değersiz biri olarak kabul edilir. Özellikle eski zamanlarda söz kanun gibiydi. Bu da Kırgız atasözlerine açık bir şekilde yansımıştır. Kırgız atasözlerine göre kişi ya söz vermemeli ya da mutlaka sözünde durmalıdır. Söz verme "mertlik", "yiğitlik" ile bağdaştırılmıştır. Sözünü tutmayanların ise toplunda değer görmedikleri, kötü insanlar oldukları ifade edilmiştir. Sözünde durmak desteklenirken, sözünden dönmek, sözünde durmamak kınanan bir davranış şeklidir.

Ant berseñ, aktay bil. (Söz verdiysen tutmayı bil.)

Ubadası köp adamga üşengiçe, ubarası köp adamga işen. (Çok söz veren kişiye güveneceğine, çok çalışan kişiye güven.)

Aytkan söz – alışkan kol. (Söylenen söz, sıkılan el.)

Aytkan şertin bek tutmay, işinden çıgar. (Verdiğin sözü tutmak, işine yarar.)

Aytpa, aytkandan soñ kaytpa. (Söyleme, söyledikten sonra sözünden dönme.)

Aytıp kaçkan caman, atıp cazgan caman. (Söyleyip kaçan kötü, atıp isabet ettiremeyen kötüdür.)

Aytkanından kaytpa, aldından coo çıkca da, kayra tartıp kaçpa. (Söylediğinden dönme, önüne düşman çıksa da tekrar geri kaçma.)

Aytkan sözdü bek tutmay – azamat erdin belgisi. (Verilen sözü tutmak, yiğit erkeğin göstergesi.)

Uluuga kayaşa aytpa, ubadadan kaytpa. (Büyüğe ters cevap verme, sözünden dönme.)

Cigit bolcoñ – töp bolgun, ubadaña bek bolgun. (Yiğit olsan doğru ol, sözünde sağlam ol.)

Sırga kök bol, ubadaga bek bol. (Sırrı sakla, sözünü tut.)

Attı arkan baylayt, erdi ant baylayt. (Atı urgan bağlar, eri ant (yemin) bağlar.)

Sözüñ ölgüçö, özün öl. (Sözün öleceğine sen öl.)

Bedeli cok (ubadasız) cigitten celip ötkön cel artık. (Sözünde durmayan yiğitten esip geçen yel iyidir.)

Kebinde turbagan er emes, tüşüm berbegen cer emes. (Sözünde durmayan er değil, ürün vermeyen toprak değildir.)

Colbors (arştan) izinen kaytpayt, cigit (baatır) sözünön kaytpayt. (Kaplan (aslan), izinden dönmez; yiğit (kahraman), sözünden dönmez.)

Cigittin (erdin) sözü ölgüçö, özü ölsün. (Yiğidin (erin) sözü öleceğine, kendisi ölsün.)

Erdin eki süylögönü – ölgönü. (Yiğidin iki kez söylemesi, ölmesidir.)

Er bolsoñ – kök bol, sözüñö bek bol. (Yiğit olacaksan inatçı (ısrarcı) ol, sözünde sağlam ol.)

Er cakşısı aytkan sözgö bek bolot. (Yiğidin iyisi sözünde durandır.)

Anne Sözü / Baba Sözü / Atalar Sözü

Anne, baba sözünün kişi için önemini Kırgız atasözlerinde de görmekteyiz. Anne, baba kişinin hayattaki en yakınlarıdır ve bu kişilerin söylediği sözler kişi için önemli "nasihat" niteliğindedir. Tespit ettiğimiz atasözlerinde anne ve baba sözünün dinlenmesi gerektiği, anne, baba sözü dinleyen kişilerin mutlu, huzurlu olacağı, her zaman doğru yolu bulacağı açıkça ifade edilmektedir. Kırgız atasözlerinde annenin sözünden çok babanın, atanın sözü öne çıkmaktadır.

Ata sözü – uulga em, enenin sözü – kızga dem. (Baba sözü oğla şifa, anne sözü kıza arkadır.)

Ata sözü alga süröyt adamdı, ene sözü epke salat camandı. (Baba sözü insana yol gösterir, annenin sözü kötüyü düzeltir.)

Ata sözün saktay bil, ene sütün aktay bil. (Baba sözünü aklında tut, anne sütünü boşa çıkarma.)

Ata sözü – altın, köñül koyup uksañ. (Dikkatli dinlersen babanın sözü altındır.)

Ata sözü – ar-namıs. (Baba sözü namustur.)

Ata sözün ardakta, ıyık karma. (Baba sözüne önem ver, saygı duy.)

Ata sözün ukpasañ, acıraysıñ curtuñdan. (Baba sözünü dinlemezsen, ayrılırsın yurdundan.)

Ata kebin eşitken uul adep tutat. (Babanın sözünü dinleyen çocuk edepli olur.)

Ata sözü – akıl, aga sözü – asıl. (Baba sözü akıl, abi sözü değerlidir.)

Düşünce Söz – Dil İlişkisi

İnsanlar arasında iletişim çeşitli yollarla sağlanabilmektedir. Bu çeşitlilik arasında en kolay ve anlaşılır olanı dil ile sağlanandır. Çünkü dil, diğerlerine göre insana kendini daha rahat ve iyi bir şekilde ifade etme olanağını vererek sağlıklı bir iletişimin gerçekleşmesinde temel araçtır. En

önemlisi dil, insanın var oluşunun bir anlamıdır (Doğan ve Erdin, 2018: 88). Dil, zihinde tasarlanan düşüncelerin ifade edilmesinde bir aktarım aracıdır. Düşünülenin tüm derinliğiyle ve kapsamlı bir şekilde anlatılabilmesi için dil gereklidir (Alkaya, 2001: 64). Bir sözü söylemeden önce mutlaka iyice düşünmeli ve sonra söylemeliyiz. Zihnimizdeki düşünceler, fikirler, planlar dil ile söze dökülür. Dil ile bunları başka birilerine aktarırız. Bu aktarım sırasında çeşitli sözler kullanırız. Bu duygu ve düşüncelerimizi dile getirdikten sonra geri almak imkânsızdır. Bu nedenle bir düşüncenin, bir fikrin dile getirilmeden önce düşünülmesi gerekmektedir. Düşünce dil sayesinde karşı tarafa aktarılır. Bu aktarım esnasında doğru sözcükleri seçmek de oldukça önemlidir. İnsanın her düşündüğünü söylemesi doğru bir davranış değildir. Olumsuz sonuçlar doğurabilir.

Til – cügürük, oy – külük. (Dil, hızlı koşan at; düşünce, yürük at.) / Dil ve düşünce, isteklere göre çok hızlı bir şekilde değişebilir.

Til – oydun sandığı. (Dil, düşüncenin sandığıdır.)

Til muunsuz, oy tüpsüz. (Dil, boğumsuz, fikir sonsuzdur.) / Dil, akıldan geçen her tür sözü iyi veya kötü diye ayırt etmeden söyler.

Tiliñ buzulsa, oyuñ buzulat. (Dilin bozulsa düşüncen bozulur.)

Oy – sözdün sandığı (bulagı). (Düşünce, sözün sandığı, kaynağıdır.)

Oydun deñizi – söz. (Düşüncenin denizi, sözdür.)

Oyu baydın sözü bay. (Düşüncesi zengin olanın sözü zengin olur.)

Dil - Kişilik İlişkisi

Dil insanın en temel parçasıdır. İletişimin kaynağıdır. İnsan karakterini ortaya koymada dilin önemi büyüktür. Kırgız atasözlerinde dil / söz kişinin değerini gösteren önemli bir ölçüttür. Dil kişinin iç dünyasını yansıtan bir ayna görevi görür. Kişinin dili bozuksa içi de bozuk, dili düzgünse gönlü de düzgündür (Alkaya 2001, 60). Kırgız atasözlerinde kişinin karakter özellikleri konuşurken kullandığı sözlerle, kurduğu cümlelerle anlaşılmakta ve bu ifadelere göre halk arasında değerlendirilmektedir.

Tilinin astında dili bar, akılıñ bolso bilip al. (Dilinin altında dili (gönlü) var, aklın varsa ayırt et.) / İnsanın konuşmalarındaki olgunluk derecesi, o insanın kişiliğini gösterir.

Til topçusuz, ooz açkıçsız. (Dil, düğmesiz, ağız anahtarsızdır.) / Dil, her şeyi rahat bir şekilde söylemeye alışıktır.

Tildin topçusu cok, oozdun açkıçı cok. (Dilin düğmesi yok, ağzın anahtarı yok.)

Til topto sayrayt, bulbul bakta sayrayt. (Dil uluorta öter, bülbül bağda öter.)

Teginen emes, kebinen. (Soyundan değil, konuşmasından öğren kim olduğunu.) / İnsanın gerçekten nasıl biri olduğunu öğrenmek için konuşmasına bakılır.

Oozuna alı cetpegen – osol. (Ağzına gücü yetmeyen, incelikten yoksun, kabadır.)

Süylöy bilbes camandın sözü ötpööçü bir bıçak, söz bilüüçü adamdın ar sözündö bir tuzak. (Söz bilmeyen kötünün sözü, kesmeyen bir bıçak; söz bilen insanın her sözünde bir tuzak.)

Adamdın özün bilgiñ kelse – sözün tında. (İnsanı tanımak istiyorsan, sözünü dinle.)

Ana Dil

Kişinin çocukluğunda annesinden, aile çevresinden öğrendiği ana dili, kuşaktan kuşağa aktarılan, milletin kültürüyle sıkı sıkıya ilişkili bir bildirişim dizgesidir (Aksan, 1982/I, 51). Kişinin doğduğu andan itibaren öğrenmeye başladığı dil, ana dilidir. Kişi çocukluğunda bu dili annesinden ve yakın çevresinden öğrenir, bu dil ile büyür, gelişir ve toplumun bir parçası olur. Her toplumda olduğu gibi Kırgız halkında da ana dile büyük önem verilmektedir. Kırgız atasözlerinde ana dil

sevgisinin kutsal olduğu ifade edilir. Ana dile saygı gösterilmesi, yüceltilmesi gerektiği ifade edilir. Ana dilini bilmenin faziletinden bahsedilir. Ana dil toplumu millet yapan, birlik beraberlik ifade eden kutsal bir varlıktır.

Öz ene tilin unutkan – öz enesin da unutkan. (Öz anadilini unutan, öz anasını unutandır.)

Eldin eldigi – ene tilinde. (Halkın halk olması, ana dilinde.) / Milleti millet yapan, o milletin konuştuğu dildir.

Ene tilim – öz ömürüm. (Ana dilim, hayatımdır.).

Ene tilin bilbegen elin süyüp carıtpayt, ene tilin cüybögön esi cogun anıktayt. (Ana dilini bilmeyen halkını sevemez, ana dilini sevmeyen akılsız olduğunu kanıtlar.)

Ene tilin çangandar – elinin keleçegin tangandar. (Ana dilini hor görenler, halkının geleceğinden vazgeçenlerdir.)

Ene tilin cerigen uul - kul, öz ulutun kemsintken kız – küñ. (Ana dilini sevmeyen oğul köle, kendi halkını küçük düşüren kız cariye olur.)

Ene sütün aktoo – unutulgus karız, ene tilin saktoo – ıyık parız. (Ana sütünü helal ettirmek unutulmaz borç, ana dilini korumak kutsal farz.)

Eneden tarbiya baştalat, ene tilden ulut saktalat. (Terbiye anadan başlar, ana dille millet korunur.)

Elin sıylabagan tilin ceriyt. (Halkına saygı duymayan dilini kötüler.)

SONUÇ

Tarama yaptığımız Kırgızca atasözleri kitaplarında söz ve dil ile ilgili birçok atasözü tespit ettik. Tespit edilen atasözlerinin tamamını makalemizde veremedik. Ana başlıklar altında seçme atasözlerini verdik. Bu atasözleri tüm Türk halklarında olduğu gibi Kırgız toplumunda da dilin, sözün ne derece önemli olduğunu göstermektedir. Kırgız atasözlerinde dil ve söz ile ilgili olumlu anlamda söylenen atasözleri olduğu gibi olumsuz anlamda söylenen atasözleri de bulunmaktadır.

Hem dil hem söz sadece kişinin değil o toplumun karakterini yansıtan en önemli unsurdur. Kırgız atasözlerindeki dil ve söz bağlamında oluşturulan atasözleri toplumun yapısını, kültürel özelliklerini, manevi değerlerini ve millî yapısını yansıtmaktadır. Dil ve söz ile ilgili atasözlerinde topluma, kişiye öğütler verilmiştir. Bunlardan çok konuşma, boş konuşma ve sözünde durmamak gibi karakter özellikleri olumsuz olarak görülmektedir. Tatlı dil, güzel konuşma, doğru söz, az söz, sözünde durmak gibi özellikler ise olumlu karakter özelliği olarak görülür. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesine dil ve söz ile ilgili benzer ve hatta bire bir aynı olan atasözleri bulunmaktadır. Bu durum kökleri aynı olan iki kardeş toplumun ortak dil ve ortak kültürden beslenmesinin bir göstergesidir.

Bu çalışmamızda Kırgız Türkçesindeki dil ve söz ile ilgili ulaşabildiğimiz atasözlerinden yola çıkarak inceleme ve yorumlama yaptık. Bu atasözlerini çeşitli yönlerden sınıflandırdık. Atasözlerinin yanında parantez içinde Türkiye Türkçesindeki karşılıklarını vererek daha iyi anlaşılmalarını sağlamaya çalıştık. Şüphesiz bizim ulaşamadığımız halk arasında kullanılan daha birçok atasözü bulunmaktadır.

ETİK BEYAN

"Kırgız Atasözlerindeki Dil ve Söz Kavramları Üzerine Bir İnceleme" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

ÇATIŞMA BEYANI

Araştırmacının diğer kişi veya kurumlarla herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

Acıpayamlı, O. (1978). *Halkbilim terimleri sözlüğü.* Ankara: TDK Yayını.

Aksan, D. (1982). *Her yönüyle dil ana çizgileriyle dilbilim-1.* Ankara: TDK Yayını.

Aksoy, Ö. A. (1993). *Atasözü ve Deyimler Sözlüğü (1Atasözleri Sözlüğü).* İstanbul: İnkılâp Yayınevi.

Alkaya, E. (2001). Tatar Türkçesindeki dil ve sözle ilgili atasözleri üzerine bir inceleme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11*(2), 55-76.

Alseitov, A. (2005). *Makal-Lakaptar. Mamlekettik Til Cana Ensiklopediya Borboru.* Bişkek.

Babatürk, S. (2018). Kırgız Türkçesinde göç ile ilgili atasözleri. *Uluslararası Orta Asya Sempozyumu Bildiriler Kitabı.* ss. 1000-1012.

Dcapanov, A. A. (2011). *Kırıgız Elinin Makal-Ilakaptarı.* Bişkek.

Doğan, L. Erdin, C. (2018). Uygur Türkçesindeki dil ve sözle ilgili atasözleri üzerine bir inceleme. *4. Uluslararası Filoloji Sempozyumu.* 3-5 Mayıs 2018, Alanya

Gökbayır, T. (2022). Dil ve söz bağlamında Kırgız Türklerinin atasözleri. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi / International Journal of Turkic Dialects (TÜRKLAD),* 6(1), 255-278.

Hatiboğlu, V. (1972). *Dilbilgisi terimleri sözlüğü.* Ankara: TDK Yayını.

İbragimov, M. (2005). *Kırgız Makal-Ilakap, Uçkul Sözdörü.* Kara-Balta.

Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü.* Ankara: TDK Yayını.

Sadıkulova, A. (2013). *Makaldar Cana Lakaptar.* Bişkek.

Yudahin, K. K. (1940-1965). *Kırgızsko-Ruskiy Slovar.* Moskova.

https://sozluk.gov.tr/ Erişim: 15.09.2022

EXTENDED SUMMARY

Belonging to the whole society, proverbs are linguistic elements that clearly indicate the common values, customs and traditions, practices and rituals, beliefs, lifestyles, and world views of communities. Proverbs are the result of experiences over centuries. They are effective as if they are sacred. Proverbs make people believe. Proverbs contain linguistic and cultural elements that belong to society.

In some contemporary Turkic dialects, proverbs are called as following: “in Azerbaijani Turkish: atalar sözü; in Turkmen Turkish: atalar sözi ~ nakil; in Uzbek Turkish: maqól; in Kazak Turkish: makal; in Kyrgyz Turkish: makal; in Altay Turkish: kep sös; in Khakas Turkish: söspek ~ adalarsözî; in Tuva Turkish: üleger tomak”.

In Kyrgyz Turkish proverbs are called "makal-lakap", "makal" and reflect many features of Kyrgyz culture. The protection of Kyrgyz traditions and customs is clearly seen in Kyrgyz proverbs.

The works of Ibragimov (2005), Sadykulova (2013), Alseitov (2005), Dzhapanov (2011), and Orozbaev (2020) were used in this study. The proverbs related to speech and language in these works were identified, and classified within themselves and the findings of the study were obtained from these proverbs. The proverbs were analyzed semantically and transferred from Kyrgyz Turkish to Türkiye Turkish in accordance with the meaning they contain.

There are significant similarities in the proverbs of Turkic communities spread over a wide geographical area. Many proverbs are also found in other Turkish dialects with minor sound changes, sometimes with the differentiation of one or two words. Among analyzed proverbs, it is seen that there are the same or similar proverbs in Kyrgyz Turkish and in Türkiye Turkish proverbs. These similarities are the most important proof that Turkish people come from the same root and feed from the same sources. In Kyrgyz proverbs, the subject of language and speech is very wide.

According to the proverbs we examined, the used language and words' purposes are determined and the items are given in the "Review" section.

True Word / False Word

Proverbs about "true word" and "false word" in Kyrgyz society show the importance of truthfulness in society. In Kyrgyz proverbs, truthful speech is encouraged and false speech is condemned.

Tuura söz kılıçtan ötkür. (A true word is sharper than a sword).

Kalıs söz – tuugan, calgan söz – duşman. (A true word is a friend; a false word is an enemy.)

Kalp söz – adamdın düşmanı. (False word is the man's enemy.)

In some proverbs "false word" and "true word" are given separately, in some proverbs they are given in comparison.

Few Words / Many Words

In Kyrgyz Turks, speaking a little is a positive behavior. Talking too much is a negative behavior.

Köp söz – kömür, az söz – altın. (Many words are coal, few words are gold.)

Az süylö, köp tıñda. (Talk little, listen much.)

Bir süylö, eki uk. (Speak once, listen twice.)

Sözün kümüş bolso, tek turuuñ – altın. (If word is silver, silence is gold.)

Sweet Words / Bitter Words

In Kyrgyz proverbs, a sweet word is beautiful, pleasing, and gives peace to the heart. A bitter word is hurtful and not easily forgotten. It affects the inner world of a person.

Aruu söz can tıyar, açuu söz can kıyar. (A sweet word gives life, a bitter word takes life.)

Cıluu söz çılandı iyinden çıgarat. (A sweet word even brings the snake out of its hole.)

Cıluu söz muz cürmktü eritet. (Sweet words melt the ice and the solid heart.)

Tattuu til – cürökkö darı. (Sweet word is a remedy for the heart.)

Meaningful Words / Empty Words

Meaningful expressions are short, with great meanings. Uttering empty words is a negative behavior in Kyrgyz proverbs.

Kımbat söz kıska aytılat. (A precious word is spoken short.)

Kıska sözdün maanisi uzun. (The meaning of a short word is long.)

Boo sözdön çımçım iş artık. (A little work is better than empty talk.)

Kuru kepke kardıñ toyboyt. (Empty talk does not nourish a stomach.)

To Promise / To Keep Your Word / Not To Keep Your Word

According to Kyrgyz proverbs, one should either not promise or keep one's word. Promising is a symbol of "chivalry", and "valor". Those who do not keep their promises are not valued in society.

Ant berseñ, aktay bil. (If you made a promise, know how to keep it.)

Aytpa, aytkandan soñ kaytpa. (Do not promise, if so, never break your word after you said it.)

Sırga kök bol, ubadaga bek bol. (Keep the secret, keep the word.)

Sözüñ ölgüçö, özün öl. (If your word dies, you die.)

Mother's Word / Father's Word / Ancestor's Word

In Kyrgyz proverbs, it is stated that the words of parents should be listened to, and people who listen to their parents' words will be happy, peaceful and will always find the right path.

Ata sözü – uulga em, enenin sözü – kızga dem. (Father's word heals the son; mother's word backs the daughter).

Ata sözü alga süröyt adamdı, ene sözü epke salat camandı. (Father's word guides the man, mother's word corrects the evil.)

Ata sözü – altın, köñül koyup uksañ. (The word of your father is gold if you listen carefully.)

Ata sözün ukpasañ, acıraysıñ curtuñdan. (If you do not listen to your father's word, you will be abandoned by your motherland.)

Thoughtful Word - Language Relationship

Language is the easiest and clearest way to communicate between people. The thoughts, ideas, and plans in our minds are transferred to others through language. It is also very important to choose the right words during this transfer.

Til – oydun sandığı. (Language is the ark of thought.)

Tiliñ buzulsa, oyuñ buzulat. (If your language deteriorates, your thought deteriorates too.)

Oydun deñizi - söz. (The sea of thought is the word.)

Oyu baydın sözü bay. (The richer the thought, the richer the word.)

Language - Personality Relationship

Language shows human character. The character traits of a person are understood by the words he uses while speaking, the sentences he constructs and accordingly evaluated among the people.

Tilinin astında dili bar, akılıñ bolso bilip al. (Tongue shows the heart, if you have wisdom, recognize it.)

Teginen emes, kebinen. (Learn from speech, not from lineage.)

Oozuna alı cetpegen - osol. (The one who is lacking in delicacy and incapable of speaking is vulgar.)

Adamdın özün bilgiñ kelse – sözün tında. (If you want to know the man, listen to his words.)

Mother Tongue

The language that a person learns from his mother and his close environment from the moment he is born is his mother tongue. In Kyrgyz proverbs, love for the mother tongue is sacred. Mother tongue makes a nation from society. It expresses unity and solidarity.

Öz ene tilin unutkan – öz enesin da unutkan. (The one who forgets his mother tongue, forgets his own mother too.)

Eldin eldigi - ene tilinde. (The nation is a nation with its mother tongue.)

Ene tilim – öz ömürüm. (My mother tongue is my life).

Eneden tarbiya baştalat, ene tilden ulut saktalat. (Education starts from the mother, the nation is protected by the mother tongue).

There are many proverbs about speech and language in the Kyrgyz proverbs books we examined. We have given selected proverbs under headings in the study. These proverbs show how important language and words are in Kyrgyz society as among all Turkic people. In Kyrgyz proverbs, there are both positive and negative proverbs about language and speech.

Kyrgyz proverbs created in the context of language and speeches reflect the structure, cultural characteristics, spiritual values, and national identity of the society. Proverbs related to language and speech gives advice to society and the individual. Talking too much, empty talk and not keeping one's word are negative character traits. On the other hand, features such as sweet talk, eloquence, truthful speech, few words, and keeping one's word are positive character traits. In Kyrgyz Turkish and Türkiye Turkish, there are similar and even identical proverbs about language and speech. This situation is an indication of the common language and common culture of two brotherly societies with the same roots.

In our study, we examined and interpreted the proverbs about language and speech in Kyrgyz Turkish. We categorized these proverbs in various aspects. We tried to make them better understood by giving their equivalents in Türkiye Turkish in parentheses next to the proverbs.

Journal of Turkic Civilization Studies
ISSN: 1694-5409
2022
Cilt / Volume: 3 Sayı / No: 2

Research Paper / Araştırma Makalesi

Türkiye'de Cumhuriyetten Günümüze İlkokul Eğitim Programlarının İncelenmesi

Mehmet Arif ÖZERBAŞ[1], Mehmet KOÇ[2]

Öz

Bu çalışmanın amacı, 1924'ten günümüze kadar Türkiye'de uygulanmış olan ilkokul programlarını inceleyerek gelişim süreçlerini belirlemektir. Çalışma doküman incelemesi modeli ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma için 1924'den günümüze kadar Türkiye'de uygulanmış olan ilkokul ve ilköğretim okulları öğretim programları Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı ve MEB Yayımlar Dairesinden elde edilmiştir. Çalışmanın bulgularına göre; Ülkemizde 1924 eğitim programı savaş sonrası, kısa süreli ve ön çalışma süreci kısa tutulmuş bir programdır. Fakirleşmiş ve nüfusu azalmış bir toplumun geleceğinin inşasında eğitimin önemi üzerine uygulamaya konmuş milli kavramlara önem vermiştir. 1926 yılında ise Latin harfleri ile batılı anlayış ve laiklik üzerine inşa başlamıştır. 1936 yılı inkılaplar sonrası dönem olup özel amaç ve hedeflerin oluşturulduğu dönemdir. 1948 yılında demokrasi adımları atıldığı için demokrasi bilincinin, insana saygı ve sevgi anlayışının aşılanması görüşleri hâkimdir. 1968 yılında gençlerin toplumsal ve kişisel yararları üzerinde durulmuştur. 1997 önceki programlara çok benzerdir. 2005 yılında uygulamaya başlanan program ile çağın gereklerine uygun düşünen, problem çözen, üreten bireyler yetiştirilmesi için genel ve özel amaçlar belirlenmiştir. Bu amaçlara ulaşmada öncülük edecek dersler ve ders içerikleri müfredata eklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İlkokul, Eğitim Programı, Eğitim

Study of Primary Education Programs in Turkey from the Republic to the Present

Abstract

The study aims at determining the development processes by examining elementary school programs implemented in Turkey from 1924 to the present. The study was conducted using a document review model. The materials for the study were obtained from the Directorate of Education and Training and MEB Publications Department, as well as the educational programs of primary and secondary schools implemented in Turkey from 1924 to the present. According to the findings of the study, the 1924 educational program was a postwar, short-term and preliminary work program. It focused on national concepts related to the importance of education in building the future of an impoverished and depopulated society. In 1926, the work on writing about Western understanding and secularism in Latin letters began. The 1936 was the post-revolutionary period in which specific goals and objectives were set. Following the moves toward democracy in 1948, the ideas of inculcating democratic consciousness, respect and love for human beings began to dominate. In 1968, special attention was given to the social and personal achievements of young people. The 1997 program is very similar to previous programs. The program, which was implemented in 2005, set general and specific goals for educating individuals who think, solve problems, and create products in accordance with the needs of the time. Lessons and learning content were added to the curriculum that will lead to the achievement of these goals.

Key Words: Primary School, Education Programs, Education

Atıf İçin / Please Cite As:

Özerbaş, M. A. ve Koç, M. (2022). Türkiye'de Cumhuriyetten günümüze ilkokul eğitim programlarının incelenmesi. *Journal of Turkic Civilization Studies,* 3(2), 95-105.

Geliş Tarihi / Received Date: 10.11.2022 **Kabul Tarihi / Accepted Date:** 15.12.2022

[1] Prof. Dr. - Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, ozerbas@gazi.edu.tr
Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, marif.ozerbash@manas.edu.kg
[2] MEB Öğretmen - kocmehmet@gmail.com

GİRİŞ

Program geliştirme, eğitim programlarının tasarlanması, uygulanması, değerlendirilmesi ve değerlendirme sonucu elde edilen veriler doğrultusunda yeniden düzenlenmesi sürecidir. Bir başka tanıma göre de program geliştirme; eğitim programının hedef, içerik, öğrenme-öğretme süreci ve değerlendirme öğeleri arasındaki dinamik ilişkiler bütünüdür. İnsanın en temel isteği yaşamak ve yaşamını daha kaliteli şekilde devam ettirmektir (Baltacı, 2019). Bunun için de bazı bilgi ve birikimlere sahip olması gerekmektedir. Bu bilgi ve beceriler de ancak eğitim ve öğrenme yolu ile elde edilebilmektedir (Arsal, 1947). Eğitimin tarihsel sürecinde bakıldığında eğitim programı kavramının kullanılmasının, milattan önce birinci yüzyıla kadar uzandığı görülmektedir. Julius Ceaser ve askerleri, Roma'da yarış arabalarının, üzerinde yarıştığı oval biçimdeki koşu pistini Latince curriculum (İngilizce track: koşu yolu) olarak kullanmışlar ve bu kavram, koşu pisti olarak bilinen somut bir kavramdan, bugün ders programı anlamında kullanılan soyut bir kavrama doğru geçişi sağlamıştır. Bu süreçte, eğitim programı (curriculum) "izlenen yol" anlamında eğitimde de kullanılmaya başlanmıştır (Demirel, 2011). Bu nedenle, kelimenin etimolojik yapısından hareket eden kimi eğitimci yazar ve düşünürler "izlence" sözcüğünü kullanmayı yeğlemektedirler. Eğitim programı için kimi düşünürler de bu kavram için yetiştirmekten yola çıkarak yetişek sözcüğünü kullanmayı benimsemiş, ama daha çok eğitim programı kavramı günümüze kadar kullanılagelmiştir (Başgöz ve Wilson, 1968). Ancak, eğitimde program kavramı, pek çok düşünür ve eğitim bilimcisi tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır (Ayas, 1993). Bir eğitim programının dört temel ögesi vardır. Bu ögeler hedef, içerik, öğrenme-öğretme süreci ile değerlendirmedir. Hedef kavramı içinde öğrenene kazandırılacak istendik davranışlar yer almaktadır. İçerik ögesi ile eğitim programında hedeflere uygun düşecek konular bütünü düşünülmektedir. Öğrenme-öğretme sürecinde ise hedeflere ulaşmak için hangi öğrenme-öğretme modelleri, stratejileri, yöntemleri ve tekniklerin seçileceği belirtilmektedir. Ölçme-değerlendirme ögesinde hedef davranışların ayrı ayrı test edilip, istendik davranışların ne kadarının kazandırıldığı ve yapılan eğitimin kalite kontrolü vurgulanmaktadır (Demirel, 2011). Bütün bu ögeler arasındaki ilişkilerin dinamik olması ve bu yolla ögelerin birbirini etkilediğinden hareketle eğitim programının bir ögesinde yapılacak değişimin programın tümünü etkileyeceği varsayımı temele alınmıştır. Eğitim programları içinde yer alan ve öğrenme öğretme süreçleri ile ilgili tüm etkinlikleri kapsayan programlar ise öğretim programıdır (Çakan, 2004). Öğretim programı, belli bilgi kategorilerinden oluşan, bir kısım okullarda beceriye ve uygulamaya ağırlık tanıyan, bilgi ve becerinin eğitim programının amaçları doğrultusunda ve planlı bir biçimde kazandırılmasına dönük bir programdır (Varış, 1994).

Öğrenme durumlarının gerçekleşmesi için de disiplin ve plan çerçevesinde bir eğitim gerekmektedir. Devletler kurulduktan ve topluluklar gelişmeye başladıktan sonra insanların ve devletlerin de ihtiyaçları artmıştır (Ergin, 1977). Bu ihtiyaçları karşılamak için de insanların eğitilmesi gerekmiştir. Çağın ve devletlerin gelişim ihtiyaçlarına uygun bireylerin yetiştirilmesi en önemli eğitim politikası haline gelmiştir. Çünkü bu bilinç ve birikimle yetişecek bireyler daha sonrasında ülkelerini kalkındıracak yegâne güç olacaktır. Eğitim politikalarının uygulanması için de eğitim ile ilgili plan ve program geliştirilmeye başlanmıştır. Eğitim programları öğrencilerde beklenen öğrenmenin gerçekleştirilebilmesi amacıyla planlanmış faaliyetlerin tümüdür (Doğan, 1997).

Türkiye'de program geliştirme ile ilgili ilk çalışmaların 1924 yılından itibaren daha çok ilköğretim alanında başlatıldığı görülmektedir. 1926 yılında ilk mektep müfredat programı hazırlanmıştır. On yıl uygulamada kalmış olan bu programdan sonra 1936 programları hazırlanmıştır. Bu program da 1948 programları hazırlanıncaya kadar uygulamada kalmıştır. 1948 programının günün değişen ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde yeniden geliştirilmesi üzerine hazırlanan program 1954 öğretim yılında uygulamaya konulmuştur. 1962 yılında yenilenen programlar beş yıl denendikten sonra 1968 yılında uygulamaya konulmuştur. 1980'li yıllarda program geliştirme çalışmalarının tekrar ağırlık kazandığı görülmektedir (Varış, 1994). 1982 yılında çok sayıda dersin ilkokul ve ortaokul programları değiştirilmiştir. 1997 yılında zorunlu eğitimin sekiz

yıla çıkarılması ile 2000 yılında bazı derslerin programları yeni bir yaklaşımla değiştirilmekle birlikte bu çalışmalar tüm dersleri içermemiştir. Son olarak 2004 yılında başlayan program geliştirme çalışmaları ile ilköğretim ve ortaöğretimde hemen hemen tüm derslerin öğretim programları yeni bir yaklaşıma göre geliştirilmiştir (Binbaşıoğlu, 2014). Diğer bir anlatımla cumhuriyetin ilanı ile ülkemiz de tarihinde yeni bir sayfa açmış, bulunduğu çağın gereklerini yerine getirebilmek için politikalar geliştirmiştir. 1924 yılında başlayan ilk eğitim programımız ile milli bir eğitim sitemi, Latin alfabesi ile batılı ülkeler ile iletişimi güçlendirecek yazım dili ve Türkçeleştirilmiş dersler ile eğitilmiş bireylere ulaşılmak istenmiştir. Tüm bu çalışmaların temeli 1924 yılında kurucu Cumhurbaşkanımız Mustafa Kemal Atatürk'ün düşünceleri doğrultusunda batıya hâkim alanının uzmanı John Dewey çalışmaları ile başlatılmıştır (Dewey,2010). Başlatılan çalışmalar sonucu oluşturulan eğitim politikaları, bulunduğu çağın şartları sebebi ile hızlı bir şekilde uygulamaya dökülmüştür. Bahsedilen eğitim politikaları için gerekli saha çalışmaları ve öncesi hazırlıkların yapıldığından bahsetmemiz mümkün değildir (Doğan, 1997). Acilen faaliyete geçirilen uygulamalar ve tasarlanan eğitim programı uygulama sırasında değerlendirilme fırsatı bulunmuştur. Bireyin gelişimi, sosyalleşmesi, mesleğe hazırlanması anlamında önemli bir yere sahip olan ve sonraki eğitim basamaklarına yön verecek olan ilkokul, örgün eğitimin başlangıcı ve önemli basamağı olarak kabul edilir (Gültekin, 2007). Bu sebeple, ilköğretim sürecinde nitelikli program geliştirilmesinin gerekli olduğu ve geliştirilen programların; başta bireyin ve toplumun ihtiyaçlarına yönelik olması ile iyi bir değerlendirme sürecinden geçirilmesinin zorunlu olduğu düşünülmektedir (Kumral ve Saracaloğlu, 2011). Yukarıdaki araştırma sonuçları ve tartışmalar dikkate alındığında çalışmanın temel amacı; Türkiye Cumhuriyeti tarihinde uygulanan ilkokul eğitim programlarının bulundukları zamanın şartlarına ne kadar uygun hazırlandığını ve bir önceki programa göre ne kadar geliştirildiğini belirlemektir.

YÖNTEM

Çalışmada 1924'ten günümüze kadar Türkiye'de uygulanmış olan ilkokul programlarını inceleyerek gelişim süreçlerini belirlemeyi hedeflendiğinden, çalışma doküman incelemesi modeli ile gerçekleştirilmiştir. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Çalışmanın evreni 1924 yılından beri Türkiye'de uygulanmış olan tüm ilkokul öğretim programlarından oluşmaktadır. Çalışmada evrenin tümüne ulaşılmıştır.

Verilerin Toplanması

Çalışmanın yürütülmesi için Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar Türkiye'de uygulanmış olan ilkokul ve ilköğretim okulları öğretim programları Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı ve MEB Yayımlar Dairesi Başkanlığından elde edilmiştir. Cumhuriyetin ilanı sonrası 1924 yılı ile başlayan eğitim programları 2005 yılında son eğitim programı ve arada kalan 1926, 1936, 1948, 1968, 1997 programları betimsel analiz tekniği ile çalışma özelinde incelenmiştir. Alan yazı taraması yapılırken alan ile ilgili öncesinde yapılmış akademik çalışmalar (Doktora tezi, yüksek lisans tezi, makaleler, kitaplar) taranmıştır. Google Akademik kullanılarak ulaşılan çalışmalar incelenmiştir. Gerekli kavramsal taramalar yaparken araştırmamızın alt problem sorularına ışık tutacak çalışmalardan yararlanılmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırma çalışmasında, bağlamın Türkiye olması sebebi ile betimsel analiz tekniği uygulanarak çalışmaların seçilmesinde bazı ölçütlere dikkat edilmiştir. Çalışmalar için birinci ölçüt Türkiye'de herhangi bir örneklem grup ile yapılmasına, ikinci ölçüt elde ettiğimiz bilgilerin güvenirlik ve geçerlilik durumlarının kabulü hususunda uzman veya hakem görüşü doğrultusunda bilimsel bir dergide yayınlanmış olmasına, üçüncü ölçüt ise güncel bilimsel yazınlar olmasına dikkat edilmiştir. Araştırma çalışması yapılırken ilk önce alt problemlere ışık tutacak kriterler belirlenmiştir. Kriterlerin belirlenmesinden sonra kategoriler oluşturulmuştur. Belirlenen genel kategoriler araştırılan ilkokul eğitim programlarının yürürlükte kaldığı süre, programların amacı,

geliştirilme süreci ve program özelinde müfredata eklenmiş derslerden oluşmaktadır. Tarihlere göre ise Cumhuriyetin ilanından başlayarak günümüzde halen uygulanmakta olan son program dâhil 1924 yılı, 1926 yılı, 1936 yılı, 1948 yılı, 1968 yılı, 1997 yılı 2005 yılı tarihli ilkokul eğitim programları kategori olarak belirlenmiştir (Gökçe, 1997). Seçilen araştırmaların analizi öncelikle araştırmacı tarafından yapılırken ortaya çıkan bulgular bağımsız bir araştırmacı tarafından tekrardan incelenmiş ve araştırmacılar arasında tutarlılık sağlanmıştır (Güler, 1999). Tüm çalışmalardan elde edilen bilgiler doğrultusunda Cumhuriyetten günümüze ilkokul eğitim programları, programın tasarlanma süreci, programların amacı, yürürlükte kaldıkları süre, programda yer verilen derslerin dağılımları betimsel analiz ile çözümlenmiştir. Çalışmanın amacı doğrultusunda elde edilen bulgular tablolar halinde sunulmuştur.

BULGULAR

Bu bölümde araştırma soruları çerçevesinde araştırma sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Cumhuriyetin ilanı ile başlayan süreçte ilk program 1924 programı ile 2005 programları arasında kalan programlar da dâhil olmak üzere toplamda 7 ilkokul eğitim programı uygulanma süreleri, amaç, geliştirilme süreci ve dersler açısında karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

1924-1926 İlkokul Eğitim Programlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Tablo 1. *1924-1926 İlkokul Eğitim Programlarının Karşılaştırılması*

	1924 İlkokul Eğitim Programı	1926 İlkokul Eğitim Programı
Yürürlükte kaldığı süre (yıl)	2 yıl	10 yıl
Programın amacı	Programın derslere göre veya genele göre düzenlenmiş özel amaçları yoktur	Eğitimde çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşılma hedefi ile oluşturulan programın amacı laik, milli ve modern gençlerin yetiştirilmesini sağlamaktır.
Programın geliştirilme süreci	Atatürk'ün fikir ve talimatları doğrultusunda, eğitim uzmanı John Dewey'in çalışmaları ile oluşan rapor doğrultusunda geliştirilmiştir.	1925 ve 1926 yıllarında pilot okullarda denenmiş, sonuçlar doğrultusunda 1927 yılında okullar tamamında uygulanma kararı alınmıştır. Dewey'in iş okulu ve toplu eğitim, hayat bilgisi dersi yaklaşımları programın geliştirilmesinde etkili olmuştur.
Dersler	Tabiat Tetkiki Ziraat ve Hıfzıssıhha Türkçe Musahabat-ı Ahlakiye Malumat-ı Vataniye Kuran-ı Kerim ve Din Dersi Tarih	Matematik Okuma-Yazma Resim Yazı Müzik Beden Eğitimi Hayat Bilgisi

Türkiye Cumhuriyeti devletinin ilkokul eğitim programlarından ilki 1924 yılında hazırlanan eğitim programımızdır. Ülkemizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk 1924 yılında eğitim bilimci John Dewey'i ülkemize davet etmiştir. Daveti sonrasında bilim insanından eğitim programlarımızın oluşturulması için bir rapor istenmiştir. Raporlar doğrultusunda hazırlanan bu program ilk olma ve hazır bulunurluk olarak eksiklerden dolayı ancak 2 yıl uygulanabilmiştir. Programın temelini batıya doğru yönelme anlayışı içerisinde müspet bilimler ve laiklik çerçevesi oluşturmuştur. Temeli milli birlik, milli kalkınma ile beraber İslam dinine de sahip çıkma amacında olan ders müfredatları içerisinde Tarih, Türkçe, Din Dersi, Kuran-ı Kerim Dersi yanında Tabiat Tetkiki, Ziraat ve Hıfzıssıhha, Musahabat-ı Ahlakiye ve Malumat-ı Vataniye dersleri yer almıştır. 1926 ilkokul eğitim programımız da toplu eğitim ilkesi dikkate alınarak tasarlanmış ve düzenlenmiştir. Programın öneminin ön plana çıkmasında Latin harflerinin kabulü en önemli etkendir. Bu süreçte ders isimleri Türkçeleştirilmiştir. Matematik, Okuma ve Yazma, Hayat Bilgisi derslerinin yanı sıra Resim, Müzik, Beden Eğitimi ve Yazı gibi dersler de bu dönemde eklenmiştir. Program uygulanmadan önce geliştirilirken seçilmiş pilot okullarda uygulanmış ve sonuçları değerlendirilmiştir. Yine bu program özelinde ilkokullar 6 yıl süre yerine 5 yıl okutulacak kararı alınmış ve uygulamaya konulmuştur. Programın amacı önceki

programda olduğu gibi milli duygulara sahip, laik ve yönünü batıya çevirmiş modern gençler yetiştirmektir. Bu iki dönem arası sadece 2 yıl sürmüştür. Bunun en önemli nedeni Latin alfabesinin kabul edilmesi, gerekli alt yapının oluşturulup bir an önce milli amaçlara uygun bireyler yetiştirilmesinin sağlanmasıdır. Atatürk'ün düşünceleri burada önemli olmuştur. Atatürk önceliğin eğitim sisteminde olması gerektiğinin ve toplumun kalkınması için yetişmiş bireylere ihtiyaç duyulduğunun farkında idi. Çünkü yeni kurulmuş bir devlet ve karşısında her anlamda ileride seyreden batılı devletler vardı. Öncelikli olarak batıdan faydalanmak için aynı harflerin kullanılması gerektiği kanısı ile alfabe değişikliği ve batılı en önemli eğitim bilimcilerden bir ekibin ülkeye davet edilmesi süreci gerçekleştirilmiştir. Bu süreçler sonrasında 1926 yılında uygulamaya konulan eğitim programı ile amaçlara ulaşılabileceği düşünülmüştür.

1926-1936 İlkokul Eğitim Programlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Burada karşılaştırması yapılacak olan 1926 ve 1936 ilkokul eğitim programlarının geçiş nedeninin temelinde gereken inkılâplar ve bu inkılâpların tamamlanmış olması gösterilmektedir. Çünkü yeni kurulmuş bir devlet zaman içerisinde inkılâplar ile kimliğini ve yapısını tamamlamaya çalışmaktadır. Yine 1926-1936 İlkokul Eğitim Programlarının Karşılaştırılması tabloda verilmiştir.

Tablo 2. *1926-1936 İlkokul Eğitim Programlarının Karşılaştırılması*

	1926 İlkokul Eğitim Programı	**1936 İlkokul Eğitim Programı**	
Yürürlükte kaldığı süre (yıl)	10 yıl	12 yıl	
Programın amacı	Eğitimde çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşılma hedefi ile oluşturulan programın amacı laik, milli ve modern gençlerin yetiştirilmesini sağlamaktır.	Bu programda ilkokulların temel esaslarının belirtildiği ilk bölümde "Ulusal Eğitim" ilkelerine yer verilmiştir. Önceki programların geliştirilmesi ve eksiklerinin giderilmesini amaçlamaktadır.	
Programın geliştirilme süreci	1925 ve 1926 yıllarında pilot okullarda denenmiş, sonuçlar doğrultusunda 1927 yılında okullar tamamında uygulanma kararı alınmıştır. Dewey'in iş okulu ve toplu eğitim, hayat bilgisi dersi yaklaşımları programın geliştirilmesinde etkili olmuştur.	Programı düzeltip geliştirme aşamasında daha öncekilere ek her ders programının başında dersin başlıca hedefleri açıkça belirlenmiştir. Öğretmenler tarafından dikkat edilecek hususlara da yer verilmiştir.	
Dersler	Matematik Okuma-Yazma Resim Yazı Müzik Beden Eğitimi Hayat Bilgisi	Türkçe Coğrafya Tarih Hayat Bilgisi Yurt Bilgisi Tabiat Bilgisi	Aile Bilgisi Hesap-Hendese Müzik Resim-İş Yazı Jimnastik

1936 programı önceki programın tekrardan değerlendirilerek eksik yanlarının tespit edilmesi buna uygun olarak geliştirilmesi ile oluşturulmuştur. Yurt Bilgisi, Aile Bilgisi, Hayat Bilgisi gibi farkındalık üzerine dersler bu program ile eğitim sistemimize dâhil edilmiştir. 1936 programı 1926 programına göre daha yenilikçi bir program olarak göze çarpmaktadır. Program hazırlanırken milli kavramlardan da vazgeçilmemiştir.

1936-1948 İlkokul Eğitim Programlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Tablo 3. *1936-1948 İlkokul Eğitim Programlarının Karşılaştırılması*

	1936 İlkokul Eğitim Programı		1948 İlkokul Eğitim Programı	
Yürürlükte kaldığı süre (yıl)	12 yıl		20 yıl	
Programın amacı	Bu programda ilkokulların temel esaslarının belirtildiği ilk bölümde "Ulusal Eğitim" ilkelerine yer verilmiştir. Önceki programların geliştirilmesi ve eksiklerinin giderilmesini amaçlamaktadır.		Gençlerimizin insan ilişkileri, toplumsal konularda, kişisel, ekonomik olarak gelişimlerini sağlamak programımızın en önemli amaçlarındandır.	
Programın geliştirilme süreci	Programı düzeltip geliştirme aşamasında daha öncekilere ek her ders programının başında dersin başlıca hedefleri açıkça belirlenmiştir. Öğretmenler tarafından dikkat edilecek hususlara da yer verilmiştir.		1948 eğitim programımız hazırlanmadan önce bütün öğretmenlere anket formu uygulanmıştır. Köy okulları ve şehir okullarının birleştirilmesi amacı ile uygulanan anket verileri dikkate alınarak 1948 eğitim programı hazırlamıştır.	
Dersler	Türkçe Coğrafya Tarih Hayat Bilgisi Yurt Bilgisi Tabiat Bilgisi	Aile Bilgisi Hesap-Hendese Müzik Resim-İş Yazı Jimnastik	Türkçe Coğrafya Tarih Hayat Bilgisi Yurt Bilgisi Tabiat Bilgisi	Aile Bilgisi Hesap-Hendese Müzik Resim-İş Yazı Jimnastik

Dersler aynı kalmış olmasına rağmen 1946 sonrası çok partili süreç denendiğinden demokrasi anlayışı derslerin içerisinde yer bulmuştur. Öğretmen fikirleri alınması da programın özel yönlerindedir. Köy ve şehir okullarda 1948 programında birleşmiştir. 1946 programı önceki programlara göre demokrasici bir programdır diyebiliriz. Tarihsel sürece göre bakıldığında 1948-1968 ilkokul eğitim programlarının karşılaştırılması tabloda görülmektedir.

1948-1968 İlkokul Eğitim Programlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Tablo 4. *1948-1968 İlkokul Eğitim Programlarının Karşılaştırılması*

	1948 İlkokul Eğitim Programı		1968 İlkokul Eğitim Programı	
Yürürlükte kaldığı süre (yıl)	20 yıl		29 yıl	
Programın amacı	Gençlerimizin insan ilişkileri, toplumsal konularda, kişisel, ekonomik olarak gelişimlerini sağlamak programımızın en önemli amaçlarındandır.		Gençlerimizin insan ilişkileri, toplumsal konularda, kişisel, ekonomik olarak gelişimlerini sağlamak programımızın en önemli amaçlarındandır.	
Programın geliştirilme süreci	1948 eğitim programımız hazırlanmadan önce bütün öğretmenlere anket formu uygulanmıştır. Köy okulları ve şehir okullarının birleştirilmesi amacı ile uygulanan anket verileri dikkate alınarak 1948 eğitim programı hazırlamıştır.		20 yıl uygulanmış 1948 eğitim programı sürecinde yapılan süreç değerlendirme çalışmaları sonucu elde edilen veriler ile hazırlanmış ve 1968 yılında uygulamaya konulmuştur.	
Dersler	Türkçe Coğrafya Tarih Hayat Bilgisi Yurt Bilgisi Tabiat Bilgisi	Aile Bilgisi Hesap-Hendese Müzik Resim-İş Yazı Jimnastik	Sosyal Bilgiler Fen ve Tabiat Bilgisi Türkçe Müzik	Resim-İş Jimnastik Matematik

1968 programı çok uzun süre deneme aşamasından sonra uygulanmıştır. Bununla birlikte 29 yıl kadar süreyle en uzun yürürlükte kalan programdır. En önemli özelliği gençlere yönelik amaçların toplumsal, sosyal, kişisel ve ekonomik yönlerden açık açık ortaya konduğu ve uygulanması için gerekli ön hazırlıkların yapıldığı programdır. Derslere baktığımız zaman da Tarih dersi, Coğrafya dersi, Yurt Bilgisi Dersi ve Hayat Bilgisi derslerinin bir bütün olduğu düşünülere Sosyal Bilgiler dersi adı altında toplanmasıdır. Bunun yanı sıra 1968-1997 ilkokul eğitim programlarının karşılaştırılması tabloda verilmiştir.

1968-1997 İlkokul Eğitim Programlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Tablo 5. *1968-1997 İlkokul Eğitim Programlarının Karşılaştırılması*

	1968 İlkokul Eğitim Programı	**1997 İlkokul Eğitim Programı**
Yürürlükte kaldığı süre (yıl)	29 yıl	8 yıl
Programın amacı	Gençlerimizin insan ilişkileri, toplumsal konularda, kişisel, ekonomik olarak gelişimlerini sağlamak programımızın en önemli amaçlarındandır.	Gençlerimizin insan ilişkileri, toplumsal konularda, kişisel, ekonomik olarak gelişimlerini sağlamak programımızın en önemli amaçlarındandır.
Programın geliştirilme süreci	20 yıl uygulanmış 1948 eğitim programı sürecinde yapılan süreç değerlendirme çalışmaları sonucu elde edilen veriler ile hazırlanmış ve 1968 yılında uygulamaya konulmuştur.	23 ilde 208 okulda MLO uygulaması yapılmıştır. Bu uygulamalar sonucunda 1997 eğitim programı tasarlanmıştır.
Dersler	Sosyal Bilgiler Fen ve Tabiat Bilgisi Türkçe Müzik Resim-İş Jimnastik Matematik	Türkçe Matematik Hayat Bilgisi Fen Bilgisi Sosyal Bilgiler T.C. İnkılap Tarihi Atatürkçülük Vatandaşlık ve İnsan Hakları Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Müzik Yabancı Dil Beden Eğitimi Trafik ve İlk Yardım Resim-İş İş Eğitimi Bireysel ve Toplu Etkinlik Seçmeli Dersler

15. Millî Eğitim Şûrası 1996 yılında toplandığında eğitim tarihinin en önemli kararlarından birini alarak "Sekiz Yıllık Kesintisiz Zorunlu Eğitimin Uygulanmasına" geçilmesini kararlaştırmıştır. 1997 yılında eğitim programı birçok okulda pilot uygulama uygulanmıştır. Pilot uygulamalar neticesinde değerlendirmeler sonucu yürürlüğe girmiştir. Önceki programlardan farklı olarak Yabancı Dil Dersi başta olmak üzere, Trafik ve İlk Yardım, Bireysel ve Toplu Etkinlik dersleri programa dâhil edilmiştir. Aşağıdaki tabloda 1997-2005 ilkokul eğitim programlarının karşılaştırılması görülmektedir.

1997-2005 İlkokul Eğitim Programlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Tablo 6. *1997-2005 İlkokul Eğitim Programlarının Karşılaştırılması*

	1997 İlkokul Eğitim Programı	2005 İlkokul Eğitim Programı
Yürürlükte kaldığı süre (yıl)	8 yıl	Halen devam etmektedir.
Programın amacı	Gençlerimizin insan ilişkileri, toplumsal konularda, kişisel, ekonomik olarak gelişimlerini sağlamak programımızın en önemli amaçlarındandır.	Öncelik çağın gereklerine uygun becerilere sahip birey yetiştirmek. Bunun için de yaratıcı ve eleştirel düşünmenin yanı sıra teknoloji kullanımının arttırılması amaçlanmıştır.
Programın geliştirilme süreci	23 ilde 208 okulda MLO uygulaması yapılmıştır. Bu uygulamalar sonucunda 1997 eğitim programı tasarlanmıştır.	9 il 120 okulda pilot uygulama yapılmıştır. Program geliştirme sürecinde akademik kurumlar ve kişilerin değerlendirmeleri de dikkate alınmıştır.
Dersler	Türkçe Matematik Hayat Bilgisi Fen Bilgisi Sosyal Bilgiler T.C. İnkılap Tarihi Atatürkçülük Vatandaşlık ve İnsan Hakları Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Müzik Yabancı Dil Beden Eğitimi Trafik ve İlk Yardım Resim-İş İş Eğitimi Bireysel ve Toplu Etkinlik Seçmeli Dersler	Türkçe Matematik Hayat Bilgisi Fen Bilgisi Sosyal Bilgiler Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Yabancı Dil Beden Eğitimi Müzik Görsel Sanatlar Trafik Güvenliği

2005 eğitim programının 1997 eğitim programından ayrılan en önemli özelliği öğretmenlerin öğretim yöntem ve tekniklerinin değişmesidir. Eğitim süreci öğrencinin merkeze alındığı, eleştirel ve yaratıcı düşünmenin desteklendiği durumlara dönüşmüştür. Ayrıca 2012 yılında eğitim sisteminde 4+4+4 şeklinde zorunlu öğretime geçilmesi ile ilkokullar 4 yıla düşürülmüştür.

SONUÇ

Türkiye'de 1924 eğitim programı savaş sonrası, kısa süreli ve ön çalışma süreci kısa tutulmuş bir programdır. Fakirleşmiş ve nüfusu azalmış bir toplumun geleceğinin inşasında eğitimin önemi üzerine uygulamaya konmuş milli kavramlara önem vermiştir. 1926 yılında ise Latin harfleri ile batılı anlayış ve laiklik üzerine inşa başlamıştır. 1936 yılı inkılaplar sonrası dönem olup özel amaç ve hedeflerin oluşturulduğu dönemdir. 1948 yılında demokrasi adımları atıldığı için demokrasi bilincinin, insana saygı ve sevgi anlayışının aşılanması görüşleri hâkimdir. 1968 yılında gençlerin toplumsal ve kişisel yararları üzerinde durulmuştur. 1997 önceki programlara çok benzerdir (Turan, 2000, EARGED, 2005). 2005 yılında uygulamaya başlanan program ile çağın gereklerine uygun düşünen, problem çözen, üreten bireyler yetiştirilmesi için genel ve özel amaçlar belirlenmiştir. Bu amaçlara ulaşmada öncülük edecek dersler ve ders içerikleri müfredata eklenmiştir. Halen de uygulanmaya devam eden eğitim programı 16 yıldır uygulanmaktadır. Geliştirilen eğitim programlarının amacına sağlıklı olarak hizmet edebilmesi için programların uygulanacağı okullar her açıdan değişime ve gelişime açık olmalıdır. Bulundukları çağın şartlarına uygun şekilde her yönlü kendilerini yenilemelidirler. Bu yenilenmeler sınıfta kullanılacak materyaller, sınıfların fiziki yapısından eğitim programlarına kadar her yönde olmalıdır. Eğitim programları da bir devletin ve milletinin gelişmesi için en önemli araçtır (Akınoğlu, 2005). Bu nedenle programlar hazırlanırken mutlaka çağın gerekleri göz önünde bulundurulmalıdır. Öğrenme ve bu süreçlerin gerçekleştirilmesi olayı eğitim tarihin her aşamasında önem teşkil etmiştir. Toplumun parçası bireyler bulundukları çağa göre, bulundukları coğrafyaya göre sürekli öğrenme ve davranış geliştirme çabasındadırlar. Bununla birlikte süreç için de eğitim programlarının oluşturulması

önemlidir. Eğitim programları düzenlenirken bireylerin ihtiyaçları ve yaşam şartları mutlaka değerlendirilmelidir.

İnternetin hızla yaygınlaşması, yeni teknolojilerin öğrenme-öğretme ortamlarına dâhil edilmesi ve yapay zekânın günlük yaşama girmesi eğitim programlarının geliştirilmesi ve yeni programların geliştirilmesini gerekli kılmıştır. Bu gibi durumlar da dikkate alınarak uygulanan veya tasarlanan programların esnek çerçevede oluşturulmalı, uygulanan programlar tasarlanırken dahi değerlendirilmeye tabi tutulmalıdır. Bununla birlikte eğitim programları hazırlanırken, içinde bulunulan dönemin şartları ve ihtiyaçları dikkate alınmalı, eğitim programları bu amaçla hazırlanmalıdır. Öğrencileri öz değerlerinin artacağı problem çözme, düşünme ve yaratıcı davranmaya yönlendirmelidir (Akyüz,2015). Eğitim programlarının belli kısımları da olsa kısa sürelerde yenilenebilir, değiştirilebilir ya da geliştirilebilir özelliklere sahip olmalıdır. Programlar uygulanırken ezbere dayalı bir sistem yerine bilgi ve ürüne yönelik sisteme geçişe sevk etmesi gerekmektedir. Eğitim sistemleri daha gelişmiş ülkelerin kullandıkları eğitim programları dikkate alınarak, üzerlerinde çalışma yapılarak yeni programların oluşturulması sağlanmalıdır (Ertürk, 1984). Bunun için gerekli pilot uygulamalar yapılmalı, uygulamaların değerlendirme aşaması dikkate alınmalıdır. En önemli sorunlardan birisi, program geliştirme sürecinin dinamik ve çok katmanlı bir yapıya sahip olduğu söylenebilir (Güven, 2015). Bu dinamik ve çok katmanlı sistem içinde öğretmenlerin etkin katılımının önemi büyük olmakla birlikte, program geliştirme sürecinde yer alacak öğretmenlerin bazı kriterleri sağlaması ve bazı meslekî gelişim süreçlerinden geçmesi gerekmektedir (Çakan, 2004). Aksi halde, örneğin mesleğe yeni başlayan bir öğretmenin yeterince bilgiye, donanıma ve desteğe sahip olmaması süreci olumsuz yönde etkileyebilir. Dolayısıyla programların sahada en iyi uygulayıcıları olan öğretmenlere rehberlik edecek gerekli çalışmalar yapılmalıdır.

ETİK BEYAN

"Türkiye'de Cumhuriyetten Günümüze İlkokul Eğitim Programlarının İncelenmesi" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI BEYANI

Makalenin hazırlanmasında iki yazarda aynı katkı oranına sahiptir.

ÇATIŞMA BEYANI

Araştırmacıların kendi aralarında veya diğer kişi veya kurumlarla herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

Akınoğlu, O. (2005). Türkiye'de uygulanan ve değişen eğitim programlarının psikolojik temelleri. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 22*, 31-46.

Akyüz, Y. (2015). *Türk eğitim tarihi* (28. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Arsal, S. (1947) *Türk tarihi ve hukuk*. İstanbul: İsmail Akgün Matbaası.

Ayas, A. (1993). Study of Teachers' and Students' View of the Upper Secondary Curriculum and Students' Understanding of Introductory Chemistry Concepts In the East.

Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED),5*(2), 368-388.

Başgöz, I. ve Wilson, H. E. (1968). Educational problems in Turkey 1920-1940. https://www.proquest.com/openview/d00a3dbb70f2f1eb96bde652a074cda7/1?pqorigsite=gscholar&cbl=1817606

Binbaşıoğlu, C. (2014). *Başlangıçtan günümüze Türk eğitim tarihi* (2.Baskı). Ankara: Anı.

Çakan, M. (2004). Öğretmenlerin ölçme-değerlendirme uygulamaları ve yeterlik düzeyleri: İlköğretim ve ortaöğretim. *A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 37*(2),99-114

Demirel, Ö. (2011). *Kuramdan uygulamaya eğitimde program geliştirme* (15.Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Dewey, J. (2010). *Okul ve toplum* (2. Baskı, Çev. H. A. Başman). Ankara: Pegem Akademi.

EARGED (2005). Millî Eğitim Bakanlığı Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı, Ankara.

Doğan, H. (1997). *Eğitimde program ve öğretim tasarımı*. Ankara: Önder

Ergin, O. N. (1977). *Türk maarif tarihi*. İstanbul: Eser.

Ertürk, S. (1984). *Türkiye'deki bazı eğitim sorunları üzerine düşünceler*. Ankara: Yelkentepe

Gökçe, E. (1997). Eğitim programlarının geliştirilmesinde öğretmenin rolü. *Uluslararası Dünya Öğretmen Konferansı*, Ankara: MEB. ss. 205-216.

Güler, A. (1999). Türk eğitim sisteminin eğitim politikaları ve felsefi boyutları. *21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Eğitim Sistemi. Eğitimde Yansımalar V Ulusal Sempozyumu*. 4-7. Ankara: Tekışık Yayıncılık.

Gültekin, G. G. (2007). Yetişkin eğitimi bilimi ışığında mesleki eğitim . *Education Sciences* , *2*(1) , 1-14. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/nwsaedu/issue/19837/212529

Güven, İ. (2015). *Türk eğitim tarihi* (6. Baskı) Ankara: Pegem Akademi.

Kumral, O. ve Saracaloğlu, A. S. (2011). Eğitim programlarının değerlendirilmesi ve eğitsel eleştiri modeli. *Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi,* 1(2), 27-35.

Milli Eğitim Bakanlığı Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı (2005). *Temel eğitim destek programı ilköğretim 1-5. Sınıflar değerlendirme raporları.* Ankara: MEB.

Milli Eğitim Bakanlığı Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı (2005). *Temel eğitim destek programı ilköğretim 6. Sınıflar değerlendirme raporları.* Ankara: MEB.

Turan, S (2000). John Dewey's Report of 1924 and his Recommendations on The Turkish Educational System Revisited. *History of Education, 29*(6), 543-555.

Varış, F. (1994). *Eğitimde program geliştirme teori ve teknikleri*. Ankara: Kitapçılık.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (5.Baskı). Ankara: Seçkin Yayınları.

EXTENDED SUMMARY

The study aims at determining the development processes by examining elementary school programs implemented in Turkey from 1924 to the present. The study was conducted using a document review model. The materials for the study were obtained from the Directorate of Education and Training and MEB Publications Department, as well as the educational programs of primary and secondary schools implemented in Turkey from 1924 to the present. According to the findings of the study, the 1924 educational program was a postwar, short-term and preliminary work program. It focused on national concepts related to the importance of education in building the future of an impoverished and depopulated society. In 1926, the work on writing about Western understanding and secularism in Latin letters began. The 1936 was the post-revolutionary period in which specific goals and objectives were set. Following the moves toward democracy in 1948, the ideas of inculcating democratic consciousness, respect and love for human beings began to dominate. In 1968, special attention was given to the social and personal achievements of young people. The 1997 program is very similar to previous programs (EARGED, 2005). The program, which was implemented in 2005, set general and specific goals for educating individuals who think, solve problems, and create products in accordance with the needs of the time. Lessons and learning content were added to the curriculum that will lead to the achievement of these goals.

The curriculum that has been implemented so far has been in effect for 16 years. In order to meet the goals of the educational programs developed in a sound way, the schools in which the programs will be implemented should be open to change and development in all aspects. They must be updated in all respects to meet the conditions of their time. These updates should be in all aspects, from the materials to be used in the classroom, to the material design of the

classrooms, to the educational programs. Educational programs are also an essential tool for the development of the state and the nation. Therefore, the preparation of programs must take into account the needs of the age group. Teaching and implementing these processes has been important at every stage of educational history. People, as part of society, are constantly learning and developing their behavior with respect to their age and geography. However, it is important to create educational programs for this process. When organizing educational programs, the needs and conditions of each individual must be evaluated.

The rapid spread of the Internet, the introduction of new technologies into the educational and training environment and the introduction of artificial intelligence into everyday life have made it necessary to improve educational programs and develop new programs. In light of such situations, the programs being implemented or designed should be created within a flexible framework, and the implemented programs should be evaluated while they are in the process of development. However, the preparation of curricula should take into account the conditions and needs of the current period, for which training programs should be prepared. Students should be guided in problem solving, thinking, and creative behavior, which will increase their self-esteem. Even some parts of the training programs should have properties that can be revised, changed or improved in a short period of time. Programs need to switch to a system based on information and products instead of a system based on memorization. Taking into account the educational programs used by countries with more developed educational systems, it is necessary to work on them and create new programs. In order to do this, the necessary pilot projects should be carried out, and the evaluation phase of these projects should be considered. One of the most important challenges is that the curriculum development process has a dynamic and multilevel structure. The active participation of teachers in this dynamic and multi-layered system is very important, but teachers who will be involved in the program development process must meet certain criteria and undergo certain professional development processes (Çakan, 2004). Otherwise, for example, the lack of sufficient knowledge, equipment, and support for the new teacher may affect the process unfavorably. Therefore, the necessary work should be done to train teachers who are the best implementers of programs in the field.

Journal of Turkic Civilization Studies
ISSN: 1694-5409
2022
Cilt / Volume: 3 Sayı / No: 2
TÜRK CİVİLİZASİYASIN İZİLDÖÖ BORBORU
TÜRK UYGARLIĞI ARAŞTIRMA VE UYGULAMA MERKEZİ

Research Paper / Araştırma Makalesi

Түрк Мамлекеттер Уюмунун Мүчөсү Кыргызстандагы басма Сөздүн Электрондук Форматка Өтүүсүндөгү Маселелер

Топчугүл НАРМАМАТОВА[1], Зеки ОКЙАЙ[2]

Аннотациясы
Жаңы маалымат технологияларынын өнүгүшү менен бирге акыркы мезгилдерде салттуу журналистикада маанилүү өзгөрүүлөр жана өнүгүүлөр болду. Өзгөчө салттуу журналистиканын интернет аркылуу онлайн тармакта жаңыдан конвергенцияланууусу анын коомдо дагы да таасирдүү болушун шарттады. Алгач гезиттин жарык көрүүсү менен башталып, андан кийин радио жана телевидениенин пайда болушу менен коомдо төртүнчү күч катары сыпаттала баштаган массалык маалымат каражаттары санариптешүү доорунда жалпы эле коомчулук тарабынан баш тартылгыс мыкты маалымат каражатына айланды. Массалык маалымат каражаттарынын интернет айдыңында да чыга башташы менен анын үнү бир эле жергиликтүү калкка эмес, бүткүл дүйнө жүзүнө угула баштады. Бирок электрондук форматка өтүү менен катар эле массалык маалымат каражаттарында да бир топ маселелер жаралбай койгон жок. Атап айтсак, кесиптик жана этикалык принциптер орой бузула баштады. Ушул алкакта аталган илимий макалада Кыргызстандагы массалык маалымдоо каражаттарынын бир түрү болгон басма сөздүн электрондук форматка өтүүсүндөгү кездешкен маселелер жана аны чечүү жолдору талкууланмакчы.

Ачкыч сөздөр: жаңы маалымат технологиялары, санариптешүү доору, Кыргызстан, онлайн массалык маалымат каражаттары, басма сөз

Issues Related to the Transition of the Press to Electronic Format in Kyrgyzstan, A Member of the Organization of Turkic States

Abstract
Along with the development of new information technologies, important changes and developments in traditional journalism have recently taken place. In particular, the new convergence of traditional journalism in the online industry through the Internet has made it even more influential in society. Starting first with newspaper coverage, and then with the advent of radio and television, which began to be described as the 4th force in society, the media has become the best media in the era of digitalization, which the public as a whole cannot refuse. The fact that the media also began to appear during the month of the Internet made his voice heard not only by local residents, but also by the whole world. However, with the transition to an electronic format, there was no trace left in the media. In particular, professional and ethical principles began to be grossly violated. Within the framework of this scientific article, the problems faced by the press, which is one of the types of mass media in Kyrgyzstan, during the transition to an electronic format and ways to solve them will be considered.

Key Words: New information technologies, the era of digitalization, Kyrgyzstan, online media, press
Atıf İçin / Please Cite As:

Нармаматова, Т. ve Окйай, З. (2022). Түрк мамлекеттер уюмунун мүчөсү кыргызстандагы басма сөздүн электрондук форматка өтүүсүндөгү маселелер. *Journal of Turkic Civilization Studies, 3*(2), 106-117.

Geliş Tarihi / Received Date: 08.09.2022 **Kabul Tarihi / Accepted Date:** 13.11.2022

[1] Topchugul NARMAMATOVA - PhD - Кыргыз-Түрк «Манас» университети Коммуникация факультети topcugul.narmamatova@manas.edu.kg
[2] Zeki OKYAY - Кенже илимий кызм. - Кыргыз-Түрк «Манас» университети Коммуникация факультети zeki.okyay@manas.edu.kg

КИРИШҮҮ

Адамзат тарыхынын басып өткөн жолун карап көрсөк, ар кайсы дооpлордогу өзгөрүү жана өнүгүүлөрдүн технологиялык ойлоп табуучулукка байланыштуу болгондугун көрөбүз. Алгачкы кылымдарда Жакынкы Чыгышта жашаган калктын арпа менен буудайды өндүрүүсү алардын көчмөндүктөн жергиликтүү отурукташкан калкка айлануусуна б.а. феодалдык коомдун калыптанышына түрткү болду. Ал эми жазуу жана басма станогунун (И.Гутенберг, 1450-жыл) пайда болушу индустриалдык коомдун башаты катары карала баштаган. XX кылымдын экинчи чейрегинен баштап, техника жана технологиядагы болуп көрбөгөндөй жогорку темптеги өнүгүүлөр жаңы коомдун, маалыматтык коомдун пайда болушун шарттады. Ал эми XXI кылымдагы санариптешүү азыркы учурдагы санариптешкен коомдун жаралуусуна шарт түзүүдө.

Коомдун өнүгүү процессинде адамдардын коммуникацияга жана маалымат каражаттарына болгон муктаждыгынан улам бул тармакта адамдын акылы, ой-санаасы жана кыялынын чегинен ашкан өнүгүүлөр пайда болду. Бул өнүгүүлөр ааламдашкан дүйнөдө кадимкидей жарышка айланып, ойлоп табуулар жана жаңылыктар биринин артынан бири жарала баштаган. Телеграф, телефон, телетекст, факс, компьютер сыяктуу каражаттардын өнүгүшү жана азыркы учурдагы интернеттин бүткүл дүйнөнү бири-бирине байланыштырып турушунун натыйжасында адамдар мурункудан да оперативдүү маалымат алуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болгон. Бул өнүгүүлөр азыркы кылымда адамдардын болуп өткөн окуяларды бир канча күндөн кийин эмес, ар бир секунда сайын билип туруу мүмкүнчүлүгүн жараткан (Нара, 2006: 2)

Өзгөчө XX кылымдын аяк чендеринде саясат, экономика, маданият, идентүүлүк каражаты жана тармагы катары жаралган интернеттин XXI кылымда да адамзаттын оңою менен баш тартып кете албай турган маанилүү маалымат каражатына айланганы талашсыз. Интернет бир топ компьютерлердин бири-бирине байланышуусу аркылуу түзүлгөн жана ээлеген масштабын күн санап кеңейткен байланыш тармагы болуп саналат. Интернет англис тилиндеги “international” жана “network” сөздөрүнөн куралган. Бул эл аралык байланыш тармагы бири-бирине байланышкан жогорку темпте иштеген компьютерлерден турат. 1960-жылдары АКШ Коргоо министрлиги тарабынан аскердик максатта түзүлгөн ARPANET долбоору интернеттин жаралуусун шарттады жана учурда мурунку аскердик максаттагы колдонуусунан чыгып, дүйнөдөгү адамдардын бири-бири менен маалымат алмашуусун жөнгө салган маанилүү булакка айланды (Карадуман, 2005: 142).

Интернетти башка маалымат каражаттарынын айырмалаган эң маанилүү өзгөчөлүк анын интерактивдүү байланышка шарт түзгөн технологиялык инфраструктурасы болуп эсептелет. Телефон адамдардын арасында, басма сөз бир жер менен экинчи жердин ортосунда байланыш түзсө, интернетти коомдук жана интерактивдүү тармак кылган жана аны башка ЖМКлардан бөлүп турган өзгөчөлүк бир адамдын дүйнөнүн каалаган жери менен байланышка чыга алуусуна мүмкүнчүлүк түзүп бергендигинде жатат (Булут, 2014: 194).

МААЛЫМАТТЫК КООМДОН САНАРИПТИК КООМГО

Маалымат коомунун өзгөчөлүктөрүн карап көрсөк, жөнөкөй тил менен айтканда, маалыматтык коом – бул маалыматты өндүрүү, жайылтуу жана сактоо процесстерин коомдо эң маанилүү иш-чара катары кабыл алган коомдун түрү (Өзтүрк, 2013: 28). Маалыматтык коомдун негизги өзгөчөлүгү катары коомдо өндүрүштүн негизин маалымат жана маалыматка байланышкан иш-аракеттердин түзүшү эсептелет. Маалыматтык коомду жараткан негизги факторлор төмөнкүлөр:

- экономикалык түзүлүштөгү өзгөрүүлөр;

- жаңы, билимдүү адамдардын классы;

- маалыматтын ролунун артышы;

- маалымат технологиясы.

Ал эми Кастельздин (2001: 405) айтканы боюнча санариптик коом маалымат тармактары, маалыматтык байланыштар, компьютердик системалар жана символикалык информациялардын негизинде түзүлгөн коомдун түрү болуп саналат. Тактап айтканда, санариптик коомдо коомдук түзүлүштөрдүн бардыгы электрондук башкарууга өтөт жана массалык маалымат каражаттары дагы санариптик тармакта байланышка чыга баштайт. Азыркы учурда санариптик коомдо жашаган муундар арасында да өзгөрүүлөр болууда. Башкача айтканда, 1980-жылдардан мурда төрөлгөн муун өкүлдөрүн «санариптик көчмөндөр», ал эми 1980-жылдардан кийинки төрөлгөн муун өкүлдөрүн болсо «санариптик жергиликтүүлөр» деп аташат. «Санариптик көчмөндөр» санариптик коомдо төрөлбөгөн, бирок кийин бул коомго адаптацияланган адамдар, ал эми «санариптик жергиликтүүлөр» болсо, санариптик коомдо төрөлгөндөр болуп саналат. «Санариптик жергиликтүүлөр» өз ара "Millennials (миң жылдыктын окуучулары), Digital Natives (санариптик жергиликтүүлөр), Net Generation (интернет мууну), The Gamer Generation (оюнчулар мууну), Next Generation, N-generation (жаңы муун), Cyber Kids (кибернетикалык балдар), Homo Zappiens жана Grasshopper Mind" деген аттар менен да таанымал (Шахин, 2009: 156).

Санариптик технология менен нано технологиянын таасири астында коммуникация жана журналистика тармагында да бир топ өзгөрүүлөр жана өнүгүүлөр болду. Атап айтсак, салттуу журналистиканын ордуна интернет журналистикасы келди. Жаңы масс-медиа деген түшүнүк пайда болду. Азыр телефон, телеграф, факс же терминал аркылуу жүргүзүлгөн маалымат алмашуу иш-аракети смарт телефондор, ноутбук, гаджет жана жаңы масс-медианын түрлөрү аркылуу ишке ашырылып келет. Интернеттин өнүгүшү менен байланыш жана коммуникация тармагында бир топ байланыш системалары келип чыккан. Булар:

1) Дуал-апп (Dial-up) байланыш системасы

Телефондук линия аркылуу факс, модем каналдары аркылуу компьютердин интернетке байланышын түшүндүрүү үчүн колдонулган аталыш. Үйдө жана иш мекемелеринде компьютерди интернетке туташтыруу үчүн колдонулган алгачкы байланыш системасы.

2) Волоконно-оптикалык байланыш системасы

Кабелдик байланыш системасы катары да каралган бул байланыш системасы волоконно оптикалык кабелдердин жардамы аркылуу ишке ашырылат. Жөнөкөй телефондук линиялар жөнөкөй кабелдерден тургандыктан, 100 эле сүйлөшүүгө мүмкүнчүлүк берсе, волоконно оптикалык технологияга негизделген байланыш системасы 30 000 сүйлөшүүгө мүмкүнчүлүк берет. Волоконно оптикалык байланыш аркылуу ишенимдүү жана оперативдүү түрдө маалымат берүүгө болот.

3) XDSL технологиялары

Сөзмө-сөз которулганда «санариптик абоненттик линия» деп аталган DSL (Digital Subscriber Line) технологиясынын жогорку жыштыктарда аудио-визуалдык маалыматтарды берүүгө арналган түрү. Маалымат берүү өзгөчөлүгүнө карай алты түргө бөлүнөт. Булар HDSL (High Speed DSL-жогорку ылдамдыктагы санариптик абонеттик линия), RADSL (Rate Adaptive DSL- ыңгайланышкан ылдамдыктагы санариптик абонеттик линия), VDSL (Very High Speed DSL-аябай жогорку темптеги санариптик абонеттик линия), ADSL (Asymmetric DSL-ассимметрикалык санариптик абонеттик линия), ADSL 2, SDSL (Symmetric DSL - симметрикалык санариптик абонеттик линия).

Интернетке кабелсиз байланыш (безпроводный доступ) WLAN технологиясы болуп саналат (Өзтүрк, 2013: 55-60).

Айрыкча интернеттин өнүгүшү менен журналистика тармагында да олуттуу өзгөрүүлөр болгон. Жаңы масс-медиа түрлөрүнүн жаралышы интернет журналистикасынын өнүгүшүнө дагы шарт түзгөн. Салттуу журналистиканын интернет журналистикасына өтүүсү, журналистика тармагында жаңы эшиктин ачылышына себеп болду.

САНАРИПТИК ДООРДО ЖУРНАЛИСТИКАНЫН ӨЗГӨРҮҮСҮ – ИНТЕРНЕТ ЖУРНАЛИСТИКАСЫ

Интернет журналистикасы тууралуу маалымат берүүдөн мурда интернеттин кыскача басып өткөн жолун карап көргөн туура болот. Компьютер алгач чыкканда чоң бир технологиялык ачылыш катары кабыл алынып кийин бара-бара жөн эле жазуу иштеринде колдонулган машинка сыяктуу көрүлө баштаган. Бирок 1960-жылдардан кийин пайда болгон интернеттин өнүгүүсү компьютерди баш тартканга мүмкүн болбогон каражатка айландырды. Компьютердин эң эле маанилүү болушун шарттаган интернеттин өзүнүн да басып өткөн тарыхый жолу бар.

Интернеттин тарыхы маалыматтык байланыш сеттеринин курулган учуру 1960-жылдарга таянат. Маалыматтык байланыш сети кандайдыр бир уюмдун ичинде ага тийиштүү бөлүмдөр арасындагы байланышты түшүндүрүү үчүн колдонулат.

Интернет эң алгач АКШда Коргоо министрлиги тарабынан корголгон маалыматтык ресурстарды өнүктүрүү максатында аскердик маалыматтарга жетүү үчүн иштелип чыккан долбоор болгон. Ушул максатта интернеттин негизи болгон ARPANET АКШнын Коргоо министрлигине байланыштуу изилдөө долбоору тарабынан колдоого алынып бир иликтөө тармагы катары иштей баштаган. 1969-1982 жылдары Network Control Protocol болуп аталган ARPANET 1982-жылдан баштап коммуникациялык көзөмөлдөө протоколу менен биригип интернетке айланган. Интернет 1972-жылы негизделген. Ушул жылы 40 компьютер биригип, сеть катары иштей баштаган. 1975-жылы мындан да өнүгүп, практикалык түрдө колдонулган каражат эмес кадимки эле керектөөчү каражат катары колдонула баштаган.

1990-жылдары интернеттин бир эле илимий жана аскердик максатта эмес иш мекемелеринде жана үй ичинде да колдонула баштаганын көрүүгө болот. Анын эң эле билинген тармагы www болуп саналат. World wide web деп аталган бул тармак сайттардагы маалыматтарды анын жайгашуусуна эмес, маанилүүлүгүнө карата жайгаштырат жана колдонуучунун маалыматка оңой жетүүсүн камсыздайт. www 1992-жылы швед инженери тарабынан ойлоп табылган. Ал эми программалык камсыздоо Иллионис университетинде билим алган студент тарабынан өнүктүрүлгөн. WWW колдонуучулары тармак ичинде маалымат издөө жана бөлүшүүнү глобалдык деңгээлде оңой эле жасай алышат. Графика, аудио-визуалдык маалыматтарды берүү өзгөчөлүгүнө ээ тармактык технология ар кандай секторлордо кызмат көрсөтө баштады. Соода-сатык, билим берүү, басып чыгаруу иштеринде, медициналык тармакта, шоу-чөйрөсүндө колдонулган тармактык байланыш технологиясы ар кандай жаштагы адамдар тарабынан кеңири колдонулууда. Азыркы учурда интернет бир тараптан арзан, ага оңой жетүүгө мүмкүн жана ал аркылуу ишенимдүү маалымат топтоого жана таркатууга болот (Гүржан,2013: 156).

Интернеттин болуп көрбөгөндөй өнүгүүсү коомдун башка тармактарында болгондой эле журналистика тармагында да олутту өзгөрүүлөрдүн болушун шарттады. Тактап айтканда, салттуу журналистика электрондук форматка өтө баштады. Ал эми журналистиканын электрондук форматка өтүүсү өз учурунда жаңы медиа түшүнүгүн калыптандырды. Жаңы масс-медиа термини «салттуу медиадан (гезит, радио, телевидение жана кино) өзгөчөлөнүп санариптик код системасына таянган, коммуникация процессинин актөрлору арасында эң оперативдүү иштеген жана көп маалыматты камтыган, жогорку темптеги интерактивдүү мультимедиа системасын өз ичине алган каражат» деген маанини билдирет (Акча, 2014: 28).

Жаңы медианын негизги өзгөчөлүктөрү катары Герай (2003: 18) төмөнкүлөрдү эсептейт:

1. Интерактивдүүлүк: Коммуникация б.а. байланыш процессинде интерактивдүүлүктүн болушу маанилүү. Маалымат берүүчү менен алуучунун интерактивдүү байланышы болушу керек.
2. Массалык көптүк: Чоң көлөмдөгү массалык көптүктөн ар бирине жекече мамиле жасоо, ар бир инсанга жеке мамиле кылуу жана маалымат берүү менен жаңы медиа салттуу медиадан айырмаланат.
3. Синхрондук абалда болуу: Жаңы маалымат технологиялары жеке адам үчүн ал адамга ыңгайлуу учурда маалымат берүү өзгөчөлүгүнө ээ. Асинхрондук абалдын болушун чектейт.

Ошентип жаңы медианын жаралышы журналистика тармагында олуттуу өзгөрүүлөрдн болушун шарттаганы менен, бир топ маселелердин пайда болушуна да алып келди. Бул маселелерди Кыргызстандагы басма сөздүн мисалында алып карап көрүүнү туура таптык.

КЫРГЫЗСТАНДА САЛТТУУ ЖУРНАЛИСТИКАНЫН ЭЛЕКТРОНДУК ФОРМАТКА ӨТҮҮСҮ

Кыргызстандагы жалпыга маалымдоо каражаттарынын азыркы учурдагы абалына карасак, 2018-жылга карата КР Юстиция Министрлигине 1500гө жакын ЖМКнын катталганы маалым. Ал эми КР Журналисттер Союзу менен эл аралык İnternatıonal Media Support уюмунун жасаган изилдөөсүнө ылайык Кыргызстанда 205 ЖМК иштейт. Алардын 159 гезит, 26 радио жана 25 телевидение болуп саналат. Бул ЖМКлардын аймактарга карата бөлүнүүсү төмөнкү таблицада көрсөтүлгөн.

Таблица 1. КР ЖМКлардын аймактарга карата бөлүнүшү (Исследование СМИ КР, 2013: 4)

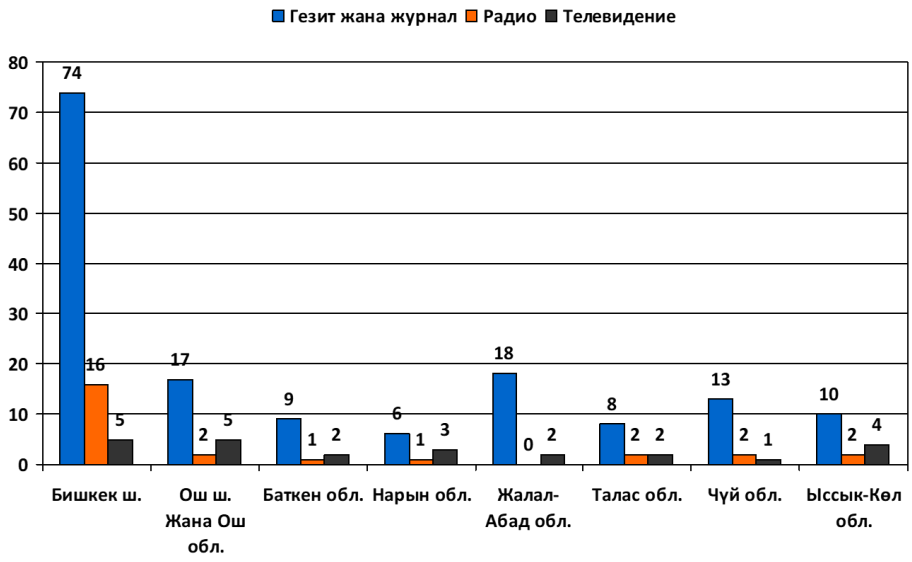

Жогорудагы таблицада көрсөтүлгөндөй Бишкек, Ош жана Жалал-Абадда мезгилдүү басылмалар көп. Ал эми радио каналдары эң көп Бишкекте, телеканалдар да Бишкек жана Ош шаарларында көп жайгашкан. Ал эми бул ЖМКлардын түрлөргө жана тилине карата бөлүнүшү төмөнкү таблицаларда берилди.

Таблица 2. Мезгилдүү басылмалардын тилине жана аймактарга карата бөлүнүшү (Исследование СМИ КР,2013: 6)

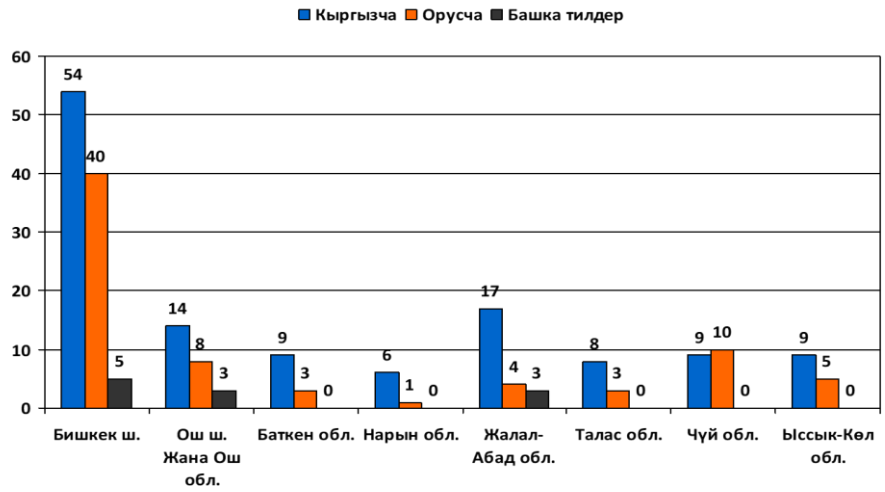

Таблица 2де көрсөтүлгөндөй, өлкөнүн түндүк тарабында (Бишкек, Чүй, Ысык-Көл) кыргыз жана орус тилдеринде жарыяланган мезгилдүү басылмалар бирдей деңгээлде, ал эми өлкөнүн орто жана түштүк тарабында болсо (Нарын, Талас, Жалал-Абад, Ош жана Баткен) орус тилиндеги басылмаларга караганда кыргыз тилдүү басылмалардын касымдуу экендиги көңүлүбүздү өзүнө бурду.

Кыргызстанда ЖМКлардын интернет тармагына өтүүсү анын эгемендүүлүк жылдарына тура келет. Кыргызстан Орто азиядагы башка өлкөлөрдөй эле Советтер Союзу кулагандан кийин базар экономикасына өткөн. Жеке менчик, эркин экономикалык байланыш, инвестиция аракетине негизделген базар экономикасы өлкөнүн өнүгүү перспективаларын аныктаган. 1991-жылы Бишкекте «Ала-Тоо» телекоммуникация системасы 20 абонентине интернет кызматын бере баштаган. Ал эми 1992-жылы RELCOM мекемеси орус байланыш агенттиктери аркылуу 50 абонентке интернет кызматын тартуулаган. 1994-жылы азыркы учурда өлкөгө интернет кызматын берген ELCAT жана Aziainfo уюмдары түзүлгөн. 1995-жылы болсо kg домени алынган (Абдуваитова, 2012: 40).

Кыргызстанда азыркы учурда КТ мекемеси интернет таратуу боюнча лидердик сапта турат. Ал өлкөнүн 60% интернет менен камсыздайт. Андан кийин интернет кызматын ElKat, AkNet, Megaline жана Saima Telecom мекемелери берет. Megaline жана Saima Telecom уюмдары камтыган мобилдик байланыштарды берет. Кабелдик байланыш сунган уюмдар: КТ, Megaline, Saima Telecom, Elcat, AkNet, Asiainfo, Totel, Homline, City telecom жана Fastnet болуп саналат. Мобилдик байланыш сунган мекемелер болсо Beeline, Megacom жана O! уюмдары болуп саналат (Обзор рынка телекоммуникации в КР, 2015: 37).

2018-жылга карата өлкөнүн калкынын 85% интернет кызматынан пайдаланат. Кыргызстан интернет колдонуу боюнча Орто Азиядагы өлкөлөрдүн ичинен Казахстандан кийинки экинчи орунда. Андан кийин Өзбекистан, Түркменистан жана Тажикстан келет.

Кыргызстанда интернет боюнча атайын мыйзам чыгарылган эмес. Бирок интернет айдыңы Кыргызстандагы бир топ мыйзам жана токтомдор аркылуу көзөмөлдөнөт. Атап айтсак, 1999-жылы кабыл алынган «КР Маалымат берүү» мыйзамы, 2006-жылы кабыл алынган «КР Мамлекеттик уюм жана жергиликтүү башкаруу органдары тарабынан жүргүзүлгөн документтерге жетүү» мыйзамы, 2004-жылы чыгарылган «КР электрондук мөөр» мыйзамы, 1999-жылы кабыл алынган «Электрондук төлөөлөр» мыйзамы, 1998-жылы кабыл алынган «КР автордук укуктар» мыйзамы, 2007-жылы кабыл алынган «КР мамлекеттик органдардын иштөө жана башкаруусунун электрондошуусу» мыйзамы, 1998-жылы кабыл алынган «КР

реклама тууралуу» мыйзамдарынын негизинде көзөмөлдөнөт. Ал эми Кыргызстандагы электрондук форматка өткөн ЖМКлар «КР ЖМК мыйзамы», «Журналисттердин кесиптик ишмердүүлүгү» тууралуу мыйзамдын, «Теле жана радио коомдук берүүсү» тууралуу мыйзамдын жана «Маалыматка жетүү эркиндиги жана кепилдиги» тууралуу мыйзамдардын негизинде көзөмөлдөнөт (Абдуваитова, 2012: 40-54).

Кыргызстанда интернет колдонуу жана көзөмөлдөө боюнча маалымат берип турган net.kg сайтынын берген маалыматына караганда азыркы учурда жалпысынан 1500дөн ашуун вебсайттар интернет айдыңында активдүү иш алып барат. Алардын 285 ЖМКлар болуп эсептелет. Эң көп окулган интернет ЖМКларды төмөнкү таблицада көрө алабыз.

Таблица 3. Кыргызстанда эң көп зыярат кылынган электрондук ЖМКлар

Позициясы	Вебсайт	KG Hit	Hit	Зыярат
1	SUPER İNFO	168982 (+3592)	389667 (+45196)	49960 (+3265)
2	NAMBA KG	147517 (-7501)	156708 (-8223)	11865 (-155)
3	diesel.elcat.kg – Dizel Forum	133631 (-206420)	148920 (-214564)	10867 (-10248)
4	Cars.kg	76688 (-2779)	104027 (-8938)	6754 (-117)
5	oc.kg (cinemaonline.kg)	53544 (+648)	56014 (+648)	4352 (-78)
6	Belive	48517 (-2020)	49948 (-1938)	4805 (-218)
7	Ts.Kg	48333 (-51355)	48385 (-51368)	7284 (-6123)
8	turmush.kg	25213 (-5630)	30128 (-5193)	11429 (-1472)
9	LALAFO.kg	23646 (-33472)	30010 (-38961)	3860 (-4643)
10	job.kg	22477 (+943)	26117 (+1438)	3038 (+250)
11	24.KG	15730 (+3894)	19803 (+5873)	6026 (+1638)
12	TORRENT.KG	14964 (-1950)	15031 (-1945)	962 (-51)
13	КАБАРЛАР.ORG	14928 (-19395)	20920 (-19550)	3682 (-2789)
14	vb.kg	13859 (+1963)	21714 (+3998)	6956 (+1396)
15	turbo.kg	11636 (+230)	14289 (+894)	996 (+11)
16	stroka.kg	10680 (+795)	12928 (+976)	945 (+83)
17	reporter.org	9042 (+3484)	9978 (+3719)	5376 (+1726)
18	Driver.KG	8402 (-3884)	17430 (-5337)	1340 (-86)
19	Tazabek	8220 (+3824)	9283 (+4290)	5097 (+2093)
20	zanoza.kg	8186 (-6692)	11878 (-6018)	5414 (-1175)

Таблицада көрсөтүлгөндөй, окурмандар эң көп super.kg, kabarlar.org, kaktus.media, turmush.kg, ca-news.org, 24.kg, vb.kg маалымат сайттарына киришет. Мындан сырткары azattyk.org, sputnik.kg, kabar.kg маалымат агенттиктери жана радио каналынын сайты да көп окулат. Кыргызстанда 2001-жылы алгач интернет айдыңына өткөн маалымат каражаты катары

каралган Акипресс маалымат агенттигинин Репортер маалымат сайты (reporter.org) да ушул топтун ичинде каралат.

Азыркы учурда Кыргызстанда электрондук форматта чыга баштаган 200 гезит жана маалымат сайттары, 60 радио түйүнү жана 20 телеканал бар. Электрондук гезиттердин сап башында Супер Инфо, Вечерний Бишкек, Эркин-Тоо, Кыргыз-Туусу, маалымат сайттарынын башында болсо Турмуш, Кабарлар, Кактуз медиа, Кыргыз тюдей, Чындык кж, Политклиника, Ачык саясат, маалымат агенттиктеринен болсо Акипресс, Кабар, 24.кж, Спутник, Кньюс, радиолордон Азаттык, Кыргыз радиосу, Кыргызстан обондору, Европа плюс ж.б. салттуу ЖМКлардын электрондук түрлөрү интернет айдыңында иш алып барат.

БАСМА СӨЗДҮН ЭЛЕКТРОНДУК ФОРМАТКА ӨТҮҮСҮНДӨ КЕЗДЕШКЕН МАСЕЛЕЛЕР

Азыркы мезгилде мезгилдүү басылмалардын электрондук форматка өтүүсү ал үчүн болуп көрбөгөндөй жакшы мүмкүнчүлүктөрдү жаратты. Анткени 1930-жылдарда радионун, андан кийин 1958-жылы телевидениенин пайда болушу мезгилдүү басылмалардын активдүүлүгүн жана колдонумдуулугун бир топ эле төмөндөткөн. Биз билгендей эле маалымат берүүдөгү оперативдүүлүк б.а. ыкчамдуулук гезитке караганда радио жана ТВде жогору болгондуктан жана бүгүнкү болгон жаңылыктын гезит бетинде эртеси жарыкка чыгарылгандыктан радио, ТВ гезитке караганда көп колдонулуп, гезит болгону архивдик материалдар үчүн гана колдонула турган булак катары болуп калган. Ал эми интернеттин пайда болушу гезиттин мындай абалдан чыгуусуна жакшы шарт жаратып берди. Интернет тармагында электрондук форматка өткөн мезгилдүү басылмалар да радио жана ТВден кем калышпай, маалыматты өз убагында окурмандарына жеткирип бере баштады.

Андан сырткары жаңы масс-медианын мультимедиа өзгөчөлүгү бир кабарды текст түрүндө да, аудио-визуалдык түрдө да берүүгө ыңгайлуулук жаратты. “ТВден ыкчам, гезиттен терең” маалымат тараткан электрондук форматтагы мезгилдүү басылмалар ошентип, коомдо өзүнүн ордун кайра жандандыра баштады. Андан сырткары жергиликтүү мезгилдүү басылмалардын да интернет айдыңына чыгып, аудиториясын кеңейтүүсүнө жакшы мүмкүнчүлүк түзүлдү. Мисалга алсак, кайсы бир жерде болуп өткөн (Ош коогалаңы ж.б.) сенсациялуу окуя мурда дүйнөлүк коомчулукка бир тараптуу эле чагылдырылган болсо, азыркы учурда электрондук ЖМКлардын, социалдык тармактардын таасири астында маалыматтар обьективдүү түрдө чагылдырыла баштады.

Бирок мезгилдүү басылмалардын электрондук форматка өтүүсү бир тараптан пайдалуу болсо, экинчи бир тараптан бир топ маселелердин жаралуусуна себепкер болду. Тактап айтсак:

автордук укуктун тебелениши;

профессионалдуу журналисттин ордуна атуулдук журналисттердин такталбаган маалыматтарынын тез жарыяланышы;

маалымат кирдиги;

кесиптик жана этикалык принциптердин сакталбашы сыяктуу маселелер чыкты.

Интернет айдыңында ачылган жана ээси ким экендиги так белгиленбеген кээ бир сайттарда адамдын жеке аброюна шек келтирген, ушак-айыңга орун берилген, факты-аргументтер менен тастыкталбаган маалыматтар чыгып, коомчулукта чоң талкуу жарата баштады. Андан сырткары кордук көргөн, зомбулукка дуушар болгон жаш балдардын да сүрөттөрү этикалык принциптерге каршы, ачык жарыяланып жаткандыгы да өзүнчө көйгөй болууда. Ал баланын келечегине балта чабылган мындай маалыматтар мыйзамдын чегинде каралышы туура.

Айрыкча автордук укуктардын да тебеленип жатышы өзүнчө көйгөй болуп саналат. Кесипкөй журналисттер тарабынан жазылган маалыматтар кайсы бир дайын-дареги жок

сайттарда автору көрсөтүлбөстөн, "интернеттен алынды" деген көрсөтмө менен чагылдырылып жатышы да туура эмес. Маалымат кирдиги боюнча айтыла турчу нерсе интернетте ушунчалык көп маалымат жарыяланат окурмандар кайсынысына ишенип, кайсынысына ишенбеши керектигин биле албай калат. Ошондуктан, окурмандар маалымат аларда көбүнчө туруктуу иш алып барган, официалдуу сайты бар ЖМКларга маани бериши зарыл.

ЖЫЙЫНТЫК

Жыйынтыктап айтканда, электрондук форматта чыгарылып жаткан мезгилдүү басылмалар жалпы эле ЖМКлар үчүн атайын мыйзам чыгарылышы сунушталат. Анткени жогорудагы биз аныктаган маселелерден сырткары да бизге маалым болбогон көйгөйлөр дагы жок эмес. Интернет айдыңында профессионалдуу журналисттердин автордук укуктарынын корголушу, интернет тармагындагы ЖМКлардын Юстиция министрлигине катталышы, дарегин, сайт ээсин, редколлегиясын, ишмердүүлүк чөйрөсүн так көрсөтүшү, кесиптик жана этикалык принциптерди камтыган, атуулдук журналисттин ишмердүүлүк чөйрөсүн так көрсөткөн мыйзамдын кабыл алынышы мына ушундай маселелердин аз да болсо, чечилишине таасир бермек.

Айрыкча акыркы жылдары ар кандай террористтик жана экстремисттик топтордун, диний жана саясий агымдардын, улуттук менталитетке туура келбеген веб-сойкулук сыяктуу иш-аракеттердин, адам сатуу фактыларынын социалдык тармактар аркылуу кенен жайылып жаткандыгы өлкөдөгү жеке адамдардын коопсуздугуна да таасир берүүдө. Социалдык тармактар да жаңы масс-медианын бир түрү болуп саналгандыктан (б.а. маалымат жайылтууда, алмашууда, коомдук пикирдин жаралуусунда маанилүү фактор), бул тармактардын ишмердүүлүгүнө көз салган мыйзам, токтомдордун кабыл алынышы керек деген ойдобуз.

ЭТИКАЛЫК БИЛДИРҮҮ

"Түрк мамлекеттер уюмунун мүчөсү Кыргызстандагы басма сөздүн электрондук форматка өтүүсүндөгү маселелер" аттуу макалада илимий эрежелер, этика жана цитата көрсөтүү эрежелери сакталган, чогултулган маалыматтар боюнча эч кандай бурмалоо жасалган жок жана бул изилдөө жарыялоо үчүн башка академиялык басылмаларга жөнөтүлгөн эмес.

ИЗИЛДӨӨЧҮЛӨРДҮН САЛЫМЫ ЖӨНҮНДӨ БИЛДИРҮҮ

Бул макаланы жазууда PhD. Топчугүл НАРМАМАТОВА 50% жана Зеки Окйай 50% салым кошкон.

КОНФЛИКТ БОЮНЧА БИЛДИРҮҮ

Эч кандай конфликттик кырдаал жок.

АДАБИЯТТАР

Абдуваитова А. (2012). "Развитие интернет в Кыргызстане" Магистрдик диссертация, МГУ, Журналистика факультети, Санариптик меди ажана маданияттар аралык коммуникация кафедрасы, Москва

Акча Э.Б. "Yeni Medya, Yeni Pratikler, Yeni Olanaklar", Үмүттепе басылмалары, Кожаели

Булут Э. (2014), «Pazarlama İletişiminde Yeni Yaklaşımlar Kapsamında Sosyal Medya Uygulamaları» китеп бөлүмү, "Yeni Medya, Yeni Pratikler, Yeni Olanaklar" аттуу китептин ичинде, ред. Акча С,Үмүттепе басма үйү, Кожаели, 191-219 бб.

Войсунский А.Э. (2000), "Интернет: Воздействие на личность. Гуманитарные исследование в Интернете", Можайск-Терра, Москва

Герай Х. (2003). "İletişim ve Teknoloji Uluslararası Birikim Düzeninde Yeni Medya Politikaları", Утопия басма үйү, Анкара

Горяйнов А. (2012), "Традиционные СМИ и социальные медиа в Кыргызской Республике", "От традиционных к онлайновым медиа: передовая практика и перспективы" аттуу 14.Орто азия ММК конференциясында окулган доклад, Ашхабад http://www.osce.org/ru/fom/102324?download=true

Гүржан Х.И. (2013), «İnternet Yayıncılığı», Анадолу университетинин дистанциялык билим берүү факультетинин басылмалары, Эскишехир

Исследование СМИ в КР, 2013 http://www.media.kg/wp-content/uploads/2013/10/issledovanie_media_rus2.pdf

Карадуман М. (2005), «İnternet ve Gazetecilik» китеп бөлүмү, "Habercinin El Kitabı 3: Yeni İletişim Teknolojileri ve Medya" китебинин ичинде, ред. Аланкуш С., II. чыгарылышы, IPS Коммуникация фонду басылмалары, Стамбул, 141-155 бб.

Нара Б. (2006), "Uluslararası İletişim Düzeni Bağlamında Türk Basını ve Haber Kaynakları", Магистрдик диссертация, Анкара университетинин басылмалары, Анкара

Обзор рынка телекоммуникации в КР, 2015 https://www.internetpolicy.kg/wp-content/uploads/telecom-survey-rev-2016.05.25_final-draft.docx

Өзтүрк М. (2013), «Dijital İletişim ve Yeni Medya» , Анадолу университетинин дистанциялык билим берүү факультетинин басылмалары, Эскишехир

Черных А. (2007), «Мир современных медиа», Теория будущего басма үйү, Москва

Шахин М.С. (2009), "Yeni Bin Yılın Öğrencilerinin Özellikleri", Анадолу университети Коомдук илимдер журналы, 9-том, 2-саны, Эскишехир

EXTENDED SUMMARY

If we look at the path along which the history of mankind has passed, we will see that changes and events in different eras were associated with technological inventions. The production of barley and wheat by the population of the Middle East in the first centuries of our era led to the fact that they turned from nomads into a local settled population. A. This was the impetus for the formation of a feudal society. And the writing and printing press (I. Gutenberg, 1450), the appearance of which began to be considered as the source of industrial society. Since the second quarter of the twentieth century, the unprecedented high rates of development of technologies and technologies have led to the emergence of a new society-the information society. And the digitalization of the XXI century is currently contributing to the birth of a digitalized society.

There is no doubt that the Internet, especially created at the end of the twentieth century as a means and network of politics, economics, culture, identity, has become an important means of information that humanity could not easily abandon even in the XXI century. The Internet is a communication network created by a group of computers to communicate with each other and is expanding the scale of its presence every day. The Internet consists of the English words "International" and "network". This international communication network consists of high-speed computers connected to each other. The ARPANET project, created by the US Department of Defense in the 1960s for military purposes, led to the birth of the Internet and is now an important source of regulating the exchange of information between people around the world beyond their former use for military purposes.

The most important feature that distinguishes the Internet from other media is its technological infrastructure, which promotes interactive communication. Among telephone people, although the press is also carried out from one place to another, the feature of the Internet that makes the Internet a public and interactive network and separates it from other media is that it allows one person to have access to anywhere in the world.

The main factors creating the information society are:

- Changes in the economic structure

- A class of newly educated people

- Increased role of information

- Information technology

On the other hand, a digital society is a type of society that, according to Castells (2001:405), is based on information networks, information communications, computer systems and symbolic information. In particular, in a digital society, all social structures will switch to electronic management, and the media will also begin to exchange data on the digital network. Changes are also taking place among the generations currently living in a digital society. At the same time, the generation born before the 1980s is called digital nomads, and the generation born after the 1980s is called digital aborigines. Digital nomads are people who were not born in a digital society and then adapted to that society, while digital aborigines are those who were born in a digital society. Digital aborigines are mutually known by the names "Millennials, digital natives, net Generation, The Gamer Generation, Next Generation, N-generation, Cyber Kids, Homo zappiens and Grasshopper Mind".

Currently, Kyrgyzstan has 200 newspapers and information sites, 60 radio stations and 20 TV channels, which have started to be published in electronic format. At the beginning of the line of electronic newspapers Super Info, Evening Bishkek, Erkin-too, Kyrgyzstan-Tuusu, information sites life, News, Cactus media, Kyrgyz tyudey, Pravda kj, Political Clinic, Open Politics, Akipress news agencies, News, 24.kj, Sputnik, Knews, radio Azattyk, Kyrgyz Radio, melodies Kyrgyzstan, Europe Plus, etc.B. electronic forms of traditional media work on the Internet.

the transition of periodicals to electronic format, on the one hand, is beneficial, on the other hand, has caused a number of problems. To be precise:

- Copyright leak,

- Quick publication of false information by citizen journalists instead of a professional journalist,

- Data entry,

- Non-compliance with professional and ethical principles

there were such problems as. On some sites that are open on the Internet and do not have a clear definition of who the owner is, information has appeared that casts doubt on a person's personal reputation, attaches importance to rumors, is not supported by facts and arguments, which caused a great discussion in the community.

In addition, a separate problem is that photos of children who have been subjected to violence and abuse are published publicly, without observing ethical principles. He axed the child's future correctly that such data should be considered within the law.

Summing up, it should be noted that periodicals issued in electronic format are generally recommended for publication by special legislation for the media. Because, apart from the problems that we have identified above, there are no problems that we would not be aware of. During the month of the Internet, the copyright protection of professional journalists, the registration of mass media on the Internet with the Ministry of Justice, the exact indication of the address, the owner of the site, the editorial board, the scope of activity, the adoption of a law containing professional and ethical principles and clearly defining the scope of activities of a citizen journalist, will less affect the solution of such issues.

Especially in recent years, the widespread spread through social networks of various terrorist and extremist groups, religious and political movements, activities that do not correspond to the national mentality, such as web prostitution, the facts of human trafficking also affect the security of individuals in the country. Since social networks are also a form of new mass media

(for example, social networks), Social networks are also one of them. An important factor in the dissemination of information, exchange, formation of public opinion) we believe that laws and regulations regulating the activities of these industries should be adopted.

Journal of Turkic Civilization Studies

e-ISSN / ISSN: 1694-5409

https://tuaum.manas.edu.kg/journal

Yıl / Year	Cilt / Volume	Sayı / Issue
2022	3	2

Kemal POLAT

Kırgız Türklerinde Misafirperverlik ve İlgili İnanışlar

[Hospitality in Kyrgyz Turks and Related Beliefs]

Obitjon KARİMOV, Muhittin GÜMÜŞ

Rauf Parfi'nin Şiirlerinin Öğretiminde Disiplinler Arası Yaklaşımdan Yararlanma Yolları

[Ways of Using an Interdisciplinary Approach in Teaching Rauf Parfin's Poems]

Semih BABATÜRK

Kırgız Atasözlerindeki Dil ve Söz Kavramları Üzerine Bir İnceleme

[Analysis of Proverbs Related to the concepts of Language and Word in Kyrgyz and Turkish]

Mehmet Arif ÖZERBAŞ, Mehmet KOÇ

Türkiye'de Cumhuriyetten Günümüze İlkokul Eğitim Programlarının İncelenmesi

[Study of Primary Education Programs in Turkey from the Republic to the Present]

Топчугүл НАРМАМАТОВА, Зеки ОКЙАЙ

Түрк Мамлекеттер Уюмунун Мүчөсү Кыргызстандагы басма Сөздүн Электрондук Форматка Өтүүсүндөгү Маселелер

[Issues Related to the Transition of the Press to Electronic Format in Kyrgyzstan, A Member of the Organization of Turkic States]